

**ТОШКЕНТ ТЎҚИМАЧИЛИК ВА ЕНГИЛ
САНОАТ ИНСТИТУТИ ҲУЗУРИДАГИ
ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

**МУТАХАССИСЛИК
ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШНИНГ
ЗАМОНАВИЙ
МЕТОДИКАЛАРИ**

*Ta'lim
Metodik ishlarni tashkil etish
texnologiyalari tizimi*

**ЎҚУВ –УСЛУБИЙ
МАЖМУА**

ТОШКЕНТ - 2019

Мазкур ўқув-услугий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2019 йил 2 ноябрдаги 1023-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчи: ТТЕСИ п.ф.н., доц. Д.Ходжакулова
ТТЕСИ п.ф.н., доц. Ш.Мамаражабов
ТТЕСИ кат.ўқит. Ж.Халмуротова

Тақризчилар: ТТЕСИ п.ф.н., доц. В.Сатторов

Ўқув-услугий мажмуа Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти Кенгашининг 2019 йил 6 декабрдаги 5-сон қарори билан нашрга тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР	4
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТРЕФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.	9
III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР	15
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ.....	52
V. КЕЙСЛАР БАНКИ.....	74
VI. ГЛОССАРИЙ	76
VII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.....	78

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли, 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармонлари, шунингдек 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–2909-сон Қарори, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги №797–сон Қарорида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади.

Ушбу дастурда мутахассислик фанларини ўқитишнинг мақсади ва вазифалари. Мутахассислик фанларининг мазмуни. Мутахассислик фанларини ўқитишнинг ташкилий шакллари. Мутахассислик фанларини замонавий дарс тузилмаси асосида ўқитиш методикаси. Мутахассислик фанини ўқитишда қўлланиладиган таълим методлари ва воситалари. Тингловчиларда мутахассисликка оид билим, кўникма ва малакаларни шаклланганлик даражасини назорат қилиш ҳамда баҳолаш методикаси. Мутахассислик фани ўқитувчисининг ўқув йилига ва навбатдаги ўқув машғулотларга тайёргарлик кўриши. Мутахассислик фани бўйича модул ишлаб чиқиш йўллари келтирилган

Модулнинг мақсади ва вазифалари

Махсус фанларни ўқитишнинг замонавий услублари **модулнинг мақсад ва вазифалари:**

Модулнинг мақсади: Махсус фанларни ўқитишнинг замонавий усулларини ўрганиш

Модулнинг вазифаси: мутахассислик фанларини ўқитишнинг мақсади ва вазифалари, мутахассислик фанларини ўқитишнинг ташкилий шакллари,

мутахассислик фанларини замонавий дарс тузилмаси асосида ўқитиш методикаси, мутахассислик фанини ўқитишда қўлланиладиган таълим методлари ва воситалари, тингловчиларда мутахассисликка оид билим, кўникма ва малакаларни шаклланганлик даражасини назорат қилиш ҳамда баҳолаш методикаси, мутахассислик фани ўқитувчисининг ўқув йилига ва навбатдаги ўқув машғулотларга тайёргарлик кўриши, мутахассислик фани бўйича модул ишлаб чиқиш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар:

“Махсус фанларни ўқитишнинг замонавий услублари” курсини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- моддулли ўқитиш технологиясини;
- мустақил ишлашни ташкил этишни;
- таълим жараёнида кичик гуруҳларда ишлашни;
- кейс-стади технологияси ҳақида **билимларга эга бўлиши;**

Тингловчи:

- мутахассислик фанларини ўқитишда модулли ўқитиш технологиясидан фойдаланиш ;
- таълим жараёнида аудитория ва аудиториядан ташқари мустақил ишлашни ташкил этиш;
- назарий ва амалий машғулотрни ташкил этишда илғор таълим технологияларидан фойдаланиш бўйича **кўникма ва малакаларини эгаллаши;**

Тингловчи:

- махсус фанларни ўқитишда модулли ўқитиш технологиясини самарали қўллаш;
- мустақил таълимни ташкил этиш;
- замонавий педагогик технологияларни таълим жараёнида фойдаланиш **компетенцияларни эгаллаши лозим.**

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Мутахассислик фанларини ўқитиш методикаси” курси маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Курсни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши

назарда тутилган:

- маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва тарқатма материаллардан;
- ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, блиц-савол-жавоб, дебат, ҳамкорликда ишлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, ва бошқа интерактив таълим усуллари қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Мутахассислик фанларини ўқитиш методикаси” модули мазмуни ўқув режадаги махсус фанлар блокидаги ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда педагогларни дарсларни ташкил этиш бўйича касбий педагогик тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар мобил иловалар яратишни ўрганиш, амалда қўллаш ва баҳолашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимооти

№	Модул мавзулари	Аудитория ўқув юкламаси		
		Жами	жумладан,	
			назарий	амалий машғулот
1.	Мутахассислик фанларини ўқитиш бўйича методик ишларни ташкил этиш ва ўтказиш методикаси	2	2	-
2.	Таълим жараёнини ташкил этиш. Таълим мазмуни, метод ва воситалар	2	2	-
3.	Мутахассислик фанларини ўқитишнинг ташкилий шакллари	2	-	2
4.	Замонавий таълим технологияларининг таркибий қисмлари	2	-	2
5.	Махсус фанларнинг ўқитишнинг тарбиявий хусусиятлари	2	-	2
	Жами:	10	4	6

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Мутахассислик фанларини ўқитиш бўйича методик ишларни ташкил этиш ва ўтказиш методикаси

Аудиториядан ва ўқув юртидан ташқари ишларни ташкил этиш. Таълим технологиялари тизими. Методик ишларни ташкил этиш.

2-мавзу: Таълим жараёнини ташкил этиш. Таълим мазмуни, метод ва воситалар

Таълимни ташкил этиш шакллари. Маъруза турлари. Дарсларни ташкил этишга қўйилган дидактик талаблар.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

1-Амалий машғулот: Мутахассислик фанларини ўқитишнинг ташкилий шакллари

«Мутахассислик фанларни ўқитишнинг замонавий методикалари» фани ўз мазмун моҳиятини бойитишда, янгилашда мавжуд ҳодиса ва жараёнларни унинг мақсади ва вазифаларига мувофиқ келадиган усуллари билан ўрганади. Ушбу илмнинг илмий тадқиқот усуллари деганда ёш авлодни тарбиялаш, билимли қилиш ва ўқитишнинг реал жараёнларига хос бўлган ички алоқа ва муносабатларни текшириш, билиш йўллари, методлари ва воситалари мажмуи тушунилади. Бу фаннинг илмий тадқиқот усуллари қанчалик ривожланса ҳамда такомиллаштирилса, таълим-тарбия мазмунини янгилаш ва такомиллаштириш шу даражада юксалади.

2- Амалий машғулот: Замонавий таълим технологияларининг таркибий қисмлари

Республикамизнинг педагог олим ва амалиётчилари илмий асосланган ҳамда Ўзбекистоннинг ижтимоий-педагогик шароитига мослашган таълим технологияларини яратиш ва уларни таълим-тарбия амалиётида қўллашга интиломқдалар.

Бу эрда, нима учун бугунги кунда педагогик технологияларнинг миллий назарий асосини яратиш ва амалиётга тадбиқ этиш зарурати тугилди, деган савол пайдо булиши мумкин. Жамиятимизга канчадан-канча билимли кадрларни ва юкори малакали олимларни этиштириб келган педагогика услублари мавжуд-ку, уларнинг эскириб, талабга жавоб бермай колган ва мафкуралаштирилган жойларини узгартириб, миллий тус бериб, фойдаланаверса булмайдими? - деган мулохазалар ҳам юк эмас. Ўзбекистоннинг шу кундаги педагогик жамоатчилигининг аксарияти, айнан

мана шу юлдан бормоқда. Бу юл иложсизликдан излаб топилган булиб, қисқа муддат хизмат килиши мумкин.

3- Амалий машғулот: Махсус фанларини ўқитишнинг тарбиявий хусусиятлари

Ҳар қандай фанни ўрганишда турли методлар қўлланилади. Бунинг сабаби, биринчидан, дарс ўтишда турли услубларни қўллаш уни қизиқарли бўлишига, талабаларни диққатини ўтилаётган дарсни ўзлаштиришга қаратилади. Бир хил методда дарс ўтилавериши талабаларни зериктиради. Психологлар тадқиқотларига кўра ҳар қандай моҳир ўқитувчи ҳам бир хил методни қўллаб дарс берар экан, айтайлик, маъруза ўқир экан, талабалар дастлаб 20 минут, сўнгра дарсни тугашидан олдин 20 дақиқалик маърузани диққат билан эшитар, колган пайтда хаёлга берилиб кетар экан. Иккинчидан, талабаларнинг дарсни ўзлаштириш, билимни қабул қилиш қобилиятлари ҳар хил бўлиб, турли услубларни қўллашгина ўтилаётган мавзунини талабалар томонидан нисбатан тўлиқ ўзлаштиришга олиб келади. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, билимни ўзлаштириш жараёнида мавзунини тезроқ англашга бир хил талабаларга бир услуб ёрдам берса, иккинчиларига бошқа услуб ёрдам беради.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модуль бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларида фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (кичик гуруҳларда ва ҳамкорликда ишлаш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);
- кичик гуруҳларда ишлаш (топшириқлар бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);
- дебат (топшириқлар бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар эчимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.

Тушунчалар таҳлили

Тушунчалар таҳлили технологиясининг
қойдаси:

Гуруҳда ишлаш қоидалари

- Ҳар ким ўз ўртоқларини тинглаши, ҳурмат билдириши керак.
- Ҳар ким фаол, биргаликда, берилган топшириққа масъулият билан қараган ҳолда ишлаши керак.
- Ҳар ким зарур бўлган ҳолда ёрдам сўраши лозим.
- Ҳар ким ундан ёрдам сўралганда албатта ёрдам бериши керак.
- Ҳар ким гуруҳ иши натижасини баҳолашда иштирок этиши шарт.
- Ҳар ким бошқаларга ўргатиб ўзи ўрганишни билиши зарур.

- Тингловчилар гуруҳларга ажратилади;
- Тингловчилар машғулоти ўтказишга қўйилган талаб ва қоидалар билан таништирилади;
- Тарқатма материаллар гуруҳ аъзоларига тарқатилади;
- Тингловчилар янги мавзу бўйича тарқатма материалда берилган тушунчалар билан танишадилар;
- Тингловчилар тарқатма материалда мавзу бўйича берилган тушунчалар ёнига эгаллаган билимлари асосида изох ёзадилар (якка тартибда);
- Ўқитувчи тарқатма материалда мавзу бўйича берилган тушунчаларни ўқийди ва жамоа билан биргаликда ҳар бир тушунчага туғри изохи таништирилади;
- Ҳар бир ўқувчи туғри жавоб билан белгиланган жавобларнинг фарқларини аниқлайдилар керакли тушунчага эга бўладилар, баҳолайдилар, шунингдек билимларини яна бир бор мустаҳкамлайдилар.

1-гурӯҳ учун топшириқ

Махсус фанларини ўқитиш бўйича методик ишларни ташкил этиш хақида фикрингизни ёритиб беринг.
(Т-схема, фойдаланган ҳолда)

2- гурӯҳ учун топшириқ

Махсус фанларини ўқитиш бўйича фикрингизни ёритиб беринг?
(Т-схема, фойдаланган ҳолда)

3- гурӯҳ топшириқ

Махсус фанларини ўқитишда қўлланиладиган таълим технологияни ёритиб беринг?

Ta'lim texnologiyalari tizimi?
Metodik ishlarni tashkil etish?

ФСМУ технологияси

Технологиянинг тавсифи. Ушбу технология мунозарали масалаларни хал этишда, баҳс-мунозаралар ўтказишда ёки ўқув-семинарларнинг ўқув машғулотлари ҳамда ўтилган мавзу ва бўлимлардаги баъзи мавзулар, муаммоларга нисбатан фикрларини билиш мақсадида) ёки ўқув рсжаси асосида бирор-бир бўлим ўрганилгач қўлланилиши мумкин. Чунки бу технология тингловчиларни ўз фикрини химоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга утказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга, шу билан қаторда тингловчилар томонидан ўқув жараёнида эгалланган билимларини таҳлил этишга ва эгаллаганлик даражасини аниқлашга, баҳолашга ҳамда тингловчиларни баҳслашиш маданиятига ўргатади.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Ўқитувчи ҳар бир тингловчига **ФСМУ** технологиясининг тўрт босқичи ёзилган қоғоз варақларини таркатади ва яқка тартибда уларни тўлдиришни илтимос қилади. Бу эрда:

- Ф - фикрингизни баён этинг;
- С - фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг;
- М - кўрсатган сабабингизни асословчи мисол келтиринг;
- У - фикрингизни умумлаштиринг.

Ўқитувчи тингловчилар билан баҳс мавзуси (ёки муаммо)ни белгилаб олади;

- яқка тартибдаги иш тугагач, тингловчилар кичик гуруҳларга ажратилади ва ўқитувчи кичик гуруҳларга **ФСМУ** технологиясининг тўрт босқичи ёзилган катта форматдаги қоғозларни таркатади;

- кичик гурухларга ҳар бирлари ёзган қоғозлардаги фикр ва далилларни катта форматда умумлаштирган ҳолда тўрт боскич бўйича ёзишларини таклиф этилади;
- ўқитувчи кичик гурухларнинг ёзган фикрларини жамоа ўртасида химоя қилишларини сўрайди;
- машғулот ўқитувчи томонидан муаммо бўйича билдирилган фикрларни умумлаштириш билан якунланади.

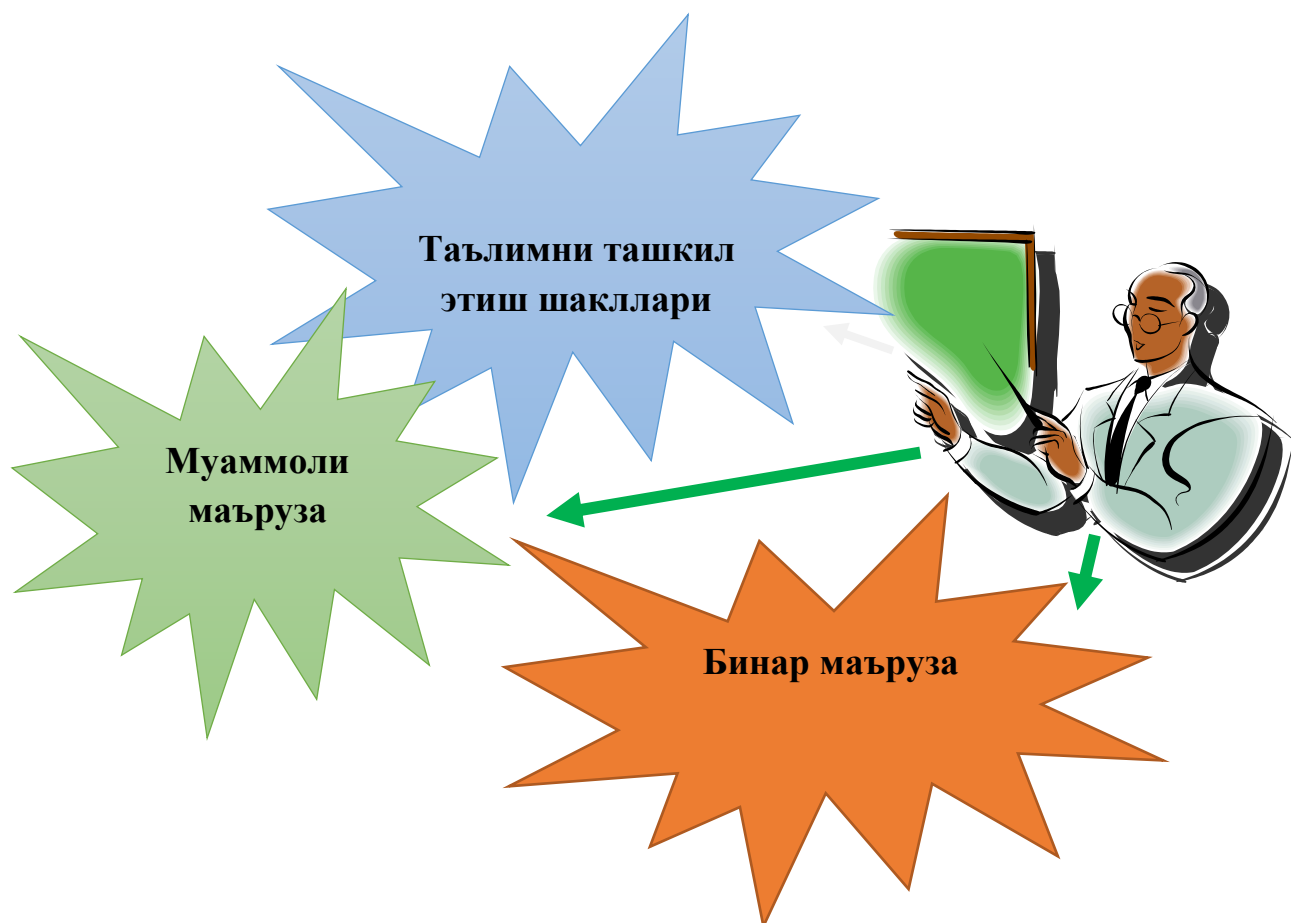
<p><i>1- гуруҳ учун вазифа:</i> “Таълим технологиялари” бўйича куйидаги фикрларингизни баён этинг: <i>Ф</i> - фикрингизни баён этинг; <i>С</i> - фикрингиз баёнига бирон сабаб кўрсатинг; <i>М</i> -курсатилган сабабни тушунтирувчи (исботловчи) мисол келтиринг; <i>У</i> - фикрингизни умумлаштиринг.</p>	<p><i>2- гуруҳ учун вазифа:</i> “Методик ишларни ташиқил этиши” бўйича куйидаги фикрларингизни баён этинг: <i>Ф</i>- Фикрингизни баён этинг; <i>С</i>- фикрингиз баёнига бирон сабаб кўрсатинг; <i>М</i>-курсатилган сабабни тушунтирувчи (исботловчи) мисол келтиринг;</p>
--	--

Тезкор савол - жавоб

1. Предметлараро алоқадорликни ўрнатиш ва амалга ошириш методикаси?
- 2.Талабалар йўл қўйиши мумкин бўлган типик хатоларни олдини олиш?
- 3.Ишлаб чиқариш таълими ва амалиёти даврида талабаларни тарбиялаш?

Блиц сўров методи:

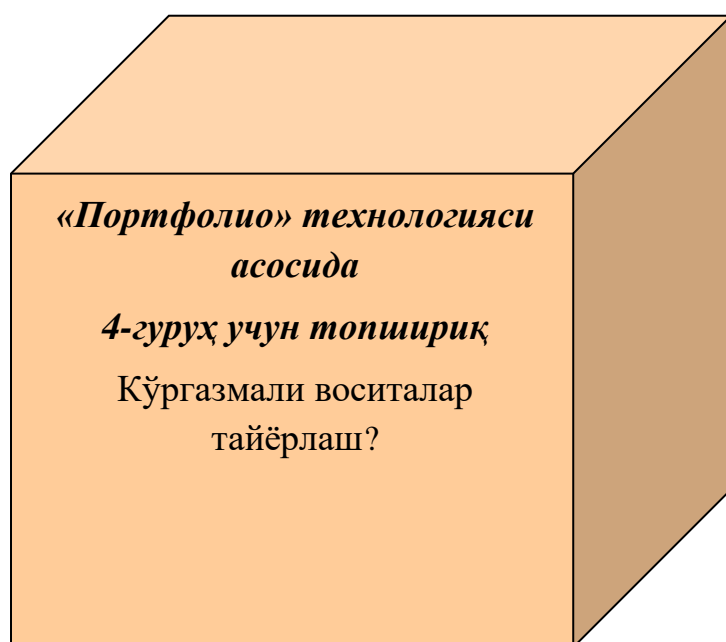
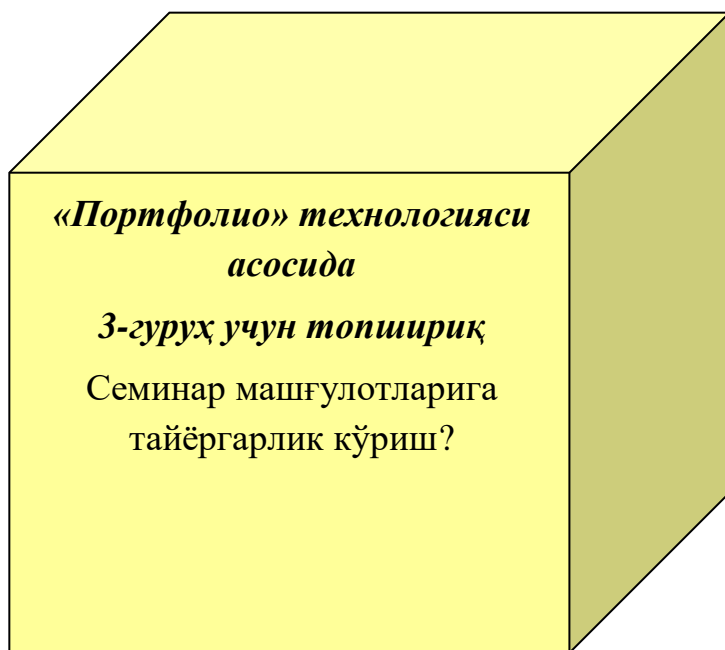
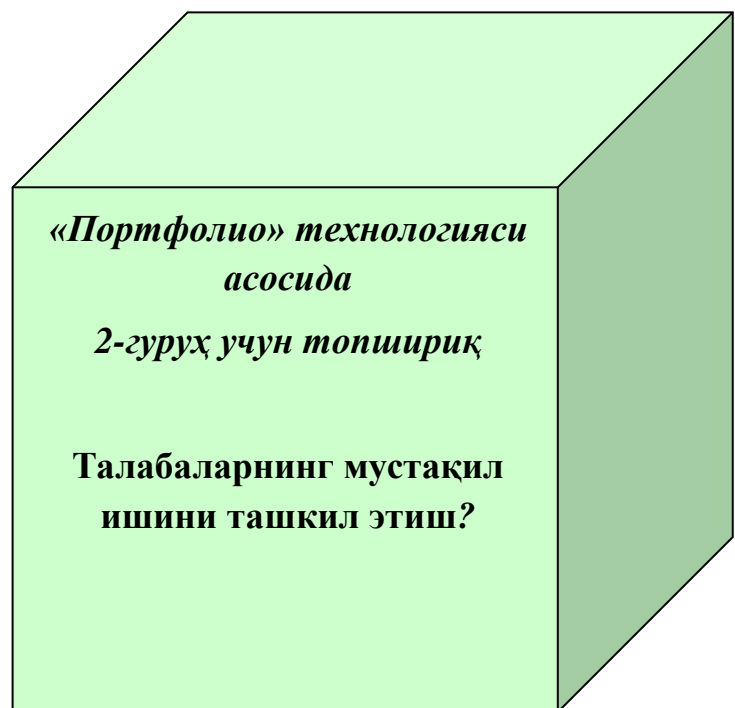
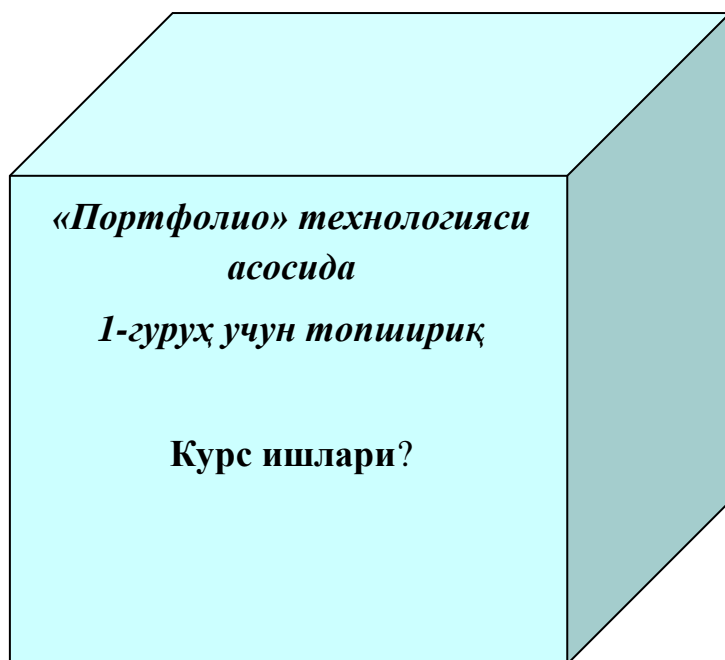
"Портфолио" технологияси

«Портфолио» технологиясини самарали амалга ошириш босқичлари:

1. Ҳар бир иштирокчи эркин ишлаши учун қулай шароит яратилиши керак. Ўқитувчи ўқувчиларга бир дарс олдин ушбу дарс учун ўтиладиган мавзу ва зарур бўладиган материалларни эълон қилади. Ўқувчилар мустақил изланиб, материалларни туплаган ҳолда дарсга келишлари лозим. Дарснинг янги мавзу баёни қисмида ушбу технологиядан куйидагича қўлланилади: Зарурий материаллар: А1 форматли қоғоз, кайчи, елим, газета, журнал, фотоальбом, китоб, фикр ва ғояларни ёзиш учун керакли доска, юмшоқ доска, рангли маркерлар, турли форматдаги қоғозлар олдиндан тайёрланиши лозим. Бериладиган мавзу, муаммо ёки вазиятлар аниқланади.

2. Аудитория 4-5 кишидан иборат кичик гуруҳларга бўлинади. Ҳар бир гуруҳ учун алоҳида турлича мазмундаги топшириқлар берилади. Ҳар бир гуруҳ тегишли топшириқлар асосида барча керакли материалларни портфелга жамлайдилар. Сўнгра тупланган материаллар асосида топшириқда берилган вазифага жавобларини шарҳлайдилар.

Гуруҳлар учун топшириқлар

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-МАВЗУ: МУТАХАССИСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ БЎЙИЧА МЕТОДИК ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ЎТКАЗИШ МЕТОДИКАСИ

Режа:

1. Аудиториядан ва ўқув юртидан ташқари ишларни ташкил этиш.
2. Таълим технологиялари тизими.
3. Методик ишларни ташкил этиш.

Мавзуга оид таянч сўзлар: услубий ишлар, услубий фаолият, якка тартибдаги услубий ишлар, жамоавий тартибдаги услубий ишлар, илмий кенгаш, услубий комиссия.

Таълим жараёнида илмий-услубий ишларни замон талаблари асосида ташкил этиш ва унга раҳбарлик қилиш учун айни вақтда ҳам яхши педагогик, ҳам касб сирларини яхши биладиган мутахассис бўлиши керак. У мустақил равишда билим олиш ва малака ошириш курслари орқали илмий-услубий ишларнинг мазмуни ҳамда уларни ташкил этишга оид масалаларни ўрганиб бориши керак.

Таълим жараёнида ташкил этиладиган илмий-услубий ишларнинг вазифалари сирасига қуйидагилар киради:

- педагог ва техник ходимларининг илмий-ғоявий савиясини, педагогик маҳоратини ошириш;
- талабаларни миллий мустақиллик руҳида тарбиялаш мазмуни, шакл, метод ва воситаларини такомиллаштириш;
- таълим, тарбия ва ривожлантириш мақсадларининг бирлиги, умумилмий, умумкасбий ва махсус тайёргарликнинг узвийлигини таъминлаш;
- илғор педагогик ва ишлаб чиқариш тажрибаларини, фан ва техника ютуқларини ўрганиш, умумлаштириш ҳамда таълим-тарбия жараёнига жорий этишдан иборат.

Илмий-услубий ишларда иштирок этиш барча раҳбарлар, ўқитувчилар, муҳандис-педагоглар учун мажбурий бўлиб, уларнинг педагогик фаолиятини ажралмас қисми ҳисобланади.

Таълим жараёнида олиб бориладиган тарбиявий ишларнинг мазмуни, ташкилий шакллари ва уларга раҳбарлик қилишга таълим тизими олдида турган вазифалардан келиб чиқадиган қуйидаги асосий талаблар қўйилади:

1. Ғоявий йўналганлик;
2. Илмийлик;
3. Аниқ бир мақсадга қаратилганлик ва тизимлилик;
4. Ижодий йўналганлик;
5. Таъсирчанлик ва жозибадорлик.

Методик ишларнинг мазмуни, йўналиши, тузилмаси кабилар методик иш ҳақидаги Низом билан белгиланади. Шу низомга мувофиқ жамоавий ва индивидуал услубий ишлар олиб борилади.

Қуйидагилар жамоавий услубий иш шакллари сирасига киради:

- илмий кенгаш;
- услубий комиссиялар;
- илғор тажриба мактаби, муаммоли семинарлар, илмий-услубий конференциялар, педагогик ўқиш ва турли услубий кенгашлар.

Индивидуал услубий иш қуйидаги шаклларда амалга оширилади:

- ўқитувчилар, муҳандис-педагоглар ва бошқа муҳандис-техник ходимларнинг ўз ғоявий-сиёсий даражаси, педагогик малакаси ва касбий маҳоратини ошириш юзасидан олиб бориладиган мустақил услубий ишлари;
- ўқитувчилар, муҳандис-педагоглар ва бошқа муҳандис-техник ходимлар билан олиб борадиган индивидуал услубий ишлари.

Услубий ишлар шакли ва мазмуни бўйича ҳам педагогик ходимларнинг турли гуруҳларини қамраб олиш бўйича ҳам мувофиқлаштирилган тақдирдагина юқори самарадорликка эришиш мумкин. Услубий ишларни умумий мавзу асосида ташкил этиш тажрибаси бундай мувофиқлаштириш усулларида биридир. Услубий ишни бундай ташкил этишнинг моҳияти шундан иборатки, маълум бир вақтга мўлжалланган умумий мавзунини татқиқ этади. Бунинг натижасида таълим-тарбия жараёнини такомиллаштиришнинг долзарб муаммоларини ҳал этишга муайян ҳисса қўшади, турли тоифадаги педагогик ходимларнинг тайёргарлик даражаси ҳисобга олинган ҳолда, уларнинг педагогик маҳоратини ошириш вазифаларини муваффақиятли амалга оширишга имкон беради.

Ушбу мавзу долзарб бўлиши: таълимга оид аввалги тажрибаларга боғлиқ ва уларнинг узвий давоми бўлиши; таълим-тарбия назарияси ва методикасига янгилик киритилиши; далилий материаллар билан бойитиши, умуман таълим-тарбия жараёнини сифат ва самарадорлигини оширишга хизмат қилиш керак. Бундай мавзуларга қуйидагиларни мисол сифатида келтириш мумкин:

- Талабаларда диалектик дунёқарашни таркиб топтириш;
- таҳсил олувчиларнинг ўқув-билиш фаоллиги ва мустақиллигини таркиб топтириш;
- таълим-тарбия жараёнини мақбуллаштириш;
- таълим, тарбия ва ривожлантиришнинг бирлигини таъминлаш;
- предметлараро алоқадорликни таъминлаш;
- таълим ва тарбия жараёнини индивидуаллаштириш;
- таҳсил олувчиларда меҳнатга ва жамоат мулкига онгли муносабатни таркиб топтириш;
- фан-техника тараққиётини жадаллаштириш талаблари асосида касбий тайёргарликни такомиллаштириш;
- фанлар ва касбларнинг мажмуавий услубий таъминланиши;
- дарснинг самарадорлигини ошириш йўллари;
- янги педагогик технологияларини жорий этиш;

- таълим-тарбия жараёнини фаоллаштириш.

Мустақил ишларнинг ташкил этилиши ва самарадорлигини текшириш масалалари олий таълим муасасасининг ички назорат режаларида ўз аксини топади. Услубий ишларни режалаштиришда қуйидаги талабларга асосланиш мақсадга мувофиқдир.

- келажакдаги ривожланишни кўзда тутиш (бажариш муддатлари ва вазифалари бўйича);
- режаларни таълим-тарбия ва услубий ишнинг аҳволи ва натижаларини ҳар томонлама чуқур ўрганиш ҳамда таҳлил қилиш асосида ишлаб чиқиш;
- режаларнинг ижодий характери, яъни уларни бажаришда иштирок этувчи ходимларнинг ташаббуси ва ижодкорлигини намойиш этилишига зарур имконият яратиш;
- услубий ишларнинг жамоавий ва индивидуал шакллари уйғун қўшиб олиб бориш;
- тезкор текшириш мумкинлиги (ёзувлар ва бажариш муддатларининг аниқлиги ижрочиларнинг кўрсатилиши).

Олий таълимнинг олдида қўйилган вазифаларни бажарилиши бевосита бу ерда фаолият кўрсатувчи профессор-ўқитувчиларнинг касбий маҳоратига боғлиқлиги исбот талаб этмайдиган ҳаётий ҳақиқатдир. Фан-техниканинг жадал тараққиёти, илғор ишлаб чиқариш технологияларининг амалиётга кенг кўламда жорий этилиши, бозор муносабатларига ўтиш кабилар педагоглардан талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятларини фаоллаштириш омилларидан оқилона фойдаланиб, машғулотлар ва синфдан ташқари тадбирлар самарадорлигини оширишни талаб этмоқда. Ана шунинг учун ҳам таълим жараёнида услубий ишлар ташкил этилиб ўтказилади.

Бундай ишлардан кўзланган асосий мақсад: раҳбарлар, педагог ва муҳандис-педагогларнинг касбий-педагогик маҳоратларини ошириш йўли билан педагогик жараён сифат ва самарадорлигини оширишдан иборат.

Таълим жараёнида услубий ишлар одатда яқка тартибда ва жамоавий шаклларда ташкил этилиб, қуйидагиларни кўзда тутати:

- Илғор педагогик ва ишлаб чиқариш тажрибаларини ўрганиш, умумлаштириш ва уларни оммалаштириш мақсадида тарғиб қилиш;
- педагог ва муҳандис-педагог ходимларга услубий ёрдам кўрсатиш;
- ахборот ресурслари маркази имкониятларидан самарали фойдаланиш;
- педагоглар ва муҳандис-педагогларга ўз имкониятларини намоён этишларига шарт-шароит яратиш;
- очиқ дарс ташкил этиб ўтказувчи ўқитувчиларга кўмак бериш;
- педагогик жамоани янгиликлар билан мунтазам равишда таништириб бориш;
- фан ютуқларини амалий тажриба-синовидан ўтказиш;
- талабаларни олимпиадалар, кўрик-танловлар ва турли тадбирларга тайёрлашга кўмаклашиш кабилардан иборат.

Таълим жараёнидаташқил этилиб, ўтказиладиган услубий ишларга куйидаги талаблар қўйилади.

1. **Ғоявий йўналганлик** – услубий ишлар замон талабларига ҳамнафас чуқур ғоявийликка эга бўлиши керак.

Мустақил Ўзбекистон Республикасининг келажаги буюк давлат эканлигини ўғил-қизларимиз онгига сингдириш, тарбия асосида миллий мустақиллик ғоялари билан суғорилган билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш.

Бунинг учун ёшлар билан ишлаётган педагоглар, муҳандис-педагоглар, тарбиячилар билан олиб бориладиган методик ишларнинг мазмуни ҳам давр ва истиқбол талаблари даражасида бўлиши муҳимдир.

2. **Илмийлик** – услубий ишларни илмий ғоялар, назарияларга таянган ҳолда олиб боришни кўзда тутди. Шунинг учун педагоглар, муҳандис-педагоглар, тарбиячилар ёшларнинг психологияси, физиологияси ва гигиенасини, ўқитадиган ўқув предмети мазмунини, таълим-тарбия назариясини, қонуниятларини, принципларини, ташқил этиш шаклларини, амалга ошириш метод ва воситаларини мукамал билиши зарур. Улар касбий педагогик маҳоратларини оширишлари учун мунтазам равишда ўз устида мустақил ишлаб, ижод қилиши даркор.

3. **Мақсадга мувофиқ ва тизимлилик** – долзарб педагогик муаммоларнинг мақбул ечимларини топишни режалаштиришда шарт-шароит, имконият, талаблар мувофиқлигини таъминлаш ва амалга ошириш тизимини яратишда ўз ифодасини топади.

4. **Ижодийлик ва мустақиллик** – коллеж раҳбарияти ҳар бир муҳандис-педагог, тарбиячиларнинг ўз қобилияти ва истеъдодларини намоён этишлари учун шарт-шароит яратиб, кўмак беришларини кўзда тутди. Чунки услубий ишлар ижодкорлик, фаоллик, новаторликка асослангандагина кўзланган натижаларни беради.

5. **Таъсирчанлик ва ошқоралик** – услубий ишларнинг таъсирчанлиги энг аввало, талабаларга таълим ва тарбия бериш сифати билан аниқланади. Агар талабаларда шаклланган билим, кўникма ва малакалар сифати ҳамда даражасида ижобий силжишлар бўлмаса, услубий ишларнинг самараси паст ҳисобланади. Бу борада сусткашликка йўл қўйиш мумкин эмас. Шунинг учун услубий ишларнинг таъсирчанлиги кўп жиҳатдан режалаштирилишига, режаларнинг аниқлигига, амалга оширилган ишларнинг ҳажмига ва бошқа омилларга боғлиқ. Шунингдек, таълим жараёнида услубий ишларни ташқил этиш ва бошқаришда ошқораликка эътиборни қаратиш зарур, бунда ҳар бир ходим меҳнатининг натижаларини ўз вақтида холисона кўрсатиш, раҳбатлантириш, танқид қилишни меъёрида амалга ошириш мақсадга мувофиқ.

Одатда услубий ишлар маълум аниқ режага биноан бажарилади. Бу ҳолат айрим ишларни бир неча марта такрорланишини бартараф этиб, педагоглар орасида ишларни мақбул тақсимланишини ҳам таъминлайди.

Таълим жараёнида услубий ишларни ташкил этиб ўтказиш учун одатда ҳафтанинг аниқ бир куни ажратилади. Мисол учун, таълим жараёнида ташкил этиладиган услубий ишлар учун ҳафтанинг чоршанба куни ажратилса, ҳар чоршанба куни жамоавий услубий ишларнинг аниқ бир кўриниши мунтазам равишда ўтказилишига имкон беради: масалан, ҳар ойнинг биринчи чоршанба кунлари илмий-педагогик кенгаш, иккинчи чоршанба кунлари услубий кенгашларнинг йиғилишлари, учинчисида педагог ва муҳандис-педагогларнинг малакасини ошириш кабилар режалаштирилиши мумкин. Услубий ишлар режалаштирилган кунга касб-ҳунар коллежида бошқа ҳеч қандай тадбир режалаштирилмайди. Таълим жараёнида ўқув йилининг исталган биринчи ёки иккинчи ярим йиллиги учун мўлжаллаб тузилган услубий ишларнинг умумий режасида: илмий-педагогик кенгаш, услубий кенгаш, семинар-тренинглари, очик дарслар, педагогик ўқишлар, илғор педагогик тажриба мактаблари кабилар ўз ифодасини топади. Қуйида таълим жараёнида ташкил этилиб ўтказиладиган яққа ва жамоавий услубий ишларнинг айримларига қисқача тўхталиб ўтамиз.

Яққа тартибдаги услубий ишлар: Олий таълимнинг раҳбарлари педагог ва муҳандис-педагог кадрларнинг индивидуал хусусиятлари ва имкониятларини ҳисобга олиб, улар билан мунтазам равишда индивидуал услубий ишлар олиб боришлари талаб этилади. Бундай ишлар кўзланган даражада самара бериши учун раҳбар ҳар бир ходимнинг кучли ва кучсиз томонларини, имкониятларини яхши билиши зарур. Коллеж раҳбари педагог ва муҳандис-педагогларнинг имкониятлари билиши учун қуйидагилар асос сифатида олиниши мумкин: лавозимий вазифалар ва талабаларга нисбатан муносабати, машғулотларга тайёргарлик кўриши, малака оширишнинг турли шаклларида таълим олиши, илғор педагогик ва ишлаб чиқариш тажрибаларининг моҳиятини тушуниши, ўз шахсий тажрибасини турли нуқтаи назардан таҳлил эта билиши, услубий ишланмалар ишлаб чиқишга қизиқиши, мунтазам равишда ўз устида мустақил ишлаши, таянч маълумоти кабилар. Амалиётда педагоглар ва муҳандис-педагогларнинг услубий ишларига индивидуал равишда раҳбарлик қилишларида асосий метод сифатида маслаҳатдан кенг қўламда фойдаланилади. Маслаҳатлар қуйидаги масалалар юзасидан бўлиши мумкин:

- талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятларини фаоллаштириш омиллари ;
- машқ қурилмаларидан самарали фойдаланиш йўллари;
- предметлараро алоқадорликни ўрнатиш ва амалга ошириш методикаси;
- талабалар йўл қўйиши мумкин бўлган типик хатоларни олдини олиш;
- ишлаб чиқариш таълими ва амалиёти даврида талабаларни тарбиялаш;
- ўқув материалдан муҳим, тизим ҳосил қилувчи таркибий қисмларини танлаб олиш;
- турли таълим технологиялардан оқилона фойдаланиш имкониятлари;

-ноанъанавий (ностандарт, замонавий) дарсларни ўтказиш методикаси кабилар шу ўринда маслаҳат, фақат мавжуд камчиликларни бартараф этиш билан чегараланиб қолмасдан, балки янгиликлар киритиш, ижодкорлик ва мустақилликни ривожлантиришни ҳам кўзда тутиши зарурлигини ёддан чиқармаслик керак.

Илмий педагогик кенгаш ишининг мазмуни қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин:

- Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими Маркази каби бошқарув идораларининг таълим-тарбия ишлари билан боғлиқ бўлган буйруқ ва кўрсатмаларини бажариш юзасидан Олий таълим бўйича чора-тадбирлар ишлаб чиқиш ва уларни амалга ошириш;
- таълим-тарбия жараёни мазмунини, Республиканинг ижтимоий ва иқтисодий тараққиёт даражаси, истиқболлари, фан ва техниканинг ютуқлари асосида такомиллаштириш;
- самарали таълим технологияларини амалиётга жорий этиш;
- амалдаги ўқув режа ва дастурларни такомиллаштириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш;
- маҳаллий ишлаб чиқариш талаблари ва мавжуд шарт-шароитни ҳисобга олиб, мутахассис кадрларга бўлган талаб ва эҳтиёжни ўрганиш;
- таълим жараёнидамалакали кичик мутахассисларни тайёрлаш дастурини ва унинг бажарилишини мунтазам равишда муҳокама қилиб бориш;
- ўқув режа ва дастурларнинг бажарилишини, ўтилаётган машғулотларнинг сифати, ўқув предметлари кесимида талабаларнинг ўзлаштириш даражасини таҳлил қилиш;
- гуруҳлар кесимида таълимий-тарбиявий ишларнинг ҳолати тўғрисида ўқитувчиларнинг ҳисоботини эшитиш;
- туркум ўқув предметлари уюшмалари фаолиятини ўрганиш ва таҳлил қилиш;
- ўқув йили яқунлари бўйича талабаларни курсдан курсга ўтказиш масалаларини кўриб чиқиш ва унинг натижаларини таҳлил қилиш, саёз ўзлаштирувчи талабаларнинг билим савиясини кўтариш чора-тадбирларни ишлаб чиқиш;
- касб-ҳунар коллежларини бошқарув тузилмасини ўзгартиришга оид илмий асосланган ва амалда ўзини оқлаган таклифлар бериш;
- ўқитувчи, муҳандис-педагогларнинг фаолиятини ички назорат ва давлат аттестацияси натижаларига кўра рағбатлантиришга тавсия этиш;
- талабалар сафидан чиқариш, уларни рағбатлантириш бўйича тавсиялар бериш;

- Олий таълим нинг раҳбарлари, ўқитувчилари, муҳандис-педагоглари томонидан тайёрланган илмий-услубий ишланмалар, ўқув қўлланмалар, тавсияномалар, дидактик материалларнинг долзарблигини ўрганиб чиқиб нашр эттиришга оид тавсиялар бериш;
- якуний назорат, давлат аттестациясини юқори даражада ўтказиш ва унинг натижаларини таҳлил қилиш;
- коллежнинг ўқув-тарбиявий, ўқув-амалий ишлари ва истиқбол режаларини, моддий-техник ва илмий-услубий базасини мустаҳкамлаш;
- қабул комиссиясининг ҳисоботини муҳокама этиш;
- бюджетдан ташқари маблағлар сарф-харажати ҳисоботларини эшитиш;
- таълим муассасасининг молиявий ва ҳўжалик ишлари билан боғлиқ масалаларини муҳокама этиш;
- талабаларни соғломлаштириш, спорт ва ёшларни чакирикқача тайёргарлигига оид давлат дастурларини бажариш борасида олиб борилаётган ишларни ўрганиш ва уларни такомиллаштириш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш;
- талабаларнинг ўқиши, яшаши ва маданий дам олишлари учун яратилган шароитларни яхшилаш;
- талабаларнинг ўз-ўзини бошқаришини ривожлантириш;
- ёш ўқитувчиларнинг иш фаолиятини ўрганиш, уларга зарур услубий ёрдам кўрсатиш, малакасини ошириш;
- педагогик ва касбий қайта тайёрлаш кабилар.

Педагогик кенгаш таълим жараёнидаташқил этилиб ўтказиладиган услубий ишларнинг муҳими бўлиши билан бирга коллеж фаолиятини бошқаришда ўзига хос омил ҳисобланади. Ана шу боис қуйида унга тўхталиб ўтамиз.

Услубий кенгаш – одатда, услубий кенгаш ҳар ойда ўз йиғилишларини ўтказиши режалаштирилади. Услубий кенгаш педагогик кенгашга бўйсунди ва таълим жараёнидаолиб борилаётган услубий ишларни муҳокама этади. Унда ўқитувчилар томонидан яратилган услубий тавсиялар, қўлланмалар, маъруза матнлари, мажмуалар, дарс ишланмалари кабиларни амалга жорий этиш масалаларини муҳокама этиб хулосалар беради. Илғор педагогик тажрибаларни ўрганиш, умумлаштириш ва оммалаштириш мақсадида ёш ўқитувчиларга услубий ёрдам кўрсатади.

Услубий комиссиялар – ҳар бир кафедра қошида ташқил этилади. Уларнинг асосий вазифаси тайёрлов йўналишлари бўйича кичик мутахассислар тайёрлашда давлат таълим стандартлари асосида таълим шакллари, методлари ва воситаларини танлашга оид услубий тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат. Шунингдек, уларда ўқитувчиларнинг ижодий ишлари муҳокама этилиб, амалий кўмак ҳам берилади.

Семинарлар, семинар-тренингларнинг мақсади – ўқитувчилар, муҳандис-педагоглар томонидан талабалар шахсини ривожлантиришга оид

педагогик-психологик, физиологик, гигиеник, эстетик ва техник билим, кўникма ва малакаларни эгаллашларига амалий ёрдам кўрсатишдан иборат. Одатда, семинар мавзулари педагогик жамоанинг талаб ва эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда шакллантирилади ва амалга оширилади. Семинар-тренингларнинг амалий аҳамияти шундан иборатки, у ўқитувчилар, муҳандис-педагогларга долзарб муаммоларни тезкор ҳал этишга имкон беради.

Илмий-амалий конференциялар – илмий иш натижалари, илғор педагогик ва ишлаб чиқариш тажрибаларини оммавий муҳокама этиб, уларни амалга жорий этишга оид қарорлар қабул қилиш мақсадида ўтказилади.

Шу ўринда конференциялар аниқ мавзулар, муаммолар, йўналишлар бўйича ташкил этилиб, ўтказилиши мақсадга мувофиқлигини таъкидлаш зарур.

Педагогик ўқишлар – айти замонда долзарб бўлган муаммоларни оммавий тарзда муҳокама қилиш мақсадида ўтказилади.

Педагогик ўқишларда энг долзарб ва мақбул ечим берилган деб тан олинган маърузалар вилоят, республика педагогик ўқишларга тавсия қилинади. Республика миқёсида тан олинган маърузалар эса илғор тажрибалар сифатида умумлаштирилиб, амалиётга татбиқ этиш учун тавсия этилади.

Юқорида зикр этилган услубий ишлар анъанавий характерга эга бўлиб, ҳозирги кунда улар билан бирга ноанъанавий деб эътироф этилаётган кўйидаги услубий ишлардан ҳам кенг кўламда фойдаланилмоқда:

Кўрик танловлар – педагогик жараён натижалари сифатини оширишга қаратилган бўлиб, “Йилнинг энг яхши ўқитувчиси”, “Моҳир уста”, “Илғор гуруҳ раҳбари”, “Намунали мураббий” каби мавзуларда кўрик танловлар ўтказиш мумкин. Кўрик-танловларни ўтказиш тартиби ҳар бир коллеж, вилоят ёки республика миқёсида белгиланади ҳамда унинг ғолиблари рағбатлантирилади.

Илғор тажриба мактаби – энг аввало, ўқитувчи, муҳандис-педагогларда педагогик жараённи яхлит ҳолда такомиллаштиришга оид тажрибаларни ўрганиш, оммалаштириш кабиларни кўзда тутати.

Китобхонлар конференцияси – Олий таълим ўқитувчилари, муҳандис-педагогларнинг фаол иштирокида ўтказилади. Конференцияга муҳокама этиладиган материалларни тайёрлаган муаллифлар билан бирга илмий-тадқиқот институтлари ва олий ўқув юртлари профессор ўқитувчилари, ишлаб чиқариш корхоналаридан вакиллар таклиф этилади.

Китобхонлар конференциясида илмий-услубий адабиётлар, уларнинг долзарблиги, амалий масалаларни ечишдаги аҳамияти, янгилиги, уларни педагогик жараёнга жорий этишдан кутилаётган самаралар нуқтаи назаридан таҳлил этилган ҳолда баҳоланади.

Очиқ дарс – услубий ишларнинг кенг тарқалган шакли. Бунда ўқитувчилар ва муҳандис-педагогларнинг очиқ дарсларда иштирок этиши ва ўзаро дарсларга кириши муҳим аҳамиятга эга.

Одатда, очик дарслар ва ўзаро дарсларга кириш ўқитувчиларга касбий педагогик маҳоратини юқори эканлигини кўрсатиб бериш билан бирга ёш ўқитувчиларга ўртак кўрсатишдан иборатдир. Унда ёш ўқитувчиларнинг иштирок этишларидан кўзланган мақсад – тажриба алмашиш, дарсни ташкил этишнинг янги шакллари, амалга оширишнинг самарали метод ва воситаларини танлай билишга ўргатишдан иборат. Таълим жараёнида содир бўлаётган ўзгаришлар туфайли очик дарсни муҳокама қилиш жараёнида талабаларнинг фаоллиги, мустақил фикр юритиш, ўқув материални ўзлаштириш даражаси, ўқув материалнинг ҳаёт ва амалиёт билан боғлиқлиги, предметларро алоқанинг таъминланганлигини, муаммоли вазиятларни вужудга келтирилганлиги, талабаларнинг ижодий изланишга йўналтирилганлиги, таълим-тарбия ва ривожланишнинг муштараклигини таъминланганлигига эътибор бериш муҳим ҳисобланади. Шу ўринда айтиб ўтиш зарурки, машғулотларни очик дарс деб аташ шартли бўлиб, уларни намунавий дарс деб юритиш мақсадга мувофиқ кўринади. Таълим муассасаларида ташкил этилиб, ўтказиладиган барча дарслар очик, ошкоралик руҳида ўтказилгандагина кўзланган мақсадга эришиш мумкин.

Илмий-услубий мувофиқлаштрувчи марказ – Олий таълим услубий ишлар тизимида илмий-тадқиқот ишларини йўлга қўйишга, олинган натижаларни экспертизадан ўтказишга, тажриба-синов иши натижаларини умумлаштириш ва расмийлаштиришга имкон беради.

Илмий-услубий мувофиқлаштирувчи марказнинг бошқарув вазифаларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

-таълим жараёнидаташкил этиладиган илмий-тадқиқот ишлари режасини ишлаб чиқш;

-ўқитувчиларнинг илмий-тадқиқот ишларини ташкил этиш ва ишни муваффақиятли амалга ошириш учун шарт-шароитлар яратиш;

- педагогик жамоанинг эҳтиёжларини эътиборга олган ҳолда улар фаолиятини мувофиқлаштириш;

Ўқитувчиларнинг таълим самарадорлигини оширишга бўлган мойиллиги, қизиқишлари, мақсадларига кўра ижодий гуруҳлар тузиш;

- ўқитувчиларнинг илмий-тадқиқот ишлари ҳолатини назорат қилиш; тадқиқот натижаларини таҳлил этиш ва баҳолаш учун экспертлар гуруҳини ташкил этиш.

Илмий-услубий мувофиқлаштрувчи марказга услубий ишларнинг ижодий тажриба-синов лабораториялари, ўқитувчиларининг ижодий гуруҳи ва педагогик тажрибалар маркази каби тузилмалари бўйсунади.

Ижодий тажриба-синов лабораториялари - кафедралар қошида ҳамда коллежлар миқёсида ташкил этилади. Уларнинг асосий вазифаси долзарб ва истиқболли муаммоларни ижодий ҳал этишдан иборат. Ижодий тажриба-синов лабораторияларида ҳар бир ўқитувчи ўз ижодий ишларини амалда кўрсатиб бериш имконига эга бўлади ва педагогик жамоанинг ижодий фаоллигини оширади.

Хулоса қилиб айтганда, таълим жараёнида анъанавий ва ноанъанавий услубий ишлардан уйғун ҳолда фойдаланиш, ўқув-меъёрий ҳужжатларни

такомиллаштириш, таълимни жадаллаштириш, самарали таълим технологияларини амалиётга кенг кўламда татбиқ этиш кабиларга имкон беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Marcia J. Scherer “Connecting to learn. Educational and assistive technologies for people with disabilities”, American Psychological Association (APA), USA 2003, 299p Hardcover
2. S.K. Mangal, Uma Mangal, Educational technology, India 2013 Ratha Mohan
3. R.P. Pathak. Methodology of Educational Research, USA-2008 Atlantic
4. Ш.Мамаражабов, Ж.Халмуратова “Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат” Т. 2015 й.
5. В.Сатторов, Х.Гатаев “Махсус фанларни ўқитиш методикаси” Т. 2015 й.

2-МАВЗУ: ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ. ТАЪЛИМ МАЗМУНИ, МЕТОД ВА ВОСИТАЛАР

Режа:

1. Таълимни ташкил этиш шакллари
2. Маъруза турлари
3. Дарсларни ташкил этишга қўйилган дидактик талаблар

Мавзуга оид таянч сўзлар: таълим шакли, мунозара, семинар, кўргазмали метод

Таълимни ташкил этиш шакллари деганда аниқ муддатда ва тартибда ўқитувчининг ўқувчилар билан олиб борадиган машғулотлари турларини тушунамиз. Ҳозирги кунда, бу машғулотларни синф-дарс шаклида олиб бориш кенг тарқалган. Инсоният тарихига назар ташлайдиган бўлсак, таълимни ташкил этиш шакллари ижтимоий тузум манфаатларига мос ҳолда пайдо бўлган ва ривожланган. Дастлабки даврларда таълим бериш ишлари одамларнинг меҳнат фаолияти, турмуш тарзи билан узвий боғланган ҳамда билим бериш, ўргатиш ишлари яқка тартибда олиб борилган.

Давр ўтиши билан кўпчиликка билим бериш эҳтиёжи пайдо бўла бошлади. Таълим тизими мазмуни, билимларнинг мураккаблашуви талабаларни гуруҳ-гуруҳ қилиб, тўплаб ўқитишни тақозо қилган ҳамда таълим билан шуғулланувчи мутахассислар, ўқитувчилар тайёрлаш заруриятини келтириб чиқарган. Шу даврга келиб ўқитишнинг махсус ташкилий шакллари пайдо бўла бошлади. Халқ орасида ҳаётий тажрибага, билим ва тарбияга эга бўлган кишилар мураббий, ўқитувчи бўлиб фаолият кўрсатди.

Таълимнинг ташкилий масалалари ал-Форобийнинг «Фан ва ақл-заковат» асарида ўқув фанларини гуруҳларга бўлиб ўқитиш, уларнинг тарбиявий моҳиятини очиш масалаларига эътибор берилган. Педагогика тарихида таълимни ташкил этишнинг асосий шакли дарс ҳисобланган. Синф-

дарс тизимини дидактик талаблар асосида яратишда буюк чех педагоги Ян Амос Коменскийнинг (1592-1670) хизматлари катта, уни синфлар тизимининг асосчиси сифатида бутун дунё тан олган.

Таълим шакли ўқитувчи ва ўқувчининг белгиланган тартибда, муайян мақсадга мувофиқ, маълум режимда ташкил этиладиган фаолиятининг ташки ифодасидир.

Бугунги кунда таълимни ташкил этиш тизимида **якка тартибда** таълим олиш ўзига хос ўрнига эга бўлиб бормоқда. Якка тартибдаги таълим олувчининг қизиқиши, эҳтиёжи, хоҳишига кўра муайян фан, предмет юзасидан чуқур билим олиш, маълум фан ёки предмет бўйича юзага келган ўзлаштирмовчилик ҳолатини бартараф этиш, шунингдек, узоқ вақт соғлиқни сақлаш муассаларида даволанган ёки тиббиёт ходимлари назоратида бўлган ўқувчиларнинг ўқув дастури талабларини бажаришларига кўмаклашиш мақсадида ташкил этилади. Якка тартибда таълим олишнинг асосий кўринишлардан бири сифатида репетиторлик таълими кенг тараққий этиб бормоқда.

Бугунги кунда умумий ўрта таълим мактаблари, академик лицей ҳамда Олий таълим фаолиятида ўқитишнинг ноанъанавий шакллариининг асосий турларидан бири сифатида маърузадан фойдаланиш борасида ҳаракат олиб борилмоқда. **Маъруза** асосан ижтимоий фанларни ўқитиш жараёнида қўлланилмоқда. Маъруза дарсларини ташкил этиш анча мураккаб ва кўп меҳнат талаб қиладиган ишдир. Маъруза дарси тажрибали, юксак даражада педагогик маҳоратга эга кишилар томонидан ташкил этилади. Маърузада фақат фан, ўқув предмети асослари борасидаги маълумотлар бериб қолмасдан, балки ўқувчиларни ижтимоий-ғоявий жиҳатдан тарбиялаб бориш талаб этилади. Маъруза жараёнида асосий эътибор ўқувчиларнинг мустақил фикрлаш қобилиятини ривожлантириш ва фаолият малакасини оширишга қаратилади.

Маърузалар бир неча турларга бўлинади: маълумотномали, муаммоли, кўрсатмали, бинар маъруза, олдиндан камчиликлари режалаштирилган, матбуот-конференцияли.

Маълумотномали маърузалар тўғрисида педагогик адабиётларда кўплаб фикрлар мавжуд. Мутахассис тайёрлаш сифатини оширишда маълумотномали маърузаларни ўқув жараёнига татбиқ этиш керакли натижалар беради. Бундай маърузаларда талабанинг билиш жараёни изланишли, илмий-тадқиқот фаолиятига яқинлашади.

Маълумотномали маърузалар ёрдамида талабаларда назарий билимларни ўзлаштириш, тафаккурини ривожлантириш, педагогика фанини билишга қизиқишини ва мутахассисликка бўлган касбий мойилликни шакллантириш мумкин.

Маълумотномали маърузада талабалар ўқитувчи берган барча ўқув материални ўша ҳолда эсда сақлашга ҳаракат қилади.

Муаммоли маърузада ўқитувчи талабани ўқув жараёнига жалб этишга муаммоли вазиятлар, муаммоли масалалар орқали эришади. Бунда қандай билимлар ўзлаштирилиши ва қандай масалаларни ечиш лозимлиги

белгиланади, сўнг уни ечишга керакли, талаба учун ноаниқ билимлар изоҳланади. Анъанавий ўқитишда эса олдин ўзлаштириладиган билимлар келтирилади, кейин мисоллар ва уларнинг ечимлари берилади.

Муаммоли ўқитиш жараёнида талабалар эътиборини жалб қилиш вазиятларининг компонентлари қуйидагилардан иборат: билиш объекти (маъруза матни), билиш субъекти (талаба), субъектнинг объект билан тафаккурий ўзаро ҳаракатлари жараёни ва бу ҳаракатларнинг хусусиятлари.

Муаммоли ўқитишда янги билим бўлиб ўқитувчи ахбороти ҳисобланади. Бунда у маърузани шундай ташкил қиладики, талабаларда янги билимларни ўзлаштириш бўйича саволлар туғилади. Муаммоли ўқитиш жараёнида талаба ва ўқитувчи ўртасидаги ўзаро алоқа диалог усулида олиб борилиши мақсадга мувофиқдир, шунингдек, маъруза жараёнида муаммоли, маълумотномали саволлар қўйилиб керакли натижаларга эришиш мумкин. Бу эса педагогика фанини ўқитишда талабаларнинг билиш жараёнини фаоллаштиришга имкон беради.

Кўрсатмали маърузани ўқитувчи дидактиканинг кўргазмали тамойил талабларига жавоб берган ҳолда ташкил этади. Психологик ва педагогик тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ўқув жараёнига кўргазмали қўлланмалардан фойдаланиш фақат кўргазмалиликни қабул қилиб олиш ва эса сақлашгагина эмас, балки талабаларнинг ақлий фаолиятини фаоллаштиришга, ўрганилаётган воқеликнинг моҳиятини чуқурроқ ўрганишга имкон беради.

Бинар маърузалар ўқувчилар педагогик танишув амалиётини ўтгандан ҳамда маълум педагогик билимларга эга бўлишгандан сўнг ўқитувчи ва амалий тажрибага эга бўлган (касб-хунар коллежи ўқув жараёнини амалга оширадиган ёки шу жараённи яхши ўзлаштирган) маърузачи ёрдамида амалга оширилади. Бу турдаги маърузанинг афзаллиги шундаки, талабаларнинг маърузачилар баён этган ўқув материалига бўлган қизиқиши фаоллашади. Чунки улар бир томондан назарий билимлар олса, иккинчи томондан бу билимларни ҳаётга татбиқ этишдаги амалий қўникма ва малакалар билан танишишади. Бундай маърузаларни ўтказиш учун катта педагогик тажрибага эга бўлган ўқитувчи ва маърузачилар таклиф қилинади. Бинар маърузаларни ҳар доим ҳам ўтказишнинг иложи бўлавермайди, чунки унга жуда пухта тайёргарлик кўриш лозим. Бундай маърузаларни ўтказилганда ҳам таълим методларидан фойдаланилади ва талабалар ҳар доим янги, аниқ билимларни олишга йўналтирилади.

Олдиндан режалаштирилган маърузаларда талабалар ўқитувчининг камчиликларини аниқлаб боради ва маъруза охирида муҳокама қилинади. Бунда талабаларда касбий маҳоратни таҳлил қилиш малакалари шаклланиб боради. Ўқитувчи режа тузаётганида маъруза матнига маълум миқдордаги камчиликларни киритиши лозим. Аммо бу камчиликлар маъруза ўқиш жараёнида яққол кўзга ташланмаслиги керак. Бу камчиликларни топишга интилиш талабаларнинг билиш фаолиятини фаоллаштиришга ёрдам беради.

Матбуот-конференцияли маърузада ўқитувчи маъруза мавзусини айтгандан кейин ҳар бир талаба 2-3 дақиқа мобайнида ўқитувчига саволлар ёзиб беради, ўқитувчи эса саволлар мазмуни бўйича ажратиб берилган

саволлар асосида маърузани бошлайди. Маъруза саволларга жавоб бериш тариқасида эмас, балки мавзу мазмунини очишга қаратилиб, унда талабалар берган саволларга жавоблар ҳам келтирилади.

Шундай қилиб, педагогика фанини ўқитиш жараёнининг самарадорлигини оширишда бир неча турдаги маърузалардан фойдаланиш ўқувчиларда билимларнинг мустақкам шаклланишига олиб келади.

Маърузаларнинг самарадорлиги қуйидагиларга асосланади:

— аниқ мантиқли, қизиқарли, талабга мос келувчи мазмун;

— ўқитиш методлари ва усулларидан адекват ҳолда фойдаланиш;

— ўқитишнинг техник воситалари ва кўргазмали қўлланмалардан фойдаланиш;

— педагогик мулоқотда бўлиш малакаси;

— маърузачининг малакаси.

Шунингдек, ўтказилаётган маърузалар матни қуйидаги талабларга жавоб бериши керак:

— педагогика фани бўйича тўлиқ тушунча бериш;

— бу фаннинг аҳамиятини кўрсата билиш (муҳимлигини, мўлжалланган саволлар мазмуни);

— фанлараро боғланишни ўрнатиш ва керакли тушунчалар мажмуини очиқ бериш;

— талабаларда ўз касбига бўлган қизиқишини уйғотиш ва мустақкамлаш.

Мунозара — олий таълим тизимида нутқ ўстириш, ўз фикрини мустақил ва асосли баён қилиб, хулосалар чиқариш воситаси сифатида ғоят муҳим ўрин эгаллайди. Бу бажариладиган ишнинг бир тури бўлиб, ўзаро тортишиш жараёнини келтириб чиқаради ва унга аниқлик киритади. Ўқувчи томонидан "ўз сўзи", ўзига хос услуби асосида изчил, саводли фикр юритилади. **Мунозара** вақтида талабалар ўзларига ишонган ҳолда саволларни муҳокама қиладилар. Мунозара учун шундай шароит яратилиши керакки, унда талабалар ўз фикрларини ишонч билан очиқ-ойдин, камчиликлари учун айбга қўймасликларига ишонган ҳолда баён этишлари керак. **Мунозара** — битта ёки бир нечта гуруҳ билан ўтказилиши мумкин. Уни ўтказиш талаблари ва қоидалари талабаларга олдиндан айтилади ва қуйидаги тартибда олиб борилади:

1. Мавзу танлаб олинади.

2. Мавзуга оид режа тузилади.

3. Мавзунинг қисқача мазмуни берилади.

4. Ушбу мавзуга оид мунозарани ўтказишдан кўзланган мақсад белгиланади.

5. Фойдаланиладиган адабиётлар ва ўқитишнинг техник воситалари тайёрланади.

6. Ҳаётдаги ва лицей, Олий таълим даги ўқув-тарбиявий жараёнлардаги ижобий ишлар бўйича материаллар тайёрланади.

7. Мавзуга оид қўшимча саволлар ишлаб чиқилади.

Мунозара мавзусини ўқувчилар ўзлари танлаб оладилар. Мунозара иштирокчилари ўз фикрларини баён қилганда бир-бирига хурмат билан муносабатда бўлиб, ўз қарашларининг тўғри ёки нотўғрилигини исбот қилиб берадилар. Мунозарада ҳамма иштирокчилар мавзуга оид ўз фикрларини айтиши шарт. Машғулот охирида мунозара педагог томонидан таҳлил қилинади ва талабалар баҳоланиб, ҳисоботи тўлдирилади.

Семинар машғулотларининг талабалар томонидан тайёрланган маъруза ва рефератларни муҳокама қилиш усули ҳам кенг тарқалган. Одатда, ўқитувчи маъруза ва реферат мавзуларини талабаларнинг ўзларига хос хусусиятлари ва уларнинг тайёргарлик савияларини ҳисобга олган ҳолда аниқлайди. Ўқувчиларга уларни қизиқтирган мавзуларни семинар машғулотларга олиб чиқишга ҳуқуқ берилади.

Семинар машғулоти ўқувчилар томонидан у ёки бу мавзу бўйича маърузалар тайёрлаш ҳамда уни гуруҳ ўқувчилари билан муҳокама қилиш йўли билан олиб борилади.

Семинарларга 2-3 ҳафта тайёргарлик кўрилади. Ўқувчилар адабиётларни ўрганадилар, материал йиғадилар, турли кузатишлар ўтказиладилар, ўз ахборотлари юзасидан тезислар тузадилар.

Семинар машғулоти ўқитувчи раҳбарлигида ўтказилади. У ўқувчилар ишини йўналтириб туради, мавзуга оид саволлари юзасидан ташкил этилган муҳокамани яқунлайди. Зарур қўшимча мулоҳазалар билдиради, материални муайян тизимга солади. Маъруза қилган, муҳокамада қатнашган ўқувчилар фаолиятини баҳолаб боради.

Семинар машғулоти ўқувчилар эътиборини дарсга жалб этиш, уларнинг қизиқишини орттириш, уларни мустақил ишлашга, фикрлашга ўргатиш, дарсни фаоллаштириш ҳамда ўқувчилар ақлий қобилиятларини ўстиришда муҳим ўрин тутди.

Юқорида билдирилган фикр-мулоҳазаларга таяниб, қуйидаги хулосага келиш мумкин:

1. Таълим шакли муайян мақсадга мувофиқ маълум режимда ташкил этиладиган фаолиятнинг ташқи ифодаси бўлиб, таълим жараёнида етакчи ўрин тутди.

2. Таълим жараёни самарасини таъминлаш унда таълим методларидан ўринли ва унумли фойдаланишга боғлиқ. Таълим методи таълим жараёнида ўқитувчи ва ўқувчиларнинг аниқ мақсадга эришишга қаратилган биргаликдаги фаолиятларининг усуллари ҳисобланади. Таълим воситалари таълим методларининг таълимий таъсирчанлигини оширишга хизмат қилади.

Ўқитишнинг ноанъанавий шакллари доирасида **амалий-тажриба (лаборатория)** машғулотлари алоҳида ўрин тутди. Амалий-тажриба машғулотлари одатда махсус жиҳозланган хонада ёки алоҳида ажратилган тажриба майдонида олиб борилади.

Бундай таълим машғулотларини ташкил қилиш икки хил йўл билан олиб борилади:

- А) Амалий-тажриба машғулотлари;
- Б) Экскурсиялар.

Олий ва ўрта махсус касб-ҳунар таълим муассасаларида ўтказиладиган амалий-тажриба машғулоти асосан устахона, махсус жиҳозланган хоналар ва ўқув тажриба ер майдонида олиб борилади.

Ноанъанавий дарс шаклларида бири ҳисобланган **экскурсиялар** синф-дарс тизими, шунингдек, амалий машғулотлардан тубдан фарқ қилади. Ушбу фарқ қуйидагилардан иборатдир:

а) ўқитувчи ўтказиладиган барча экскурсияларга раҳбарлик қилса ҳам, у экскурсия объектларининг барча деталларини яхши билмаслиги мумкин, бундай ҳолларда махсус тайёргарликка эга экскурсовод иш олиб боради.

б) экскурсия муддати турлича бўлиб, доимий ўқув жадвали талабларига амал қилиш талабига бўйсуниб шарт ҳисобланмайди.

в) ўқитувчи ёки экскурсоводнинг раҳбарлик усули ва ўқувчиларнинг фаолияти турлича бўлиши мумкин.

Экскурсия давомида бир ўриндан иккинчи ўринга кўчиб юради. Шу боис ўқувчилардан интизомга қатъий риоя қилиш талаб этилади. Ўқувчилар объектни кузатиш жараёнида вақти-вақти билан саволлар берадилар, зарур маълумотларни ёзиб борадилар. Экскурсия якунида ўқитувчи бугунги кузатганларини аввал ўзлаштирилган материалларга боғлаб суҳбат ўтказди. Экскурсия материаллари асосида баён ёки иншо ёздириш мумкин.

Таълимнинг ноанъанавий шакли сифатида ташкил этиладиган баҳс-мунозара, давра столи, матбуот конференцияси муайян предметларнинг муҳим мавзулари юзасидан ташкил этилиб, ўқувчиларда мустақил фикрлаш, ўз фикрини илгари суриш, уни асослаш ҳамда ҳимоя қилиш қобилиятини шакллантириш учун хизмат қилади. Бу каби дарсларнинг ташкил этилишида мақсаднинг аниқлиги, шунингдек, ўқувчиларнинг фаол иштироки муҳим аҳамиятга эга.

Викторина ва мўЪжизалар майдони шаклида ўтказиладиган дарслар беллашув хусусиятига эга бўлиб, ўқувчиларни фаолликка ундайди.

Бугунги кунда дарсларни ташкил этишга нисбатан қуйидаги **дидактик талаблар** кўйилмоқда:

1. Дарснинг мақсади ва вазифаларнинг аниқлиги ҳамда педагогик жиҳатдан тўғрилиги.

2. Дарснинг таълимий, тарбиявий ва шахсни ривожлантирувчанлик вазифаларининг бирлиги ва узвийлиги.

3. Ўқитишнинг яхлит дарс ва унинг маълум қисмлари вазифалари ҳамда мазмунига мувофиқ келадиган, ўқувчиларнинг билиш фаолликлари ва мустақил фаолиятларини таъминлашга хизмат қилувчи мақбул методларини танлаш.

4. Машғулотларнинг турли шакллари: жамоа, гуруҳли ва якка тартибдаги шакллари мақбул равишда қўшиб олиб бориш.

5. Ўқитувчининг раҳбарлик роли билан ўқувчилар фаол билиш фаолиятини бирга олиб бориш.

6. Дарсларнинг ўзаро узвий ва диалектик хусусиятга эга бўлишига эришиш.

7. Ўқувчиларнинг ёш ва психологик хусусиятларини инобатга олиш.

8. Дарсда ўқувчиларни ўқитиш ва тарбиялаш учун қулай шарт-шароит яратиш.

9. Дарсларни демократик тамойиллар асосида ташкил этиш.

10. Дарсда ўқувчи эркинлигини таъминлашга эришиш.

Дарсга асосан **қуйидаги мақсадлар** қўйилади: таълимий мақсад; тарбиявий мақсад; ривожлантирувчи мақсад; қизиқтирувчи мақсад.

Таълимий мақсадга умуман қуйидагилар киради: янги тушунчаларни шакллантириш; янги қонун, қоида, хусусият ва белгиларни ўзлаштиришни таъминлаш; янги ҳаракат усулларини ўрганиш; билимларга етишмовчиликларни бартараф этиш; малакаларни шакллантириш; маълум ҳаракат усулларини мустаҳкамлаш; дунёқараш ғоялари ва муаммоларини аниқлаш.

Тарбиявий мақсад ўқувчиларда қуйидаги муайян шахс сифатлари ва характерини таркиб топтиришдан иборатдир: дунёқарашни ва касбга қизиқтиришни; ўз-ўзини текшириш ва ўзаро ёрдам; фанлараро боғланишларни амалга ошириш кўникмаларини; нутқ маданиятини; меҳнатга онгли интизом ва муносабатни; таълим олишга ижобий муносабатни; иш ўрнини ташкил этиш.

Ривожлантирувчи мақсад дарс жараёнида талабаларнинг психологик сифатларини диққат, хотира, тафаккур, билиш қобилиятларини шакллантириш.

Қизиқтирувчи мақсад касбига қизиқиш уйғотиш малакаларини, касбий сифатларни шакллантириш, касбий маданиятини таркиб топтириш, ўз касбига муносабатни тўғри йўналтириш.

Айни вақтда таълим тизимида энг кўп қўлланиладиган **дарс типлари** қуйидагилардир:

1. Янги билимларни баён қилиш дарси.
2. Ўтилган материални мустаҳкамлаш дарси.
3. Ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини текшириш дарси.
4. Такрорий-умумлаштирувчи ва кириш дарслари.
5. Умумий ёки аралаш дарс.
6. Билимларни мустаҳкамлаш дарси.
7. Муаммоли дарс.

Муайян дарс типи асосида олиб бориладиган машғулотларда иккинчи, учинчи бир дарс типининг турлари бўлиши мумкин. Мисол учун, таълим муассасаларида энг кўп қўлланадиган дарс типларидан бири — янги билимларни баён қилиш дарсида қуйидаги ҳолатлар амалга оширилиши мумкин:

- А) янги билимларни баён қилиш;
- Б) янги билимларни мустаҳкамлаш;
- В) янги билимлар устида машқ ўтказиш;
- Г) янги билимларга боғлиқ ҳолда уй вазифаларини топшириш ва ҳоказо.

Мисол учун, аралаш дарс типи қуйидаги тузилишга эга бўлади:

Умумий ёки аралаш дарс:

1. Ташкилий қисм.
2. Уйга берилган топшириқни текшириш.
3. Ўқувчилар билимини оғзаки (якка тартибда, бир йўла ёки аралаш) тартибда текшириш.
4. Янги ўқув материални баён қилиш.
5. Янги ўқув материални мустаҳкамлаш.
6. Уйга топшириқ бериш.
7. Дарсни якунлаш.

Такрорий умумлаштирувчи дарс одатда ўқув дастурининг маълум бир қисми, боб, бўлим ёки йирик мавзу ўтиб бўлгандан кейин ўтказилади.

Билимларни мустаҳкамлаш дарси:

1. Ташкилий қисм.
2. Уйга берилган топшириқни текшириш.
3. Ўқувчилардан сўраш, ўқув материални мустаҳкамлаш.
4. Уйга топшириқ бериш.
5. Дарсни якунлаш.

Янги билимларни ўрганиш дарси:

1. Ташкилий қисм.
2. Янги ўқув материални баён қилиш ва мустаҳкамлаш.
3. Уйга топшириқ бериш.
4. Дарсни якунлаш.

Муаммоли дарс:

1. Ташкилий қисм.
2. Муаммони баён этиш.
3. Муаммони ҳал қилиш йўллари кўрсатиш ва ҳал қилиш.
4. Натижаларни муҳокама қилиш.
5. Ўқитувчининг изоҳлаши ва умумлаштириши.
6. Уйга топшириқ бериш.
7. Дарсни якунлаш.

Таълим бериш методлари деганда педагогнинг иш усуллари тушунмоқ керак. Ўқитиш жараёни мураккаб ва кўп қиррали бўлиб, ниҳоятда хилма-хил ва турли характердаги омилларга боғлиқ. Ўқитувчи ўқитиш методларининг битмас туганмас хазинасига эга. Ўқитиш методларини ҳар хил классификацияларини таҳлил қилмай, уларнинг баъзиларини келтириб ўтамиз.

1. Ўқитишда талабанинг ҳаракатлари характеристикасига кўра:
 - а) Фаол методлар
 - б) Пассив методлар
2. Ўқув ишининг турларига қараб:
 - а) билимларни ўзлаштиришнинг дастлабки методи;
 - б) билимларни такомиллаштириш методи;
 - в) билимларни текшириб кўриш ва баҳолаш методи;
3. Билим манбаларига қараб:
 - а) Оғзаки методлар;

б) Кўргазмали методлар;

в) Амалий методлар.

Оғзаки методлар. Агар талабалар асосий ўқув ахборотини ўқитувчининг ўқув мулоҳазалари ва исботлари жараёнида ёки дарслик мавзулари асосида олсалар, бундай методлар Оғзаки методлар жумласига киради (тушунтириш, ҳикоя, суҳбат, ва ҳ.к.).

Оғзаки методлардан фойдаланиш жараёнида кўргазмали қуроллардан фойдаланиш мумкин. Аммо улар ёрдамчи рол ўйнайдилар.

Баён дарсида кўргазмали воситалардан фойдаланиш ёки фойдаланмаслигига боғлиқ бўлмаган ҳолда тузилади. Масалан, ўқитувчи тикув машинасининг тузилишини ва ишлаш тартибини тушунтираётганда кинематик схемадан фойдаланиши мумкин. Лекин исбот мантиғини кинематик схема белгиламайди, балки у тушунчани ўзлаштиришда ёрдам беради холос.

Оғзаки методлардан фойдаланиш муваффақиятининг асосий кўрсаткичлари - талабаларнинг янги билимларни эслаб қолишлари ва айтиб бера олишларидир. Оғзаки методларда талабалар ўқитувчи мулоҳазалари жараёнини такрорлайдилар, унга тақлид қиладилар.

Талаба ўқитувчининг тушунтириш мантиғига қанчалик яқинлашса, материални шунчалик муваффақиятлироқ ўзлаштиради.

Оғзаки методлардан асосан янги материални ўрганиш пайтида фойдаланилади ва билимларни эгаллашнинг бошқа усуллари билан қўшиб олиб борилсагина улар таълимда яхши самара беради.

Кўргазмали методлар деганда таълим жараёнида қўлланиладиган кўргазмали қуроллар ва техника воситаларига кўп даражада боғлиқ бўлган ўқув материални ўзлаштириш формалари тушунилади.

Таълимнинг кўргазмали воситалари билимларни ўрганиш ва ўзлаштириш характерини белгилайди. Масалан, тикув машинаси деталлари намуналари кўрсатилиши механизмларининг ишлаши виртуал ёки модель орқали ёки тикув машинасида бажариладиган технологик жараён видеотасвири намойиш қилиниши мумкин, дейлик.

Асосий мақсад дарс мазмуни, албатта. Ўқитувчи эса қўшимча тузатиш киритиши мумкин холос.

Таълимнинг бундай методларидан фойдаланилганда талабаларнинг билиш фаолияти кўргазмали воситалар ёрдамида шаклландиган ёки эса туширадиган ҳиссий образларга, тасаввурларга боғлиқ бўлади. Кўргазмали қуроллар билимларни тизимга солиш ва бойитишда, шунингдек талабаларнинг фикр юритиш фаолиятини активлаштиришда ёрдам беради.

Таълимнинг кўргазмали методлари талабаларнинг билим фаолиятида образли ва мантиқий, конкрет ва абстракт, ҳиссий ва ақлий жиҳатларнинг нисбатини чуқур тушунишни талаб этади.

Амалий методлар. Машқлар, мустақил топшириқлар, амалий ва тажриба ишлари асосида ўқув материални эгаллаш формалари таълимнинг амалий методлари жумласига киради. Ана шу методлар ёрдамида амалий кўникма ва малакалар шакллантирилади. Бунда кўникмани шакллантириш

жараёни ўқув фаолиятида ҳал қилувчи рол ўйнайди. Кўникмаларни эгаллашнинг муваффақияти уни шакллантириш шароитига боғлиқ.

Биринчи шарт - кўникма нима мақсадда шакллантирилишини англашдир. Ҳар қандай кўникма - автоматлашган даражага етказилган ҳаракатлар системасидир. Агар талаба ўқув материални ўзлаштиришда уларнинг аҳамиятини тушунмаса, бу ҳаракатларни шакллантириш қийин бўлади. Масалан: тикув машинаси кийимни қайси қисмларини тикишга мўлжалланганлигини ва бунинг учун кийим материалига мос равишда ип ва игналар танланиши тартибини билмаса, шу ишларни бажаришдаги ҳаракатларини шакллаштириш қийин бўлади.

Иккинчи шарт - машқларнинг системали бўлиши. Одатда кўникмаларни эгаллашдаги камчиликларга ўқув машқлари системасини ташкил этиш ва ўтказишдаги камчиликлар сабаб бўлади, яъни машқларни ўтказиш учун керакли воситалар билан таъминланмаганлиги.

Учинчи шарт - амалий ҳаракатларни англаган ҳолда бажариш. Талабалар ҳаракатларнинг муайян фикрий режасига асосланишлари, иш жараёнларининг изчиллигини яхши тушунишлари, механик тарзда такрорлашга ва ёдлаб олишга йўл қўймаслик керак.

Тўртинчи шарт - дастлабки амалий ҳаракатлар ва жараёнларга пухта тайёрланиш. Улар онгли равишда режа асосида бажарилса, кўникма тезроқ муваффақиятлуроқ шаклланади. Бунинг учун талабалар назарий билимларини яхши эгаллашлари керак.

Бешинчи шарт - машқларни мустақил бажариш ва ўзини-ўзи назорат қилиш. Талаба кўникмани мустақил бажара бошлаганида у ўз ҳаракатларини назорат қилади. Ўқитувчи талабага ўз-ўзини назорат қилиш усулларини ўргатиши зарур. Масалан, талаба кийимни биронта деталига безак бериш жараёнини амалий ўргангандан кейин, уйда ўзи мустақил равишда бажаришга ва баҳо беришга ўрганади.

Олтинчи шарт - бажарилган машқлар, амалий ишлар таҳлили ва уларни баҳолаш. Ўқув кўникмалари ва малакаларида ижобий ва салбий жиҳатлар бўлади. Талабалар йўл қўядиган типик хатолар намоён бўлади. Лекин синфда яхши ишларни намойиш қилиш керак. Ижобий намуна асосида ўқитиш афзалроқдир. Агар кўникмани шакллантириш шартларига риоя қилинса, ўқитишнинг амалий методлари ўқув материалининг муваффақиятли эгалланишига олиб келади.

Ўқитиш методлари ўқув жараёнининг амалга ошириш, яъни ўқитиш ва ўқиш усуллари бўлганлигидан, ҳар бир методни икки томондан ўқитувчи фаолияти ва талабалар фаолияти нуқтаи назаридан қараш керак. Шунинг учун ҳам ўқитиш методини билим манбалари бўйича қуйидагича гуруҳлаймиз:

Оғзаки методлар	Кўргазмали методлар	Амалий методлар
<p>А) Сухбат мақсадни тушунтириш, талабаларга муаммоли савол бериш, талабаларнинг жавобларини муҳокама қилиш.</p> <p>Б) Ўқув адабиёти билан мустақил ишлаш. Мақсадни тушунтириш. Топшириқнинг мазмуни ва талабаларнинг иш тартибини аниқлаш, талабалар ишига раҳбарлик қилиш, яқун яшаш.</p> <p>В) Овоз ёзишдан ва радио, телевиденидан, мультимедиа ресурсларидан фойдаланиш. Мақсадни тушунтириш, компьютер, техника ва мультимедиа воситаларини бошқариш. Талабаларни идрок этишига раҳбарлик қилиш ва яқун яшаш.</p>	<p>А)Кўргазмали ўқув адабиётлари, расмлар ва схема-ларни, видеотасвирлар, Мультимедиа, тажрибавий меҳнат усулларини намоиш қилиш. Мақсадни тушунтириш, топшириқни аниқлаш, техника воситаларини бошқариш, тажрибаларни амалда кўрсатиш.</p> <p>Б)Талабаларнинг объект ва жараённинг мустақил кузатишлари. Мақсадни тушунтириш, кузатиш объектларини аниқлаш, талабаларнинг кузатишларига раҳбарлик қилиш, яқун яшаш.</p>	<p>А) Лаборатория ва амалий ишлар, мақсадни тушунтириш, талабалар ишини тартибини ва мазму-нини аниқлаш ҳамда раҳбарлик қилиш. Яқун яшаш.</p> <p>Б) Машқлар. Мақсадни тушунти-риш, талабалар ишини тартибини ва мазму-нини тушунтириш, яқун яшаш.</p> <p>В)Талабаларнинг ижодий ишлари. Мақсадни тушунтириш, муам-мо кўйиш, талабалар ишига раҳбарлик қилиш ва яқун яшаш.</p>

Кейинги йилларда педагогика фани ва амалиётида таълим олувчиларнинг мустақил ишлаш ва ижодий қобилиятларини ривожлантириш ҳамда фаоллаштиришга йўналтирилган фаол методларини ишлаб чиқиш ва улардан фойдаланишга катта эътибор қаратилаёпти.

Биз, фаоллаштиришни таълим-тарбия жараёнининг самарадорлигини оширишга қаратилган асосий омиллардан бири сифатида қараймиз. Фаоллаштириш лотинча сўздан олинган бўлиб - фаол, ишчан маъносини англатади, яъни шахснинг ақли ва иродасини кучайтириш орқали унинг билим олиш ва ўргатиш, фаоллаштириш қобилиятини тушунилади.

Фаол таълим деганда - биз таълим-тарбия жараёнида талаба ва ўқитувчиларнинг онгли ва фаол иштироки, мустақил ва ижодий қобилиятларини ривожлантирувчи омиллар мажмуини тушунамиз.

Таълим олувчининг умумий фаоллиги унинг билим ва кўникмаларни эгаллаш, жараён ва ҳодисаларнинг моҳиятини англаб олишга қаратилган фаолиятини билдиради.

Фаоллик туфайли шакллантириладиган билим, кўникма ва малакалар таълим олувчининг “шахсий мулки”га кўчади ва бу билимларни истаган пайтда ишга солиш имкониятига эга бўлади.

Таълим олувчининг фақатгина ўрганилаётган объектга, жараёнга ёки ҳодисага онгли муносабати натижасида билим, амалий кўникма ва ижобий шахсий хислатлари ҳамда фазилатлар шаклланади.

Таълим олувчиларнинг билим олиш ва ўрганиш фаолиятини фаоллаштиришда психологик ҳамда педагогик муаммолар юзага келади. Чунки, психологлар таълим олувчиларнинг билим олиш ва ўрганиш фаоллигини психологик хусусият сифатида, педагоглар эса таълим жараёнининг асосий қонуниятлари ва замонавий талаби сифатида қарайдилар.

Ўқитувчи таълим олувчиларнинг билим олиш ва ўрганиш фаоллигини ошириш учун ўқув материали мураккаблик даражасидан келиб чиқиб, машғулоти ўтказишнинг турли шакллари ва усуллари ишлаб чиқиши керак.

Фаолликнинг қуйидаги даражалари келтирилади:

Олий таълим да махсус фанларни ўқитишда талабалар фаолиятини аоллаштиришдан олдин уларнинг дастлабки билим даражаси, ўзлаштирган билимларни амалиётда қўллаш олиши кўникмаларни ҳамда мустақил ишлаш қобилиятларини таҳлил қилиш муҳим аҳамиятга эга. Чунки, ушбу хусусиятларни ҳар томонлама таҳлил қилмай туриб, талабаларнинг фаол фаолият кўрсатиш даражаси ҳақида фикр юритиб бўлмайди.

Таълим олувчиларни фаоллаштириш асосан фаол ўқитиш усуллари қўллаш орқали амалга оширилади.

Кейинги пайтларда педагогик амалиётда кўпдан “таълимнинг фаол шакл ва усуллари” атамаси қўлланила бошлаган. У талабалар ўқув фаолиятининг юксак даражасини таъмин этувчи қатор педагогик технологиялар гуруҳини ўзида уйғунлаштиради.

Сўнгги вақтларда эса яна бир атама кенг тарқалган бўлиб, у “интерфаол таълим”дир. «Интерактиве Леар»нинг атамаси инглиз тилида таълим субъекти (ўқитувчи, тренер, раҳбар, бошқарувчи) билан фаол алоқадорликка асосланган *таълим* маъносини англатади. Моҳиятан у коммуникатив технологиянинг вариантларидан бири (модель)ни билдиради. Бошқачароқ қилиб айтганда, интерфаол таълим - таълим объекти ва субъекти ўртасидаги аъло даражада ташкиллаштирилган ўзаро ҳамкорлик муносабатидан иборат бўлиб, улар ўртасидаги ўзаро иккиёқлама (тескари) ахборот алмашинувига асосланади.

Олий таълим талабаларининг эркин ва мустақил фикрлаш ва ижодий қобилиятларини ривожлантириш учун турли муаммоли вазиятларда мустақил қарор қабул қилиш малакаларини шакллантиришни ҳамда уларнинг таълим жараёнида фаол иштирокини таъминлайдиган замонавий таълим технологиялари ва усулларидан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга.

Замонавий таълим технологиялари ва усуллари қўллаш, ўқитиш жараёнида ижодий муҳитни юзага келтиради, талабалар фаоллигини оширади, ўқитувчи эса тайёр билимларни етказувчи эмас, балки талабаларнинг билимларини мустақил ўзлаштирилиши учун шароит яратиб берувчи, таълим жараёнининг йўналтирувчиси ёки маслаҳатчисига айланади.

Талабаларда ижодий фикрлашни ривожлантириш учун уларнинг ҳар бирига алоҳида индивидуал ёндашиш лозим. Ижодий фикрлашни ривожлантиришнинг энг муҳим усулларида бири талабаларни турли даражадаги муаммоли саволларни ёки топшириқларни ечишга жалб этиш,

уларнинг ечимларини мустақил излаб топишга ўргатишдан иборатдир. Амалиётда ижодий фикрлашни ривожлантириш жараёнида муаммоли саволлар ёки топшириқлардан фойдаланиш мумкин.

Бўлғуси кичик мутахассисларни Академик лицей ва Олий таълим да тайёрлаш даврида ижтимоий жихатдан аҳамиятга эга бўлган ушбу билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш, ҳамда таълим олувчиларнинг фикрлаш жараёни ва фаолиятини фаоллаштириш усулларини танлаш энг асосий муаммо бўлган ва шундай бўлиб қолади. Бунинг учун педагогик жараён нимани англатишини кўриб чиқамиз.

Жараён – (лотинча “процесс” сўздан олинган бўлиб), олдинга ҳаракат, ўзгариш деган маънони англатади.

Педагогик жараён – таълим берувчи билан таълим олувчи ўртасидаги белгиланган мақсадга эришишга йўналтирилган ва белгиланган натижага олиб келувчи ўзаро таъсир жараёнидир.

Таълим жараёни бевосита қуйидагилар билан боғлиқ:

таълим берувчи билан таълим олувчининг ўзаро муносабатига;

таълим технологияларига.

Усул – (грекча “методос” сўздан олинган бўлиб, изланиш ёки билиш йўли, назария, таълимот маъносини англатади) конкрет вазифани ечишга бўйсундирилган, борлиқни амалий ёки назарий ўзлаштириш операцияларининг ёки йўллариининг йиғиндиси.

У таълим технологияларида замонавий усуллар, шакллар, воситаларда муҳим ўринга эга.

Таълим жараёнида усулларсиз, қўйилган мақсадга, белгиланган мазмунни амалга оширишга, билиш фаолиятини фаоллаштиришга, сезиларли натижаларга эришиш мумкин эмас.

Усуллар натижага эришишни таъминлайди. Усуллар таълим мазмунини амалда қўллашни таъминлайди, бунда таълим берувчи фаолиятини ташкил этиш йўли – дарс бериш усуллари дир, таълим олувчининг фаолияти эса – ўрганиш усуллари дир.

Мақсадлар таълим олувчилар билан биргаликдаги фаолиятида воситалар ёрдамида амалга оширилади, усуллар эса, уларни амалий бажарилишини таъминлайди.

Ўқитиш усули – ўқитишда белгиланган мақсадга эришиш учун таълим олувчи ва таълим берувчининг ўзаро боғлиқ фаолиятини ташкил этишнинг тартибга солинган усули дир.

Дарс бериш усуллари – таълим берувчининг фаолиятини ташкиллаштириш воситасидир, ўқитиш усуллари эса, таълим олувчининг фаолиятини ташкил қилиш воситасидир.

Таълим мақсадларига эришиш бўйича талаба ва ўқитувчининг биргаликдаги иш фаолиятини ташкил қилиш таълим усуллари тизимини қуйидаги белгилари бўйича гуруҳларга бўлиш мумкин.

Биринчи гуруҳ – талабаларнинг ўзлаштириш, тушуниб етиш, билимини мустақамлаш бўйича персептив (персептив-ўзлаштириш) иш

фаолиятини таъминлайдиган, тайёр ҳолатда талабаларга баён қилинган ўқитиш ва билим олиш усуллари:

- маъруза, ҳикоя, тушунтириш;
- намойиш, иллюстрация, видеоусул.

Иккинчи гуруҳ – талабаларнинг билимини ўзлаштириш, сингдириш, мустаҳкамлаш бўйича репродуктив фаолиятни таъминловчи, маҳорат ва малакани алгоритм (намуна) бўйича ўқитувчиларнинг бевосита бошчилигида ташкил этишга асосланган ўқитиш ва билим олиш усуллари:

- китоб билан ишлаш;
- лаборатория усули;
- оғзаки ёки ёзма, амалий машқлар.

Учинчи гуруҳ – таълимга муҳокама ва ривожлантирувчи характер берувчи, таълим олувчиларни маҳсулдор фаолиятини таъминловчи дарс бериш ва ўқитиш усуллари:

- ўқув суҳбати;
- давра суҳбати;
- баҳс;
- ақлий ҳужум (брейнсторминг);
- ишбилармон ёки ролли ўйин;
- «пинборд»;
- баҳолаш.

Тўртинчи гуруҳ – талабалар томонидан муаммони тушунтириш ва ечиш, мустақил билим олишни кучайтирадиган ва шунга ундайдиган усуллар:

- муаммоли топшириқлар усули;
- индивидуал (амалий) усул;
- ўз-ўзини аттестация қилиш;
- лойиҳалаш усули;
- вазиятларни ўрганиш.

Бўлажак кичик мутахассисда техник ва ижодий фикрлаш учун ишлаб чиқариш таълими ва махсус фанлардан амалий машғулотлар жараёнида муаммоли вазиятлар яратиш ва уни ҳал этишга йўналтириш учун уларнинг фикрлаш фаолиятини фаоллаштириш мумкин.

Фаол усулларни ўқув жараёнига қўллаш, ўқитувчидан ижодкорлик фаолиятини, қолаверса, ўзи дарс бераётган фан (мутахассислик)ни Блум таксономиясининг таҳлил, синтез ва баҳолаш даражаларида ўзлаштириган бўлишини талаб қилади. Бу-турли вариантларда фикрлаш учун имконият яратади.

Фаол таълим усулларида ўринли ва мақсадли фойдаланилганда пировард натижа – таълим самарадорлиги анъанавий таълимдагига нисбатан ҳар доим юқори бўлади. Энг асосийси талабада мустақил фикрлаш, турли масалаларни ва муаммоларни мустақил ечимини топиш, ўз-ўзини назорат қилиш каби масалаларнинг шаклланишини таъминлайди.

Интерфаол усул ҳар бир машғулот турининг ёки топшириқ охирида аниқ хулосага яъни тўғри ва самарали ечимга келишни талаб этади. Талаба ўз-ўзидан тўғри ва самарали ечимга келмайди. Бу мураккаб жараён талаба томонидан мустақил тарзда босиб ўтилади.

Ўқитишда энг самарали методларидан бири бу муаммоли ўқитишдир.

Муаммоли ўқитиш деганда машғулотларда педагог томондан яратиладиган вазиятлар ва уларни ечишга қаратилган талабаларнинг фаол мустақил фаолияти тушунилади. Бунинг натижасида талабалар касбий билим ва кўникмаларга эга бўладилар ва фикрлаш қобилиятлари ривожланади.

Албатта талабаларнинг дарсларга қанчалик даражада фаол қатнашиш ёки қатнашмаслиги талабага жуда боғлиқ. Лекин бунда ўқитувчи тайёр билимни талабаларга бериб қолади холос. Умуман олганда талабаларнинг активлиги сезиларли даражада эмас. Шунинг учун ҳам ўқитувчи томонидан қўлланиладиган ҳар қандай уриниш етарли даражада самара бермаслиги мумкин. Бундай ҳолатда қандай йўл тутиш мумкин. Албатта ўқитиш жараёнида жуда кўп усулларни қўллаш мумкин. Лекин дарсларни муаммоли қилиб ўтиш ана шу юқорида айтилган камчиликлардан холис бўлиши мумкин. Бунда ҳар бир талаба дарснинг моҳиятини тушуниб олиши ва уни олдида маълум бир муаммо ўқитувчи томонидан қўйилиши керак. Бу қўйилган муаммонинг қанчалик даражада талабаларга ижодий интилишни уйғотиши албатта муаммонинг характериға боғлиқ. Бунда ҳар бир талаба ўз олдида турган муаммони била туриб уни ижобий ечишга ҳаракат қилиши керак. Ўқитувчи эса бу жараёни кузатиб бориб, тегишли маслаҳат ва йўналишларни кўрсатиши керак.

Ҳозирги замонавий дарсларнинг энг характерли томони ҳам шундадир. Муаммоли ўқитишни бошқариш педагогик маҳоратни талаб этади, чунки муаммоли вазиятнинг пайдо бўлиш - индивидуал ҳолат бўлиб, табақалаштирилган ва индивидуаллаштирилган ёндашувни талаб этади.

Муаммоли дарсларнинг яна бир характерли томони шундаки, бу методни қўллаш билан фақатгина талабалар билимини ўстирибгина қолмай, балки талабаларда шу фанга қизиқиш уйғонади.

Педагог муаммоли вазият яратади, талабани уни ечишга йўналтиради, ечимни излашни ташкил этади. Муаммоли ўқитишни бошқариш, педагогик маҳоратни талаб этади, чунки муаммоли вазиятнинг пайдо бўлиши - индивидуал ҳолат бўлиб, табақалаштирилган ва индивидуаллаштирилган ёндошувни талаб этади.

Муаммоли вазият яратишнинг услубий йўллари қуйидагилар:

- қарама-қаршилиқларга олиб келинади ва талабалар ўзларига ечим йўллари излаш таклиф этилади;
- иштирокчиларга ҳодисага турли хил ҳолатлардан баҳо бериш таклиф этилади;
- муаммоли назарий ва амалий топшириқлар аниқланади;
- таққослаш умумлаштириш ва хулосалар чиқариш;
- аниқ саволлар қўйилади.

Таълимнинг муаммоли – қидирув услублари амалда билимни сўз орқали ифодалаш, кўргазмали ва амалиёт услублар ёрдамида амалга оширилади. Шу билан биргаликда ўқув материални муаммоли баён қилиш услубини қўллаш, амалий муаммоли – қидирув ишларини бажариш, ҳатто тадқиқот типдаги амалларни олиб бориш тўғрисида сўз юритиш мумкин.

Ўқув материални муаммоли услуб ёрдамида ўтиш муаммоли тузилган маъруза услуби орқали билим баёни давомида мулоҳаза юритиш, исботлаш, умумлаштириш, фактларни таҳлил қилиш, талаба фикрини ўз ортидан эргаштириш, уни фаолроқ қилиш каби усуллардан фойдаланишни кўзда тутди.

Муаммоли таълим услубларидан бири эвристик ва муаммоли қидирув суҳбати ҳисобланади. Бунда ўқитувчи (педагог) талабалар олдида қатор изчил ва ўзаро узвий боғлиқ бўлган саволлар мажмуини қўяди. Талабалар уларга жавоб берганда қандайдир шаклларни айтадилар. Айтганлари тўғри эканлигини мустақил исботлашга ҳаракат қиладилар. Шу билан бирга янги билимларни ўзлаштиришда мустақил равишда олдинга силжишни амалга оширадилар. Агар эвристик суҳбатда бундай тахминлар янги мавзунинг фақатгина бирор қисмига алоқадор бўлса, муаммоли-қидирув суҳбатда талабалар муаммоли вазиятнинг бутун бир тизимини эчадилар. Шунинг учун ҳам бу суҳбатларнинг фарқи шартли ва фақатгина муаммоли вазиятда қўлланиш тадбирларига тааллуқлидир.

Таълимнинг муаммоли – қидирув услубларида кўргазмали қўлланмалар эсда сақлашни фаоллаштириш мақсадида эмас, балки дарсда муаммоли вазиятни яратадиган экспериментал масалаларни қўйиш учун ишлатилади. Бундан ташқари, кейинги пайтда расмлар ва чизмалар тизими кўринишида муайян ўқув вазиятлари тасвирларининг кўргазмали қўлланмалари кўп тайёрланмоқда. Бу усулда талабаларнинг мустақил фикрлашининг устувор сабабларини аниқлаш осон кўчади.

Муаммоли - қидирув услублари кўпроқ ижодий билим фаолияти кўникмаларини ривожлантириш мақсадида қўлланилади. Улар талабаларнинг билимни чуқур англашига, мустақил эгаллашига ёрдам беради. Бу услублар, айниқса, қуйидаги ҳолларда самарали қўлланилади: ўқув жараёнида тушунча, қонун ва назария кабиларни шакллантириш кўзда тутилганда, фактик ахборотни маълум қилиш, меҳнат фаолиятининг лаборатория-экспериментал ўқув ва кўникмаларини ҳосил қилишда, ўқув материалнинг мазмуни принципиал жиҳатдан янги бўлмасдан, илгари ўрганилганининг мантиқий давоми бўлса, унинг асосида талабалар янги билимни қидириш учун мустақил қадам ташласа, мазмун ҳодисадаги сабаб-оқибат ва бошқаларга олиб келса.

Дастурлаштирилган ўқитиш методи. Дастурлаштирилган ўқитиш - бу дастурлаштирилган ўқув материалнинг ўқитувчи (компьютерлар, электрон дарслик, кинотренажёр ва бошқалар) ёрдамида бошқарадиган ўзлаштиришдир.

Дастурлаштирилган ўқитиш тамойилларга ажралади.

- Бошқарувчи тузилмаларнинг маълум даражасидаги иерархияси қуйидаги масъулиятли вазиятларда педагог тизимни бошқаради: фандан умумий йўналишни белгилаш, фанга муносабат, индивидуал ёрдам ва тузатишлар киритиш;

- Педагог ва талабага зарур бўлган тезкор тескари алоқа, бирига ўқув материални тушуниш учун, иккинчисига тузатишлар киритиш учун.

Тескари алоқа икки хил шаклда амалга оширилади: ички ва ташқи кўринишда. Ички тескари алоқа – талабанинг ўзи томонидан бажариладиган, ўқув материалнинг ўзлаштирилишини муттасил таҳлил қилиб бориш. Ташқи тескари алоқа – педагог ёки бошқарувчи - ўқитувчи қурилма томонидан ўқув материалнинг талаба томонидан ўзлаштирилишини муттасил баҳолаб бориш.

- Ўқув материални қадамлаб берувчи технологик жараён асосида ишлаб чиқилган ўқитувчи дастурлар. Бу эса, ўқув материални дастурда алоҳида мустақил, аммо ўзаро боғлиқ қисмлар кўринишида шаклланишини англатади. Қадам ўзаро боғлиқ учта звенодан иборат: ахборот, тескари алоқа элементи ва назорат. Изчил қадамли ўқув амаллари йиғиндиси ўқитувчи дастурни – дастурлаштирилган ўқитиш асосини ташкил этади.

- Ўқитишнинг индивидуаллигини турли хил вақтда бўлса ҳам, ўқув материалнинг тўла ўзлаштирилиши таъминланади. Чунки ўқитиш, суръати, ўқув материалнинг ҳар бир талаба томонидан ўзлаштирилиши индивидуалдир.

- Ўқитувчи (ўргатувчи) воситалардан фойдаланиш. Дастурлаштирилган ўқитиш технологиясининг хусусияти шундаки, ўқув материали талабалар томонидан назорат топшириқларини ўз ичига олган унча катта бўлмаган блоклар бўйича ўзлаштирилади.

Дастурлаштирилган ўқитиш жараёнида талабалар жуда фаол ишлайдилар. Талабалар эгаллаган билим албатта олдиндан тузилган дастурнинг қанчалик даражада тўғрилигига боғлиқ. Дастурлаштирилган ўқитишнинг яна бир хусусияти шундаки, у ўқитувчига жуда катта имкониятлар очиб беради, яъни, ўқитувчи ижодий ишларини олиб бориши ҳамда талабалар билан кўпроқ мустақил ишлаши учун имконият яратилади.

Дастурлаштирилган ўқитишнинг асосий афзалликларидан бири доимо ўз-ўзини назорат қилиш ва талабаларнинг материал устида ишлаш жараёнида уларнинг билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришлари устидан назорат қилишдир. Талабалар ўз-ўзларини назорат қилишлари бажарилган жараён натижаларини намуна билан солиштириб кўриш орқали амалга оширилади; намуна эса дастурнинг ҳар бир қадамдаги ички тескари алоқа материалларида келтирилади. Ташқи тескари алоқани амалга ошириш, яъни ўқитувчи томонидан назорат қилиш анча мураккаб ишдир. Назорат қилишнинг узлуксизлигини таъминлаш мақсадида турли хил назорат қилувчи қурилмалари қўлланилади.

Назорат қилувчи қурилмалари сифатида компьютер ишлатилади. Талабалар билимини текшириш мақсадида ҳар бир мавзу охирида, ўқув материали охирида ўқитувчи тест саволлари ва уларнинг тўғри жавоб коддини

киритиши керак. Шнинг учун ҳам талаба ўқитувчининг иштирокисиз объектив равишда ўз-ўзини назорат қила олмайди, чунки у саволнинг тўғри жавоби кодини қурилмага киритиш учун бу жавобни олдиндан билиши керак.

Мотивация (қизиқтириш) методи. Мотивация методида дарсда талабалар билан қизиқарли, ҳаттоки, дарсга тааллуқли бўлмаган мавзулар тўғрисидаги суҳбат билан бошланади.

Иложи бўлса дарсга боғлиқ бўлган мавзулар юзасидан суҳбатни бошлаш керак. Масалан, қизиқарли кашфиёт, янгилик ёки ҳикоя танланиши мумкин. Буларнинг барчаси биринчи дарс мобайнида талабаларнинг кайфиятига, шу соҳага қизиқишига ёки кейинги дарсларда талабалар ўрганадиган фанига эътиборини қаратишга ёрдам беради.

Агар дарс биринчи бор янги талаба гуруҳида ўтиляётган бўлса, ўқитувчи қисқача ўзини таништириб ўтиб, талабаларга ҳам ўзларини таништириш имкониятини бериш керак. Бу талабаларда ишонч туғдиради, талабалар ўзларига билдириляётган ҳурматни ҳис қиладилар. Таърифланган ва танланган ўқитиш фанларни ва модуллари асосида назарий фан мақсадини баён этиш орқали мотивация ва муайян мавзуга кириш амалга оширилади. Интринли (ички) ва экстринли (ташқи) мотивация учун сабаб ва аргументлар топишга ҳаракат қилиш лозим. Мотивация қилиш билан ўқиш ва ўрганишга бўлган тайёрлик учун шарт-шароит яратилади.

Сўнгра ўқитувчи талабаларга махсус соҳа бўйича янги материални тушунтиради, қисқа маърузалар ўқийди, мунозаралар уюштиради, ўқув суҳбатлари, ўйин машғулотлари ва муаммоларни ҳал қилиш ҳақида суҳбатлар ўтказди. Кейинги дарсларда янги мавзунини бошлашдан аввал ўтилган мавзулар қисқача, умумлаштирилган ҳолда қайтарилиши керак.

Талабаларга мавзуларга мос тарқатма материаллар тарқатилиши лозим. Бу ўқув жараёнини енгиллаштиради. Мавзуга кирилмай туриб, тарқатма материаллар тарқатилмайди. Уларни мавзуга монанд равишда бирин-кетин тарқатиш, уларни ўқиб чиқиш учун етарли дақиқалар бериш ва талабалар эътиборини ахборотга қаратиш учун овоз чиқариб ўқитиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Талабаларга тафаккур қилиш ва қайта ишлаш имкониятини яратувчи топшириқлар ўзлаштирилган билимларни фаол равишда қайта ишлаб бориш учун зарурдир. Улар билимларни қабул қилишнинг нисбий пассив фазасидан сўнг актив фазага келиши учун имконият яратиш беради. Гуруҳларда ишлаш ёки мустақил равишда топшириқларни ечиш ва натижаларни тақдим этиш самарали ўқитиш усуллари ҳисобланади.

Ҳар бир топшириқ ёки машқдан кейин талабалар ўзлари бажарган ишларини баҳолашлари лозим. Бошқа бир имконият эса натижаларни гуруҳларда очик-ойдин ва самимий муҳокама қилишдан иборатдир. Ўқув фани якунида суҳбат учун вақт ажратилиши керак. Бу эса ўз навбатида талабаларнинг натижалари, уларнинг амалга ошган ва ошмаган ишлари, шунингдек, талабаларнинг ўз натижалари юзасидан мулоҳаза юритишлари учун яхши имкониятдир.

Гуруҳ динамикаси усули. Бу усул катта тайёргарлик ўтказишни талаб қилади ва ўқув жараёнининг барча босқичларида талабаларнинг юқори даражада фаол бўлишини кўзда тутаяди. Талабалар гуруҳи учта кичик гуруҳга бўлинади. Буларнинг ҳар бирида етакчи (ҳаммадан кўра билимдонроқ талаба), маърузачи (кичик гуруҳнинг умумлаштирилган нуқтаи назарини тайёрлайди), расом (маърузада намойиш этиладиган материалларни тайёрлайди, ҳисобчи (кичик гуруҳ фикрларининг умумлаштирилган кўрсаткичларини ҳисоблаб чиқаяди) танланади ва ҳоказо. Машғулотлар учта кичик гуруҳда ягона дастур бўйича барабар олиб борилади. Уччала кичик гуруҳнинг ялпи мажлисида (семинарида) улардан ҳар бирининг фикри тингланади ва муҳокама қилинади.

Ўқитиш муолажаси қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

- бутун гуруҳ учун ўртага вазифа қўйиш;
- кичик гуруҳларда ишлаш (куннинг ўртасида);
- бутун гуруҳнинг ялпи мажлиси (кун охирида).

Шу тариқа ёндашишда талабалар бир-бирига боғлиқ вазифаларни комплекс тарзда изчиллик билан ҳал қилиб борадилар. Гуруҳнинг умумлаштирилган фикри машғулот якунида аниқ билиб олинади.

Дебат. Бу усулнинг асосий мақсади муаммонинг ечимини топишда талаба ўзгаларни ўз ёндошувининг тўғрилигига иншонтиришдир. Ўз фикрини аниқ ва мантиқий баён этиш, бунинг учун ишонарли далиллар ва ҳулосалар топиш кўникмаларини шакллантиришда дебатлар ўтказилади. Бу усулдан фойдаланиб дарс ўтишда бошқа ўқитувчи ёки мутахассислар ҳам таклиф этилиши мумкин.

Дебатда қатнашиш учун иқтидорли талабалар танланади ва улар икки гуруҳга ажратилади: улар ғояни қўллаб қувватлайдиган ва уларга қарши чиқувчи иштирокчилар бўлиб барчаси дебатларни ўтказиш қондасини чуқур ўзлаштирган бўлишлари керак. Гуруҳ сардори регламентга риоя қилиш учун кузатувчи – ёрдамчини тайинлайди.

Танқидий фикрлаш. Бу усул орқали талабаларда дарс жараёнидаги баҳсли саволларни ечишда бир-бирларини тинглаш, мулоқот олиб бориш, турлича фикрларни таққослаш, бошқа киши тақдирига бефарқ қарамаслик каби ҳислатлар ривожланади, муаммоларни ечиш ва тегишли қарор чиқариш каби қобилиятлари ривожланади, тафаккур қилиш (фикр юритиш) тўғри ечимларни топиш малакаларини ўзлаштирадilar.

Бу усулдан фойдаланиш қуйидаги босқичлардан иборат.

1. Талабаниннг ўз фикрини эркин ифодалаш.
2. Ўз фикрини ойдинлаштириш.
3. Талабалар фикрларини асосланганлигини текшириш.
4. Бошқалар фикрини ўрганиш.
5. Ўз ҳолатини ва ўзгалар фикрини таҳлил қилиш.
6. Муаммо бўйича ечим қабул қилиш.

Мунозара усули. Ушбу усулни қўллаш жараёнида юзага келадиган баҳслашиш мустақил фикрлашнинг ифодаси бўлибгина қолмай, ҳар томонлама ривожланаётган шахс ўзининг бирор муаммони мустақил ҳал

этишда, бошқалар билан тенг ҳуқуқли эканлигини ёқлаш эҳтиёжидир. Талаба баҳсда у ўз билимини намоиш этади, фикрларни далиллар билан асослайди. Мунозара жараёнида ҳар бир талабанинг «шахсий фикри», ўз мавқеини ифодалаш ва асослаш малакаси юксак кадрланади.

Топшириқ усулининг ижобий томони шундаки, унда талабалар учун яқка ҳолда эмас, гуруҳ билан биргаликда ўтилган ўқув материални қайта кўриб чиқиб, эсга туширишлари учун шароит яратилади.

Махсус фанлардан талабаларнинг мустақил ишлашларини ривожлантирувчи муаммоли топшириқларни қўллаш яхши натижа беради. Махсус фанлардан талабалар муаммоли топшириқ ечимини муҳокама қиладилар ва биргаликда муаммо ечими бўйича умумий қарорга келишга ҳаракат қиладилар. Махсус фанлар бўйича ўрганилаётган жараёнлар ва объектларни ўрганиш ҳам турли топшириқлар орқали бажариладиган лойиҳалар сифатида берилиши мумкин.

Махсус фанларни ўқитишда мустақил ишларни ўтказишнинг яна фаол бир усули- **йўналтирувчи матн** усулидир.

Йўналтирувчи матн усули ёрдамида мустақил ўрганиш имконияти яратилади ва ҳар бир талаба янги кўникма учун керак бўлган билимни олиши мумкин бўлади. Касб-ҳунар таълимида махсус фанлардан ўқитиш жараёнини ташкил этишда ва такомиллаштиришга қаратилган ишлар шунини кўрсатдики, йўналтирувчи матн усули талабаларга индивидуал ёндошиш ва мустақил ишлаш имконини беради. Бу усулда ўқув материални ўрганиш ёки топшириқларини бажариш талаба томонидан маълумот йиғиш, режалаштириш, қарор қабул қилиш, амалга ошириш, текшириш ва хулоса чиқариш босқичларида амалга оширилади. Ўқув жараёнини бундай босқичларга бўлиниши талабаларга ўқув материални мустақил ўрганишига йўналтиради. Ўқитувчи аниқ ўқув мақсадига йўналтирилган саволлар ёки топшириқларни ишлаб чиқади. Талаба бажариладиган топшириқ бажариш учун керакли маълумотларни йиғади, ишни ўзи режалаштиради, амалга оширади ва бажарган иш натижасини ўзи баҳолайди.

Фаолиятга йўналтирилган таълим – бу талабаларнинг фаол иштирокидаги ўқитиш бўлиб, унда ўқитувчи ва талабалар орасидаги мувофиқлаштирилган ҳаракат орқали ўқув жараёни ташкил этилади ҳамда бошқарилади. Фаолиятга йўналтирилган таълим, одатда, аввал реал вазият тарзида ўргатиш учун 1-қадам, сўнгра ундан умумий қонуниятларни келтириб чиқариш ёки умумий тамойилни тушунтириб бериш учун (индуктив ёндашув) 2-қадам бўлиб ҳисобланади. Бундай таълимда аввал фаолият турини бажариш кўрсатиб берилади. Сўнгра аниқ топшириқлар берилади.

Латерал фикрлаш – бу ўқитишга ижодий ёндошув бўлиб, таълим олувчини мустақил фикрлаш қобилиятини ривожлантиришга ёрдам беради. У «ён томондан фикрлаш», «ностандарт фикрлаш», нуқтаи назар ўзгариши ва «ғояларни ижодий топиш» жиҳатдан устувор вертикал фикрлашни кенгайтирувчи муҳим тўлдирувчи ҳисобланади. Латерал фикрлашнинг дидактик мақсади, муаммоли масалаларни ечишда талабаларнинг мустақил

фикрлаш ва ижодий қобилиятларини яхшилашдан иборат. Латерал фикрлашнинг методик мақсади, маълумотларни қайта ишлашнинг анъанавий, одатий йўлидан фарқли бўлган йўл орқали альтернатив, ижодий, ноодатий ғояларни ёки таклифларни яратиш ҳисобланади.

Бу тушунча, метод ва назарияни 1960-йиллар ўрталарида немис педагогик олим Эдвард де Боно вазибаларни ечишнинг ижодий ёндошуви тадқиқоти асосида ишлаб чиқди. Унинг назариясининг бошланғич нуқтаси бўлиб одам фикрлашининг структуралари тўғри чизиклиги бўлди. Эдвард де Боно янги ғояларни топишга ёрдам берадиган ва одатий фикрлаш йўлларида четга чиқувчи кўпгина методларни ишлаб чиқди. Уларга, масалан, латерал фикрлаш ва шляпалар методи кириши мумкин. Бугунги кунга келиб де Боно 40дан ортиқ китобларни чоп этиб, улар 25 тилга ўтирилган. Латерал фикрлаш методлари биринчи навбатда ғояларни топишда қулай, масалан, маҳсулот учун янги ғояларни топишда ёки маҳсулотни яхшилаш учун. Шляпа методи кўпинча музокара учун умумий шартлар сифатида қўлланилади. Тасодифий таъсир методи ва алмаштириш методи ғоялар тугаганда, блокада ёки «нолинчи пункт вазияти» бўлганда айниқса қўл келади.

Аналогия методи [юнонча: аналогия] бир хиллик ёки ўхшашликни, белгиларда бир вақтдаги фарқларда белгилар бўйича маълум мувофиқлик маъносини билдиради. Аналогиялар методи хулосалашнинг мантикий методи бўлиб, унда предметлар ва ҳодисалар бўйича уларнинг бир хиллиги ёки ўхшашлиги бўйича хулоса қилинади. Аналогиялар методининг дидактик мақсади муаммоларни ечишда талабаларнинг мураккаб ва ижодий ишлаш қобилиятларини яхшилашдан иборат. Аналогиялар методининг методик мақсади, билимлар ҳамда кўникмаларнинг ишончли, синалган фаолият усулларида янгиларига кўчиришни билдиради, яъни муаммоларни ечиш учун аналогия асосида қилинган хулосани қўллашдан иборатдир.

Аналогиялар методи кўргазмаларни тушунтириш учун кўп қўлланилади. Мисол учун, бу метод математик машқларда қўлланилиб, уларда талабалар бошқа кўпгина машқлар учун ечимларни топишда қўлланилади. Кўпинча янги ҳали ўрганилмаган лойиҳани бошлашда ҳам аналогиялар методи қўлланилади. Бунда таниш бўлган ва ўхшаш шароитларда бажарилган лойиҳа билан таққослаш ўтказилади. Аналогиялар бўйича хулосани ҳам табиий фанларда, ҳам ижтимоий фанларда чиқариш мумкин.

Ғояларнинг кесишувчанлиги методи (фикрлар ва ғояларни ёзиб олиш) – бу ўқитишнинг методик усуллар комплекси бўлиб, унда талабалар қисқа вақт ичида ақлий ҳужум методидаги каби ёзма равишдаги ғояларни ишлаб чиқишади. Ғояларнинг кесишувчанлигининг дидактик мақсади фаолият компетенцияси методик компонентларини яхшилаш, хусусан фаолиятда ғояларни топишдан иборат. Асосан бу талабаларда ғояларни ишлаб чиқиш бўйича кўникмаларини ривожлантириш, шунингдек далиллар, ғоялар ва фикрларни тез комбинациялашни ўргатишдан иборатдир.

Ғоялар кесишувчанлиги методи турли вариантларда ишлаб чиқилган, ammo ўз бошланишини ақлий ҳужум методи концепциясидан олади. У 1970-

йилларда Б.Рорбах томонидан ишлаб чиқилган. Ғоялар кесишувчанлиги методи ақлий ҳужум методи каби деярли мутахассисликларга тегишли барча фанларда, у техник соҳа ёки ижтимоий соҳа бўлсин, қўллаш мумкин. Ақлий ҳужум методини қўлланилиши мумкин бўлган жойда ғоялар кесишувчанлиги методини ҳам қўллаш мумкин.

Ассоциограммалар методи (хотира хариталари) – ўқитишнинг комплекс методик усули бўлиб, ўқув-психологик асосларга таянган ҳолда билимларнинг ўрганиш структураларига интеграциясини осонлаштиради. Иш ҳолатини кўра олиш узоқлигига кўмаклашиш, билимларни фаоллаштириш, хотирани чуқурлаштириш ва яхшилашдан иборат. Мустақил равишда комплекс билимлар заҳираси ишлатилади ва шахсий ўқув вазиятини қабул қилиш ҳамда уни тўғри баҳолаш қобилияти ривожлантирилади.

Бу метод билимларни иэрархик ва кўрсатмали структуралаш ҳамда комплекс боғлиқликларни визуализациялаш ҳақида гап борилганда метод сифатида доим қўл келади.

Шунинг учун у айниқса:

- умумлаштиришларни ишлаб чиқиш;
- комплекс системаларни кўрсатиш;
- матнлар ва тушунчаларни системалаштириш;
- ёзувлар ёки ўқув материални кўриб чиқиш;
- лойиҳаларни режалаштириш;
- ўқув материални мустаҳкамлаш ва чуқурлаштириш;
- ғояларни йиғиш ва структуралаш учун фойдалидир.

Ўқув машғулотларида бу методни қўллашнинг турли вариантлари берилади. Индивидуал иш, гуруҳ иши ёки бутун синф иштирокидаги мавзунини ишлаб чиқишда бу методни қўллаш мумкин.

Махсус фанларини фаол усуллар асосида ўқитиш орқали талабаларда мустақил ишлаш ва фикрлаш кўникмаларини шакллантириш ва ривожлантириш учун етарли асос яратилса, улар келажакда жамиятнинг фаол иштирокчилари бўлиб етишадилар.

Ушбу таҳлиллар ва фикрлардан шундай хулоса қилиш мумкинки, таълимни фаоллаштириш орқали талабаларда қуйидаги ҳаётий кўникмалар шакллантирилади: саводлилик, ишбилармонлик, янгиликни яратиш ҳиссиёти, ўзига ишонч, мустақил ўрганиш орқали таълим олиш, мустақил фикрлаш, гигиеник ва хавфсизликка эътибор бериш, ижодий фикрлаш танқидий фикрлаш, ўз-ўзини баҳолаш.

Келажакда меҳнат фаолияти учун қуйидаги кўникмалар шаклланади: гуруҳда ишлаш, мулоқот қилиш, янгиликни излаш ва яратиш кўникмалари, техник кўникмалар, ресурсларни бошқариш, иш хавфсизлигини таъминлашлари, техник ижодкорлик ва дизайн, бошқарув, лойиҳалаштириш ва мустақил қарор қабул қилиш, мустақил музокаралар олиб бориш, маълумотни қайта ишлаш қобилияти.

Маъруза, ҳикоя, тушунтириш – ўқув материални баён қилиш усули вербал (лот.т. Вербалис – оғзаки) ҳисобланади. Одатда бу усуллар намоёиш,

видеоусул, кўргазма усуллари билан қўшилган ҳолда олиб борилади. Улар талабаларнинг билимини ўзлаштириш, эслаб қолиш ва тушунишга қаратилган рецептив фаолиятни таъминлаб беради ва талаба томонидан тайёр ҳолда баён этилади.

Маъруза – катта ҳажмдаги ўқув материални нисбатан узоқ вақт давомида монологик баён этиш. Бу усулнинг асосий вазифаси - таълим бериш, ўргатишдир.

Бу усулнинг самарадорлик шартлари қуйидагилардан иборат:

- маърузанинг батафсил режасини тузиш;
- маъруза режасини эшиттириш;
- режанинг ҳар бир пунктини ёритишдан сўнг қисқача умумий хулоса қилиш;
- маърузанинг бир қисмидан бошқа қисмига (бўлимига) ўтишида мантиқий боғлиқликни таъминлаш;
- муаммоли (проблемали) баён қилиш;
- ёзиб олиш зарур бўлган жойларни ажратиш (ёздиритиш);
- маърузаларни унинг алоҳида ҳолатларини батафсил таҳлил қилиш имконини берувчи семинар машғулотлари ва амалий машғулотлар билан қўшиб олиб бориш.

Маъруза ўтказишнинг фаол услубларига: муаммоли маърузалар; маъруза–конференциялар; конспекциз маърузалар – фикрни сўз билан ифодалаш; муаллифлик маърузалари; маъруза–мунозаралар; қайтар алоқа техникаси қўлланган маърузалар; аниқ вазиятни таҳлил қилиш маърузалари киради.

Ҳикоя – унча катта бўлмаган, тарифловчи характерга эга бўлмаган, ўқув материални монологик, ҳикоя қилувчи, хабар берувчи баёнидир.

Тушунтириш – баён қилинаётган материални турли ҳолатларини таҳлил қилиш, тушунтириш, изоҳ бериш ва исботлаш ёрдамида ўқув материални баён қилиш. Бу усуллар биргаликда билимни мантиқий, тартибли, тушунарли, ҳис-ҳаяжонли қилиб етказиш учун қўлланнилади.

Намойиш – талабаларни табиий ҳолатда ҳодисалар, жараёнлар, объектлар билан кўргазмали – ҳиссий таништириш. Бу усулнинг етакчи вазифаси – ўқитиш. Намойишдан ўрганилаётган ҳодисалар динамикасини очиб бериш учунгина фойдаланиш мумкин. Бу усул бирор нарсанинг ташқи кўриниши билан таништириш, унинг ички тузилиши ёки шунга ўхшаш нарсалар қаторидаги ўрни билан таништиришга хизмат қилиши мумкин.

Намойиш усулининг таълимий функцияси самарадорлигини таъминлаш қуйидагиларга боғлиқ: объектларни тўғри танлаш; талабалар диққатини намойиш қилинаётган ҳодисаларнинг муҳим тарафларига йўналтириш; намойиш жараёнини шундай ташкил қилиш керакки, талабалар намойиш қилинаётган объектларни нафақат кўз билан кўра билишлари, иложи бўлса, уларни барча сезиш аъзолари билан қабул қилишлари лозим; талабалар эътиборини имкони борича объектнинг муҳим тарафларига жалб

этиш; талабаларга объектнинг ўрганилаётган сифатларини мустақил ўлчаш имконини яратиш.

Иллюстрация – ҳодиса, нарсa, жараёнларни тасвирий шаклда схема, репродукция, ясси моделлар ёрдамида кўрсатишдир.

Бу усулнинг асосий вазифаси – ўргатиш. Иллюстрация усулининг воситаси бўлиб суратлар, жадваллар, рангли хариталар, альбомлар ва атласлар хизмат қилади.

Кўргазма куруллари ва иллюстрация шакллари танлаётганда унинг билим олиш жараёнидаги таълим тарбиявий вазифасини, жойини ва ролини пухта ўйлаб кўрмоқ лозим. Тажриба шуни кўрсатдики, катта хажмдаги иллюстрация материаллари талабани ўрганилаётган ҳодисаларнинг туб моҳиятини аниқлашдан чалғитади.

Иллюстрацияларни олдиндан тайёрлаб қўйилади ва улардаги ўқитиш жараёнида керак бўлгандагина кўрсатилади.

Видеоусул – ахборотни кўпроқ кўргазмали ўзлаштиришга асосланган бўлиб, унда кинескоп, кодоскоп, проэктор, киноаппарат, ўқув телевидениеси, видеоманитофон, ахборотни дисплейда акс эттирувчи компьютерлардан фойдаланилади. Ўқув жараёнида видеоусулдан фойдаланиш, таълим - тарбиявий вазифаларни унумли ечишини таъминлайди, яъни:

- Янги билимларни баён этиш, яъни жуда секин кечадиган жараёнлар билан танишиш, бевосита кузатиш мумкин бўлмаган (ўсимликлар ўсиши, суюқликда диффузия ҳодисаси ва ҳ.к.), шунингдек, тез содир бўладиган жараёнлар, бевосита кузатишлар ҳодисаларнинг моҳиятини очиб бера олмаган ҳолда (қайишқоқ таналарнинг урилиши, моддаларнинг кристалланиши ва ҳ.к.) қўлланилади;
- Мураккаб механизмлар ва машиналарнинг ишлаш тамойилларини динамикада тушунтириш;
- Турли хил иш фаолиятини бажариш алгоритминини тушунтириш;
- Чет тили дарсларида ўзига хос тил муҳитини яратиш;
- Видеоҳужжатларни тақдим этиш;
- Машқ қилиш ишларини бажариш, жараёнларни моделлаштириш, керакли ўлчамларни олиб бориш;
- Ўқув-машқ ва тадқиқот ишларини олиб бориш учун маълумотлар базасини (банкни) яратиш;
- Таълимни ташкил қилишга дифференциялашган ёндошувни ташкил қилиш ва б.

Китоб билан ишлаш, лаборатория усули, машқлар. Ушбу гуруҳ усуллар талабаларнинг нафақат тайёр билимларини ўзлаштириши ва хотирада сақлаб қолиши, балки, бевосита таълим берувчининг раҳбарлиги остида алгоритм (наъмуна) бўйича ҳаракатларни бажариш маҳорати ва кўникмаларини шакллантиришга қаратилган репродуктив фаолиятни таъминлашга хизмат қилади.

Китоб билан ишлаш усули барча функцияларни бажаради: таълим бериш, тарбиялаш, ривожлантириш, асослаш.

Китоб билан ишлаш усулларига қуйидагилар киради: унинг тузилиши билан танишиш; кўз югуртириб чиқиш; алоҳида бобларни ўқиш; саволларга жавоб қидириш; материални ўрганиш; реферат ёзиш; қисқача баён тузиш; вазифа ва машқларни ечиш; тест синовларини бажариш; материални хотирада сақлаб қолиш.

Лаборатория усули – бу шундай таълим усулики, унда талаба ўқитувчи раҳбарлигида олдиндан белгиланган режа асосида тажрибалар ўтказди ёки амалий вазифаларни бажаради. Лаборатория усулининг асосий функцияси – ўргатиш ва ривожлантириш. Бу усулни қўллаш билан, биз талабаларда қуйидаги имкониятларни таъминлайди:

- асбоб-ускуналардан фойдаланиш кўникма ва малакаларини эгаллаш;
- мустақил тадқиқотнинг янги йўлларини танлаш ва маълум бўлганларини текшириш;
- амалий малакаларни эгаллаш: ўлчаш ва ҳисоблаш, натижаларни қайта ишлаш ва илгари олинганлари билан таққослаш.

Айниқса, муаммоли (тадқиқий) лаборатория усули самаралидир, бунда талабалар ўзлари гипотезани илгари сурадилар, уни амалга ошириш йўлини аниқлайдилар, керакли асбоб-ускуналар ва материалларни танлайдилар.

Лаборатория усули мураккабдир. У махсус ва кўпинча қиммат ускуналар бўлишини, ўқитувчи ва талабаларнинг пухта тайёргарлик кўришини талаб қилади. Ундан фойдаланиш жуда кўп энергия ва вақтни сарфлаш билан боғлиқ. Лаборатория иши вақтида талабалардан намоёиш усулига қараганда анча катта фаоллик ва мустақиллик талаб қилинади, улар бу ерда суёт кузатувчи бўлиб эмас, тадқиқотларнинг қатнашчиси ва бажарувчиси сифатида ҳаракат қиладилар.

Машқ - таълим усули бўлиб, ўтилган материални амалиётда қўллаш мақсадида, режа билан ташкил этилган амалларни кўп маротаба бажаришдир.

Бу усулнинг асосий функциялари: ўргатувчи ва ривожлантирувчи. Ушбу усулнинг афзаллиги шундан иборатки, у кўникма ва малакаларни самарали шакллантиришни таъминлайди, камчилиги-мотивацион функцияни суёт бажаришдадир.

Машқларни қуйидаги турлари мавжуд: махсус; шарҳланган; ёзма; оғзаки; ишлаб чиқариш – меҳнат; лаборатория – амалий.

Шарҳланган машқлар ўқув жараёнини фаоллаштиришга, ўқув вазифаларни онгли равишда бажарилишига хизмат қилади. Уларнинг моҳияти шундан иборатки, ўқитувчи ва талабалар бажарилаётган ишларни шарҳлайдилар, натижада улар ўзлаштирилади ва тушуниб етилади. Аввал бунга энг яхши талабалар жалб этилади, кейин эса материални тушунтиришда бутун гуруҳ иштрок этади. Шарҳланган машқлар усули ўқув машғулотининг юқори суръатини таъминлайди, материални барча талабалар томонидан онгли равишда, мустаҳкам ўзлаштирилишига ёрдам беради.

Оғзаки машқлар таълим олувчиларнинг нутқ маданияти ва мантикий тафаккурини тараққий эттириш, уларнинг билим имкониятлари билан боғлиқ.

Ёзма машқлар. Уларнинг асосий вазифаси – керакли кўникма ва малакаларни шакллантириш, чуқурлаштириш ва мустаҳкамлашдан иборат. Шунинг учун, улар етарли миқдорда ва ҳар хил бўлиши керак.

График машқлар математика, физика, чизмачилик, ва бошқа дарсларда, ишлаб чиқаришни ўрганиш жараёнида ишлатилади.

Лаборатория-амалий машқлари меҳнат қуролиларидан, лаборатория асбоб-ускуналаридан (жиҳозлар, ўлчов аппаратлари) фойдаланиш малакаларини эгаллашга имкон беради, конструкторлик-техник маҳоратни ривожлантиради.

Ишлаб чиқариш-меҳнат машқлари ўқув ва ишлаб чиқариш характеридаги алоҳида ишлаб чиқилган тармоқни ташкил этади. Улар оддий ва мураккаб бўлади: биринчиси – алоҳида меҳнат усулларини бажариш машқлари, иккинчиси – ишлаб чиқариш – меҳнат ишларини бутунлигича ёки уларнинг талай қисмини (станокларни созлаш, деталь қисмларини тайёрлаш ва ҳ.к.) кўзда тутилган.

Сухбат, баҳс, ақлий ҳужум, ишбилармонлик ўйини. Булар таълим олувчиларнинг сермаҳсул фаолият кўрсатишларини таъминловчи, таълимга муҳокама қилувчи ва ривожлантирувчи тус берувчи дарс бериш ва ўқитиш усуллари дир.

Сухбат – ўқитиш ва ўқишнинг диалогик, савол-жавоб усули.

Сухбатнинг афзаллиги яна шундан иборатки, у фикр юритишни максимал фаоллаштиради, талабанинг билим олиш кучини тараққий эттиришга имкон беради. Белгиланган мақсади бўйича сухбатлар қуйидагиларга бўлинади:

- кириш ёки ташкил қилувчи (дидактик вазифаси: талабаларни машғулотда ишлашга тайёрлаш);
- янги билимлардан хабардор қилиш (дидактик вазифаси: талабаларни янги материал билан таништириш);
- синтезловчи ёки мустаҳкамловчи (дидактик вазифаси: таълим олувчилар томонидан билимларни тизимлаштириш, мустаҳкамлаш, эслаб қолиш ва англаш).

Мунозара фаол таълим усули бўлиб, муҳокама маълум муаммо бўйича фикр алмашинув кўринишида ўтади. Мунозара усули барча функцияларни бажаради. Ушбу усулдан қуйидаги мақсадлар учун фойдаланади: янги билимларни шакллантириш; талабаларда у ёки бу саволларни чуқур ўйлаб кўриш, туб маъносига етишга мотивацияни таъминлаш; талабаларга дадил ва дадилга асосланган хулоса орасидаги фарқни тушуниб етишни ўргатиш; коммуникатив кўникмаларни шакллантириш, талабаларга ўз фикрида мустаҳкам туриш ва уни ҳимоя қилишга ёрдам бериш.

Мунозара ривожланиши мумкин, қачонки: эркин мунозара бўлса; ёки бирор йўналишда – бошқариладиган мунозара бўлса.

Мияга ҳужум - ғояларни генерация қилиш усулида қатнашчилар бирлашган ҳолда қийин муаммони ечишга ҳаракат қиладилар: уни ечиш учун шахсий ғояларни илгари сурадилар (генерация қилади).

Бу усул барча функцияларни бажаради: лекин унинг асосий вазифаси – муаммони мустақил тушуниш ва ечишга таълим олувчиларни мотивациясини уйғотиш.

Пинборд (инглизчадан: пин-мустаҳкамлаш; боард-доска). Бу ўқитиш услубининг моҳияти шундан иборатки, унда мунозара ёки ўқув суҳбати амалий усул билан боғланиб кетади. Унинг афзаллик функциялари – ривожлантирувчи ва тарбияловчи вазифадир: талабаларда мулоқот юритиш ва мунозара олиб бориш маданияти шаклланади, ўз фикрини фақат оғзаки эмас, балки ёзма равишда баён этиш маҳорати, мантиқий ва тизимли фикр юритиш кўникмаси ривожланади.

Ишбилармонлик ёки ролли (вазиятли) ўйинлар – муаммоли вазифанинг бир туридир. Фақат бу ўринда, матнли материал ўрнига талабалар томонидан роллар ўйналадиган ҳаётий вазият сахналаштирилади.

Бу ўқитишнинг умумий методик технологияси бўлиб, бунда таълим олувчи биринчи навбатдаги топшириқ ечимини қабул қилиш жараёнини кўриб чиқадилар. Бу жараён моделга ўтказилиб, бунинг натижасида эпизодлар (аниқ натижалар ва уларнинг оқибатлари) пайдо бўлади. Бу асосан фаолият компетенцияси ва методик компонентларини ривожлантириш бўлиб, хусусан, фаолиятни бажаришда ечимларни қабул қилиш вазиятларини мустақил ечиш орқали амалга ошади.

Ҳозирги ишбилармон ўйинининг дастлабки шакллари 17-18 асрларда мавжуд эди. Бошланишида улар ҳарбий мақсадларда стратегик ўйин сифатида ишлатилган, 1950-йилларда саноат ва иқтисодиётда қўлланилиши (бизнес-тренинг, бошқарув кўникмаларини машқ қилиш) натижасида ўз характерини сезиларли ўзгартирди. Таълим тизимида эга ишбилармон ўйинлари сиёсатшуносликда сиёсат ва жамиятда ечимларни қабул қилиш жараёнларини моделлаштириш орқали кириб келди. Одатда ишбилармон ўйини ҳеч қандай фанни четламайди, турли фанлар орасида ҳамкорликни талаб қилади, чунки ўйиннинг ўзида турли махсус соҳалар методлари билан ишлаш керак бўлади. Бунда турли соҳалар ўқитувчилари орасидаги ҳамкорлик катта аҳамият касб этади. Ишбилармон ўйинни иш фаолиятларига рухсат йўқ бўлган ёки имконияти чекланган ҳолатларда, иш фаолиятларини кўрсатиш хавфдан узоқ бўлган ёки мураккаб бўлган ҳолатларда қўллаш мақсадга мувофиқдир. Ишбилармон ўйин бу ерда турлича ифодаланиши мумкин: иштирокчи ўзига бирон ролни олиб, бу рол билан боғлиқ ечимни эса бутун гуруҳ қабул қиладиган умумий ўйинлардан бошлаб, иштирокчи бошқа исталган иштирокчи билан алоқа қилиши мумкин бўлган интерактив ўйинларгача.

Ишбилармонлик ва ролли вазиятли ўйинлар ўқув усули сифатида қуйидаги вазифаларни бажаради: ўргатувчи: умумтаълим маҳоратни шакллантириш; ижодий қобилиятни ўстириш; шу жумладан: янги вазиятларни тушунтириш, аниқлаш ва таҳлил қилиш; ривожлантирувчи:

мантикий тафаккурни, нуткни, атроф-муҳит шароитига ўрганиш қобилиятини ўстириш; мотивацион: талабаларни ўқув фаолиятига ундамоқ, мустақил хулосага келишига рағбатлантирмоқ; тарбиявий: масъулиятни, коммуникативликни шакллантириш.

Индивидуал (амалий) усул. Индивидуал (амалий) усул лаборатория усулидан шуниси билан фарқланадики, унда кўпинча, талабалар фаолиятида олинган билимлар вазифасини ечишга қаратадилар. Назарий амалда татбиқ қила билиш биринчи ўринга чиқади. Ушбу усул билимни, маҳоратни чуқурлаштириш вазифасини бажаради, шунингдек, ўрганиш фаолиятини кучайтиришни таъминлайди. Амалий усул талабаларни вазифаларни виждонлик билан бажаришга, меҳнат жараёнини пухта ташкил этишга бошқа усуллардан кўра кўпроқ кўмаклашади (иш сифатини синчиклаб текшириш, хулосаларни таҳлил қилиш).

Лойиҳалар усули билим ва малакаларни, таҳлил қилиш ва баҳолашни амалий қўллашни назарда тутувчи таълимнинг мажмуавий усулини амалга оширади. Бошқа усулларга қараганда, бу усулда талабалар режалаштиришда, ташкил қилишда, текширишда, таҳлил қилишда ва бажарилган ишнинг натижаларини баҳолашда кўпроқ иштирок этадилар.

Лойиҳа усули асосан талабаларни мустақил ўрганиш қобилиятларини ривожлантириш, тегишли касбий эгаллашда шахсий фазилатлар ва амалий кўникмалар шакллантиришга қаратилган бўлиб, ўзлаштиришни кучайтириш мақсадида қўлланилади.

Лойиҳалар усулида таълим беришда фақат натижалар эмас, балки жараённинг ўзи кўпроқ қимматлироқдир. Лойиҳа индивидуал бўлиши мумкин, лекин, одатда ҳар бир лойиҳа ўқув гуруҳининг биргаликдаги фаолиятининг мувофиқлаштирилган натижасидир.

Лойиҳа бир фанга оид, фанлар орасида ёки фандан ташқари бўлиши мумкин.

Лойиҳа устида ишлаш жараёнида, ўқитувчининг фаолияти куйидагилардан иборат бўлади: талабаларга ахборот қидиришга ёрдам бериш; ўзингиз ахборот манбаи бўлишингиз; бутун жараённи мувофиқлаштиришингиз; талабаларни қувватлашингиз ва тақдирлашингиз; узлуксиз қайтар алоқани қўллаб-қувватлашингиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Marcia J. Scherer “Connecting to learn. Educational and assistive technologies for people with disabilities”, American Psychological Association (APA), USA 2003, 299p Hardcover
2. S.K. Mangal, Uma Mangal, Educational technology, India 2013 Ratha Mohan
3. R.P. Pathak. Methodology of Educational Research, USA-2008 Atlantic
4. Ш.Мамаражабов, Ж.Халмуратова “Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат” Т.2015 й.
5. В.Сатторов, Х.Гатаев “Махсус фанларни ўқитиш методикаси” Т.2015 й.

1- АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ:

Мутахассислик фанларини ўқитишнинг ташкилий шакллари

«Мутахассислик фанларни ўқитишнинг замонавий методикалари» фани ўз мазмун моҳиятини бойитишда, янгилашда мавжуд ҳодиса ва жараёнларни унинг мақсади ва вазифаларига мувофиқ келадиган усуллари билан ўрганади. Ушбу илмнинг илмий тадқиқот усуллари деганда ёш авлодни тарбиялаш, билимли қилиш ва ўқитишнинг реал жараёнларига хос бўлган ички алоқа ва муносабатларни текшириш, билиш йўллари, методлари ва воситалари мажмуи тушунилади. Бу фаннинг илмий тадқиқот усуллари қанчалик ривожланса ҳамда такомиллаштирилса, таълим-тарбия мазмунини янгилаш ва такомиллаштириш шу даражада юксалади.

Фан бўйича илмий-тадқиқот ишларини олиб боришда методлардан фойдаланиш мумкин:

1. Ўқитувчилар тайёрлаш тажрибалари. Ўқув-меъёрий ҳужжатлари ва унга бағишланган адабиётларни таҳлил қилиш.

2. Суҳбат ва саволнома.

3. Педагогик кузатиш.

4. Педагогик тажриба-синов ишлари.

5. Тадқиқотдан олинган натижаларга математик ишлов бериш.

Суҳбат методи - сўрашнинг бир тури бўлгани ҳолда тадқиқотчининг жиддий тайёргарлик кўришни талаб этади, чунки у текшираётган шахс билан бевосита алоҳида бўлиш вақтида оғзаки суҳбат тарзида, суҳбатдошнинг жавобларини ёзмасдан эркин муомала формасида қўлланилади.

Суҳбат методидан фарқ қилиб, интервью олиш методи саволларни олдиндан белгиланган изчилликда интервью йўли билан баён қилишни назарда тутди. Ўқувчилар ижодини ўрганиш- уларни ўзига хос индивидуал тартибдаги фаолиятларига доир омиллар таҳлил қилинади ҳулосалар ясалади.

Педагогик кузатиш - одатда табиий кузатиш орқали ўқувчиларнинг фанларни ўзлаштиришлари, уларнинг хулқ-атвори ва муаммоларидаги ўзгаришларни ҳисобга олиш ва тегишли таълим тарбиявий таъсир кўрсатиш йўлларини белгилаш учун қўлланилади. Бу метод тадқиқотчининг педагогик тажрибани муайян бир томони ва ҳодисаларини бирор мақсадини кўзда тутиб идрок этиш ташкил этади. Бунда кузатишлар тезлиги ва сони, кузатиш объекти, вақти, педагогик вазиятларни кузатиш учун ажратиладиган тавсиф ва ҳоказолар ҳисобга олинади.

Қайд қилиш усулига қараб кузатиш турларга бўлинади. Бевосита ва билвосита қайд қилиш усули тадқиқотчига реал педагогик жараён кузатувчиларнинг ҳатти-ҳаракатлари ва ҳоказоларни ёзиб қўйиш имконини беради. Бевосита қайд имконини усули бирор бир ҳодисанинг оқибатлари ҳақидаги фактик материални бошқа шахслар орқали ёки қандайдир асбоб қўллаш воситасида олишга имкон беради. Илмий-техника тараққиёти

асрида кузатишнинг визуал усуллари хилма-хил техника воситаларини қўллаш билан тобора кўпроқ қўлланилмоқда.

Педагогик сўраш методи - тадқиқотчининг бошқа кишилардан педагогик тажрибани бирор томони ёки ҳодисалари ҳақида ахборот олиш жараёни бу методнинг асосини ташкил этади. Сўраш саволларнинг мантиқий ўйланган системасини, уларнинг аниқ ифодаланишини, нисбатан кўпчилиги (3-5) назарда тутилади. Шунингдек, қатъий формадаги жавобни («ҳа», «йўқ») ҳам тақозо этиши мумкин.

Педагогик тажриба-синов методи - ушбу тажриба таълим-тарбия жараёнига алоқадор илмий фараз ёки амалий ишларнинг татбиқи жараёнларини текшириш, аниқлаш мақсадида ўказилади.

Таълимнинг, ўқитишнинг вазифаси фуқаролар, ёшларнинг энг асосий Конституциявий ҳуқуқларидан бири бўлган ҳар бир кишининг ақлий-амалий имкониятларини рўёбга чиқариш, ижодий қобилиятларини намоён этиш, интеллектуал жиҳатдан ривожини таъминлаш, ўзи ҳоҳлаган касбини таъминлаш, уни мукамал эгаллаб, шу соҳада бахтиёр фаолият кўрсатиш учун моддий-маънавий, тарбиявий-дидактик шарт-шароит яратишдан иборат. Бу умумий вазифадан таълимнинг ҳар бир бўғини, тури ва босқичларининг ўзига хос вазифалари келиб чиқади.

Фаннинг мақсади: «Мутахассислик фанларини ўқитиш методикаси» фанини ўқитишдан мақсад талабаларни келажакда таълим тизимида фаолият юритиши давомида таълим олувчиларнинг таълими ва тарбияси жараёнида юзага келадиган қийинчиликларни еча олишида ҳамда уларнинг умумтехника, махсус технология ва ишлаб чиқариш таълими дарсларини олиб боришига ёрдам берадиган методик касбий билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришдир.

Магистр ҳамма турлардаги касбий ўқув юртларида касбий таълим бериш бўйича ишлашга тайёрланади. Магистр бўйича малака тавсифномаси психолого-педагогик тайёрлашни ҳам кўзда тутлади. Методик тайёрлашнинг моҳияти магистрни келгусидаги унинг педагогик фаолият технологияси, яъни таълим бериш ва тарбиялаш технологияси бўйича малакаларини шакллантиришдир.

Фаннинг вазифалари:

- талабаларда касб таълими методикасининг терминологик тушуниш аппаратини шакллантириш;
- таълимни ташкил қилиш шакллари, мақсади ва вазифаларини лойиҳалаш бўйича кўникма ва малакаларни шакллантириш;
- таълим жараёнининг ташкил этилганлигини таҳлил қилиш ва уни самарали баҳолай билиш;
- касбий таълим йўналиши бакалаврларининг методик ишлари тизими бўйича тушунчаларни ҳосил қилиш;
- касбий ва умумтехник билим ва кўникмаларни ҳосил қилиш жараёнида ўқувчилар фаолиятини ташкил этиш ва уни бошқаришни лойиҳалаб олиш бўйича малакаларини шакллантириш.

Талабаларнинг билимига, кўникма ва малакасига қўйиладиган талаблар.

Фанни ўрганиш натижасида талабалар қуйидагиларни билиши керак:

- фан мазмунини ажратиб олиш принципларини;
- назарий ва амалий машғулотларни ташкил этиш шаклларини;
- ўқув жараёнини бошқаришни;
- назарий ва амалий машғулотларни ўқитиш методикасини;
- ишлаб чиқариш таълими тизимини;
- ўқитиш методикасини;
- назарий ва амалий таълимнинг принципларини;

Фанни ўргангандан сўнг талаба қуйидагиларни уддалай олиши керак:

- назарий таълим технологиясини мустақил лойиҳалашни;
- ишлаб чиқариш таълимини ўқитишни мустақил лойиҳалашни;
- назарий ва амалий таълим бўйича машғулотларни мустақил ўтказишни;
- тренажёрларда машғулот ўтказиш методикасини;
- машғулотларда фаол ўқитиш методларини қўллашни;
- машғулотларда фанлараро боғланишларни амалга оширишни;
- ўқувчилар билимини рейтинг тизимида баҳолашни.

Педагог ҳамма турдаги касбий ўқув юртларида касбий таълим бериш бўйича мутахассисдир. Методик тайёрлашнинг моҳияти бўлажак педагог кадрларни келгусидаги педагогик фаолиятини эгаллаш бўйича билими, кўникма ва малакаларини шакллантиришдир.

Фанни ўрганиш учун зарур бўлган бошқа ўқув фанлари ва бўлинмалари. «Мутахассислик фанларини ўқитиш методикаси» фани ўқув режанинг асосий фанларидан бири ҳисобланиб, уни ўрганиш педагогика, психология, умумтехника ва мутахассисликка доир техника фанлари билан ўзаро боғланган ҳолда олиб борилади.

Фанни ўрганиш учун керак бўлган ўқитишнинг техник воситалари, кўргазмали қўлланмалар. Фанни ўрганиш учун ўқув жараёни бўйича диа-кинофильмлар, ўқитишнинг техник воситалари, ўқув полигонини макетлари, техник асбоб ва қисмларининг моделлари, плакат, диаграмма ва схемалар, методик адабиётлар ва жиҳозланган хона.

Талабалар билимини рейтинг тизимида баҳолаш. Бу ишни олий ўқув юртларида амалга ошириш учун Олий ва Ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан Низом ишлаб чиқилган.

Ушбу Низомга асос қилиб Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида» ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» қонунлари ҳамда Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 1998 йил 30 октябр 305 сонли буйруғи билан тасдиқланган «Олий таълим тўғрисида»ги Низом, «Олий таълим муассасаларида талабалар билимини назорат қилиш ва баҳолашнинг рейтинг тизими тўғрисида»ги Намунавий Низом қабул қилинган.

Талабалар билимини рейтинг тизими орқали баҳолашдан мақсад талабаларга ўқитилаётган фанларни чуқур эгаллаш, топшириқларга эркин

ижобий ёндошиш, мустақил фикрлаш, ўз билимини мунтазам равишда оширишга интилиш ҳамда адабиётлардан ва қонунлардан кенг фойдаланиш каби хусусиятларни ривожлантириш ва шу тариқа рақобатбардош мутахассисларни тайёрлашга эришиш.

Рейтинг тизими қуйидаги вазифаларни бажаришга қаратилган:

- талабалар ўзлаштиришини мунтазам равишда назорат этиб бориш;
- уларни семестр (ўқув йили) давомида ўз устиварида узлуксиз фаол ишлашларини таъминлаш;
- талабалар билимини ҳаққоний, аниқ ва адолатли баҳолаш ҳамда натижаларни уларга мунтазам равишда маълум қилиш;
- талабаларда мустақил ишлаш қўникмаларини кенг ривожлантириш;
- профессор–ўқитувчиларда маъруза ва амалий машғулотларга пухта тайёргарлик қўриш, баҳолаш саволларини тузишда масъулиятни ошириш.

Фан бўйича максимал рейтинг балли ўқув режасида айнан шу фанга ажратилган аудитория соатларининг миқдори билан белгиланади.

Талаба билимини баҳолашда, аввал унинг ўзлаштириш кўрсаткичи (фоизда) аниқланади. Сўнг дарс соатларининг миқдорига мувофиқ, унинг фан бўйича рейтинги ҳисоблаб топилади.

Баҳолаш турлари ва шакллари. Талабанинг фан бўйича ўзлаштиришини баҳолаш семестр давомида мунтазам равишда олиб борилади ва қуйидаги турлари орқали амалга оширилади:

- жорий баҳолаш (ЖБ)
- оралик баҳолаш (ОБ)
- якуний баҳолаш (ЯБ)

ЖБда фаннинг ҳар бир мавзуси (ёки бир неча мавзулар) бўйича талабанинг билим даражасини (ўзлаштиришини) аниқлаб бериш назарда тутилади ва у одатда, амалий машғулотлар (семинар ёки лаборатория ишлари) дарсларида амалга оширилиши мумкин.

ОБда фаннинг бир неча мавзуларини қамраб олган бўлим ёки қисм бўйича назарий машғулотлар ўтиб бўлингандан сўнг талабанинг назарий билимлари баҳоланиб, унда талабанинг муайян савол ёки муаммони ечиш маҳорати ва қобилияти аниқланади.

ЯБда фанни ўтилган ҳажми доирасида талабанинг билими аниқланади. ЯБ назорат турига ажратилган баллар миқдори, ўқув режасида фанга ажратилган соатнинг 30% миқдорида белгиланади. «ЯБ ва ОБ» турлари таянч ибораларга асосланган. «Ёзма иш» усулида ёки бошқа усулларда (оғзаки, тест, ҳимоя ва ҳ.к.) ҳам ўтказилиши мумкин. Бундай ЯБ ва ОБ турларининг «Ёзма» усулида ўтказиладиган салмоғи (биргаликдаги) фанга ажратилган соатлар ҳажмини камида 45% қоплаши лозимлиги белгилаб қўйилган, ҳар бир «Ёзма» иш бўйича талаба 55% дан ортиқ балл йиғиши шарт.

ЖБ учун максимал рейтинг бали амалий машғулотлар учун ажратилган соатнинг 70% миқдорида деб белгиланади. ОБ учун максимал

рейтинг балли назарий машғулотлар учун ажратилган соатнинг 70% миқдориди деб белгиланади.

Ўқув режага мувофиқ ўқитилиши бир неча семестрга режалаштирилган фан бўйича талабанинг умумий рейтинг балли ҳар бир семестр давомида шу фан

2- АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ:

Замонавий таълим технологияларининг таркибий қисмлари.

Ишдан мақсад. Мутахассислик фанларни ўқитиш жараёнида замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш

Масаланинг қўйилиши. Педагогик технология тушунчасининг мазмун-моҳияти, таълим технологияларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишнинг илмий муаммолари, педагогик технологиянинг афзалликлари.

Ишни бажариш учун намуна

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида, куп маротаба илгор педагогик технологияларни урганиб, уларни уқув муассасаларимизга олиб кириш зарурлиги уқтирилган.

Кейинги ун йиллар ичида яратилган, педагогикага бағишланган адабиётларда «Педагогик технология», «Янги педагогик технология», «Илгор педагогик технология», «Прогрессив педагогик технология» каби тушунчалар куп учраб тургани билан уларнинг узбек тилидаги маромига этган таърифи хали тузилмаган.

Республикамизнинг педагог олим ва амалиётчилари илмий асосланган ҳамда Ўзбекистоннинг ижтимоий-педагогик шароитига мослашган таълим технологияларини яратиш ва уларни таълим-тарбия амалиётида куллашга интиломқдалар.

Бу эрда, нима учун бугунги кунда педагогик технологияларнинг миллий назарий асосини яратиш ва амалиётга тадбиқ этиш зарурати тугилди, деган савол пайдо булиши мумкин. Жамиятимизга канчадан-канча билимли кадрларни ва юкори малакали олимларни этиштириб келган педагогика услублари мавжуд-ку, уларнинг эскириб, талабга жавоб бермай колган ва мафкуралаштирилган жойларини узгартириб, миллий тус бериб, фойдаланаверса булмайдими? - деган мулохазалар ҳам юк эмас. Ўзбекистоннинг шу кундаги педагогик жамоатчилигининг аксарияти, айнан мана шу юлдан бормоқда. Бу юл иложсизликдан излаб топилган булиб, киска муддат хизмат килиши мумкин. Мустакилликни кулга киритган ва буюк келажак сари интилаётган жамиятга бу юл узок хизмат килолмайди.

Чунки: *биринчидан*, маълум сабабларга кура жахон ҳамжамияти тараккиётдан ортда колиб кетган жамиятимиз тараккий этган мамлакатлар каторидан урин олиши учун ахоли таълимини жадаллаштириш ва самарадорлигини ошириш мақсадида энг илгор педагогик тадбирлардан фойдаланишнинг зарурлиги;

иккинчидан, анъанавий укитиш тизими ёзма ва оғзаки сузларга таяниб иш куриши туфайли «Ахборотли укитиш» сифатида тавсифланиб, укитувчи фаолияти биргина укув жараёнининг ташкилотчиси сифатида эмас, балки нуфузли билимлар манбаига айланиб колганлиги;

учинчидан, фан-техника тараккиётининг ута ривожланганлиги натижасида ахборотларнинг кескин купайиб бораётганлиги ва уларни ёшларга билдириш учун вақтнинг чегараланганлиги;

туртинчидан, кишилик жамияти уз тараккиётининг шу кундаги боскичида назарий ва эмпирик билимларга асосланган тафаккурдан тобора фойдали натижага эга булган, аник яқунга асосланган техник тафаккурга утиб бораётганлиги;

бешинчидан, ёшларни хаётга мукаммал тайёрлаш талаби уларга энг илгор билим бериш усули хисобланган объектив борликка мажму ёндашув тамойилидан фойдаланишни талаб килишидадир.

Педагогик технология юкорида санаб утилган бешта сабабий шартларнинг барча талабларига жавоб берадиган таълимий тадбирдир.

Таълим технологияларини ишлаб чикиш ва амалга оширишнинг илмий муаммолари. Таълим технологияларини ишлаб чикиш ва амалга ошириш илмий муаммо сифатида махсус тадқиқотлар олиб боришни кузда тутуди.

Шуни айтиш жоизки, таълим технологиялари педагогика илмининг тадқиқот объекти сифатида, аник фанларни укитиш услуби булибгина колмай, ижтимоий фанларни укитишга хам янгича ёндашув сифатида кайд килиниши лозим.

Жамиятимиз жадаллик билан тараккий этиб, иктисодий ва сиёсий мавкеи кундан-кунга ортиб бормокда. Аммо ижтимоий сохада ва, айникса, таълим-тарбияда депсиниш ва умумий тараккиётдан оркада колиш сезилмокда. Бундай нохуш вазиятдан чикиб кетиш юлларидан бири таълим-тарбия жараёнини кабул килинган давлат стандартлари асосида технологиялаштиришдир.

Маърифатли ва ривожланган мамлакатларда муваффакият билан кулланиб келаётган педагогик технологияларни урганиб, халкимизнинг миллий педагогика анъаналаридан хамда таълим сохасининг шу кундаги холатидан келиб чиккан холда педагогик технологиясини яратиш лозим.

Технология, деганда, субъект томонидан объектга курсатилган таъсир натижасида субъектда сифат узгаришига олиб келувчи жараён тушунилади. Технология хар доим зарурий воситалар ва шароитлардан фойдаланиб, объектга юналтирилган махсадли амалларни муайян кетма-кетликда бажаришни кузда тутуди.

Ушбу тушунчаларни укув жараёнига кучирадиган булсак, укитувчининг укитиш воситалари ёрдамида укувчиларга муайян шароитларда курсатган тизимли таъсири натижасида уларда жамият учун зарур булган ва олдиндан белгиланган ижтимоий сифатларни интенсив тарзда шакллантирувчи ижтимоий ходиса, деб таърифлаш мумкин. Таърифлар назарияси буйича бундай ижтимоий ходисани педагогик технология деса булади.

Педагогик технология ижтимоий зарурият сифатида. Педагогик технология ижтимоий зарурият булганлигидан даставвал АКШда 70-йилларда фалсафанинг бихивиоризм окими заминида юзага келиб, бошка ривожланган мамлакатларга тез таркалиб кетди.

XX асрнинг 90-йиллари бошида Собик Иттифокка аъзо булган давлатлар бирин-кетин мустакил булганидан кейин, хар жихатдан тараккий этган хорижий мамлакатлар, шу жумладан Узбекистон учун хам кенг юл очилди.

Мустакилликка эришган Узбекистон олимлари хорижий мамлакатлар билан иктисодий, ижтимоий, сиёсий ва илмий-маърифий алокалар урната бошладилар. Натижада юртимизга илгор ва самарали технологиялар кириб кела бошлади. Шулар катори жахондаги прогрессив педагогик технология деган тушунчалар хам кириб келди.

Педагогик технологияни укув жараёнига олиб кириш зарурлигини МДХга кирувчи мамлакатлар ичида биринчилар каторида таърифлаган В.П.Беспалконинг фикрича, «ПТ - бу укутувчи махоратига боглик булмаган холда педагогик муваффакиятни кафолатлай оладиган укувчи шахсини шакллантириш жараёни лойихасидир».

Россия олимларидан В.М.Монахов: «ПТ - аввалдан режалашти-рилган натижаларга олиб борувчи ва бажарилиши шарт булган тартибли амаллар тизимидир», - деган кискача таърифни бера туриб, унинг асосий хусусиятларига эътиборни каратади. «ПТ – укув жараёнини технологиялаштириб, унинг кайта тикланувчанлигини хамда педагогик жараён тургунлигини ошириб, бу жараён ижрочисининг субъектив хусусиятларидан уни озод килади», - дейди.

М.В Кларин фикрича, ПТ-укув жараёнига технологик ёндошган холда, олдиндан белгилаб олинган максад курсаткичларидан келиб чикиб укув жараёнини лойихалашдир.

В.П.Беспалконинг узбекистонлик шогирдларидан Нурали Саидахмедов ва Абдурахмон Очиловларнинг фикрича, ПТ - бу укутувчининг укутиш воситалари ёрдамида укувчиларга муайян шароитда таъсир курсатиши ва бу фаолият махсули сифатида уларда олдиндан белгиланган шахс сифатларини интенсив шакллантириш жараёнидир.

Узбекистонлик педагог олим Б.Л. Фарберман педагогик технологияга куйидагича таъриф беради: ПТ таълим жараёнига янгича ёндашув булиб, педагогикада ижтимоий-мухандислик онг ифодасидир. У педагогик жараённи техника имкониятлари ва инсоннинг техникавий тафаккури асосида стандарт холга солиб, унинг оптимал лойихасини тузиб чикиш билан боглик ижтимоий ходисадир.

Бу таърифларни узок хорижда берилган таърифлар билан солиштириб куриш учун япон педагог олими Т.Сакомото берган таърифни келтирамиз. «ПТ, - дейди Сакомото, - бу тизимли фикр юритиш усулини педагогикага сингдириш, бошкача килиб айтганда, педагогик жараённи муайян бир мажмуага келтиришдир».

Бирлашган миллатлар ташкилотининг нуфузли идораларидан ЮНЕСКО нинг таърифи буйича, «ПТ - бу билим бериш ва уни эгаллашда техника ва

инсон ресурсларини узаро узвий боғлиқ холда куриб, бутун таълим жараёнини лойихалашда ва амалда куллашда тизимли ёндашув усулидан фойдаланишдир».

Келтирилган таърифларни илмий-фалсафий нуктаи назардан таҳлил киладиган булсак, узок хорижда берилган таърифлар билан МДХ мамлакатлари олимларининг берган таърифлари бир-бирига яқин келса-да, фарқи ҳам анчалигини курамиз. Жумладан, Сакомато ва ЮНЕСКО таърифларида мажму ёндашув тамойилига алоҳида ургу берилган. МДХ олимларининг ПТ га берган таърифларида тизимли ёндашув эслатиб утилгани билан, укув жараёнининг лойихаси тузилаётганда уни мутлак унутиб, тизимли ёндашув тамойилининг конун ва коидаларига сира ҳам амал қилинмаганини курамиз.

Ҳақиқатда эса, объектив борлиққа тизимли ёндашув тамойилини яхши билган кишига, Сакомато айтганидек, «ПТ - укув жараёнини муайян бир тизимга келтиришдир», деган тушунча кифоя килади. Бу тушунча орқали ПТ нинг бошқа ҳамма хусусиятларини, яъни мақсадга юналтирилганини, бир неча узаро узвий боғлиқ булган қисмлардан ташкил топганлигини ва бошқаларни англаб олса булади. Чунки бу хусусиятларнинг ҳаммаси, тизимлар назариясига биноан, тизим деб ном олган нарса ва ходисаларнинг ажралмас сифатларидир.

Педагогик технологиянинг асосий тушунчаси, сузсиз, укув жараёнига тизим сифатида ёндашишдир. Бунда таълим-тарбияда иштирок этувчи барча нарса ва ходисалар узаро функционал боғлиқликда булиб, бир бутунликни, яъни педагогик жараён тизимини ташкил килади. Педагогик жараён тизимининг муайян бир вақт мобайнида босқичма-босқич амалга оширилиши педагогик технология дейилади (4-расмга қаранг).

Педагогик технологиянинг афзалликлари. Педагогик технологиянинг аввалги услублардан афзаллиги, биринчидан, у таълим жараёнини бир бутунликда куриб, таълим мақсади, унинг мазмуни, билим бериш усуллари ва воситалари таълим босқичларини лойихалаб, таълим жараёнини назорат қилиш ва таълим натижаларини баҳолаш каби қисмларини узаро узвий боғлиқ тизимга келтириб туриб, унинг лойихасини тузишидадир.

Иккинчидан у талабаларнинг узларига берилган билимни ёдлаб олиб айтиб беришига эмас, балки таълим ва тарбия жараёнининг якунида амалий ишларни бажарилишига юналтирилганлигидадир.

Илмий асосланиб, яхши лойихалаштирилган педагогик технология буйича ҳар қандай уқитувчи ҳам, аъло булмаса-да, яхши дарс утади. Чунки педагогик технологияни педагог олим, методист ёки илгор тажрибали уқитувчилар тузади, шу боис уларнинг педагогик маҳорати педагогик жараён лойихасида уз ифодасини топган булади.

ПТ-бу жамият эҳтиёжидан келиб чиқиб, олдиндан белгиланган киши ижтимоий сифатларини самарали шакллантирувчи ва аниқ мақсадга юналтирилган укув жараёнини тизим сифатида куриб, уни ташкил қилувчи қисмлари булган уқитувчи (педагог)нинг уқитиш воситалари ёрдамида уқувчи (талаба)ларга маълум бир шароитда муайян кетма-кетликда курсатган

таъсирини назоратда тутувчи ва таълим натижасини баҳолаб берувчи технологиялашган таълимий тадбирдир.

Технологик ёндашув ишлаб чиқаришдан олинган булиб, унда минглаб технологик жараёнлар лойихалаштирилган. Улар ишлаб чиқаришда керакли натижаларга эришиш гарови ҳисобланади. Бу технологияларни куллаш вақтида ҳудуд ва уларнинг ижросиси узгарса ҳам, керакли маҳсулот чиқаверади. Таълим-тарбия жараёнида ҳам шунга эришиш учун педагогик технология ишлаб чиқилди.

Педагогик технология, умуман олганда, репродуктив (нусха олиш) дарс беришга асосланган булиб, ундаги укув жараёни укувчи (талаба)ларга типик ҳолатлардаги ҳаракатларни эгаллашга юналтирилган.

Педагогик технологиянинг узига хос хусусияти шундан иборатки, унда укув мақсадларига эришишни қафолатлайдиган укув жараёни лойихалаштирилади ва амалга оширилади. Технологик ёндашув, энг аввало, тасвирлаш эмас, балки лойихалаштирилган натижаларни амалга ошириш имконини берувчи амалий курсатмали тузилмада уз ифодасини топади.

Педагогик технологияни тушуниш учун асосий юли аниқ белгиланган мақсадларга қаратилганлик, таълим олувчи билан мунтазам узаро алоқани урнатиш, педагогик технологиянинг фалсафий асоси ҳисобланган таълим олувчининг ҳатти-ҳаракати орқали уқитишдир. Узаро алоқа педагогик технология асосини ташкил қилиб, укув жараёнини тулик қамраб олиши керак.

Демак, анъанавий укув жараёнида асосий омил педагог (ва унинг фаолияти) ҳисобланса, педагогик технологияда биринчи уринда уқиш жараёнидаги укувчиларнинг фаоллиги қуйилади.

Педагогик технологиядаги репродуктив билим бериш жараёнида дарс аниқ булақларга булиниб, ҳар бир булагида укувчи (талаба) лар билиши шарт булган натижалар курсатилади. Укув материаллар дарс мақсадидан келиб чиқиб, модулларга булинган булади. Ҳар қайси модулга тест саволлари тузилади. Укув жараёни аниқ саволларга конкрет жавоблар топишга қурилган булиб, саволлар ва жавоблар узаро узвий боғлиқликда булиши натижасида бир бутунликни, яъни тизимини ташкил қилади.

Педагогик технология тамойиллари. Педагогик технологияни яратиш тамойилларининг биринчиси – муайян дарс, мавзу, қисм, укув предметдан қутилган асосий мақсадни шакллантириб олиш; иккинчиси – умумий мақсаддан келиб чиқиб, дарсни ёки укув предметини модулларга ажратиб, ҳар бир модулдан қутилган мақсадни ва модуллар ичида ҳал қилиниши лозим булган масалалар тизимини аниқлаб олиш; учинчиси - модуль ичида эчиладиган масалаларнинг ҳар бири буйича тест саволларини тузиб чиқиш; туртинчиси – мақсадлар аниқ булиб, тест саволлари тузилгандан кейин, мақсадларга эришиш усуллари танланиб, уларни ишлатадиган аниқ жойларни белгилаб олиш.

Таълим жараёнига технологик ёндашув пайтида, аввал айтиб утганимиздек, тизимли ёндашув тамойилига биноан дарс қисмлари орасидаги зарурий боғлиқликларга ва фанлар аро алоқаларга алоҳида

эътибор каратилади. Бу педагогик технологиянинг бешинчи тамойили хисобланади.

Назорат саволлари:

1. Технология тушунчаси дастлаб қайси соҳада қулланилган?
2. Педагогик технология тушунчасининг мазмун-моҳияти нимани англатади?
3. Таълим технологияларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишнинг илмий муаммолари нималардан иборат?
4. Педагогик технологиянинг ижтимоий зарурият сифатида белгиланишига сабаб нима?
5. Педагогик технологиянинг афзалликлари нималардан иборат?
6. Педагогик технология тамойилларини белгиланг.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. MarciaJ. Scherer “Connecting to learn. Educational and assistive technologies for people with disabilities”, American Psychological Association (APA), USA 2003, 299p Hardcover
2. S.K. Mangal, Uma Mangal, Educational technology, India 2013Ratha Mohan
3. R.P. Pathak. Methodology of Educational Research, USA-2008 Atlantic
4. Ш.Мамаражабов, Ж.Халмуратова “Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат” Т.2015 й.
5. В.Сатторов, Х.Гатаев “Махсус фанларни ўқитиш методикаси” Т.2015 й.

3- АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ:

Махсус фанларини ўқитишнинг тарбиявий хусусиятлари

Ҳар қандай фанни ўрганишда турли методлар қўлланилади. Бунинг сабаби, биринчидан, дарс ўтишда турли услубларни қўллаш уни қизиқарли бўлишига, талабаларни диққатини ўтилаётган дарсни ўзлаштиришга қаратилади. Бир хил методда дарс ўтилавериши талабаларни зериктиради. Психологлар тадқиқотларига кўра ҳар қандай моҳир ўқитувчи ҳам бир хил методни қўллаб дарс берар экан, айтайлик, маъруза ўқир экан, талабалар дастлаб 20 минут, сўнгра дарсни тугашидан олдин 20 дақиқалик маърузани диққат билан эшитар, колган пайтда хаёлга берилиб кетар экан. Иккинчидан, талабаларнинг дарсни ўзлаштириш, билимни қабул қилиш қобилиятлари ҳар хил бўлиб, турли услубларни қўллашгина ўтилаётган мавзунини талабалар томонидан нисбатан тўлиқ ўзлаштиришга олиб келади. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, билимни ўзлаштириш жараёнида мавзунини тезроқ англашга бир хил талабаларга бир услуб ёрдам берса, иккинчиларига бошқа услуб ёрдам беради.

Учинчидан, дарс ўтиш методлари талабаларни фикрлаш доирасини шакллантиришга ёрдам беради. Шунинг учун ҳам, барча педагоглар талабаларга билим беришнинг энг самарали ёғли, дарс ўтишга турли методларни қўллаш зарур деган фикр тарафдори бўлиб, айнан қайси метод қайси категориядаги талабалар учун қўлланилиши маъқуллиги бўйича эса ягона қолип ёёқ, Жаҳон педагогикаси тажрибаси шуни кўрсатадики,

таҳлилий фикр юритадиган талабалардангина муваффақият билан ишловчи бизнесменлар, сиёсий лидерлар(сардорлар), фан арбоблари этишиб чиқади. Таҳлилий фикрлаш мустақил фикрлашдир. Ҳар бир кишининг фикр юритиши индивидуал характерга эга бўлиб, бошқаларникидан ажралиб туради. Ахборот эса таҳлилий фикрлашнинг бошланғич нуқтасидир.

Ғарб олимлари томонидан чоп этилган услубий ёқтиришади. Масалан, маъруза эшитиш, китоб ўқиш, адабиётларни конспект қилиш, назорат иши, реферат, доклад ёзиш кабилар.

Экстраверт гуруҳидаги талабалар ўқитишнинг фаол турларини, бошқалар билан ҳамкорликда бажариладиган услубларни ёқтиришади. Масалан, кичик гуруҳларда ишлаш, моделлаштирилган ўйинлар ўтказишда қатнашиш кабилар.

2. Инсонда олган ахборотни қайта ишлаш қобилияти ҳам турлича. Талабалар билим олиш, олган ахборотларини ёдда сақлаш, тушуниш ва қўллашда ҳам бирбиридан фарқ қиладилар. Баъзи талабалар учун вербал (сўзда ифодаланган) ахборот, масалан, маъруза эшитиш ёки радио орқали тинглаш этарли. Бошқалари учун эса визуал (кўриш) ахбороти муҳим. Улар кўргазмали қуроллар: жадвал, схема, график, диаграмма кабилар орқали мавзунинг мазмунига тез тушунишади.

Учинчи гуруҳ талабалар учун кинестетик (ЎЗИ қатнашувчи) ахборот фойдали. Улар ўқитишнинг актив услублари, моделлаштирилган ўйинларда рол ўйнаш орқали ахборотни яхши ўзлаштирадилар.

3. Талабалар кўп нарсаларни бир бирларидан ўрганишади. Шунинг учун талабаларни бирбирларига таъсир кўрсатиш, ҳамкорлик қилишга асосланган дарс ўтиш методлари муҳим аҳамиятга эга. Масалан, баъзилар мустақил, биринчи бўлишга интилиши билан ажралиб туради. Улар алоҳида ўқишни маъқул кўради. Уларга дебат, мунозара олиб бориш, конкурсларга қатнашиш ёқади. Бошқалар ёлғизликдан кўра ҳамкорликда ўқишга мойил. Улар учун кооперациялашган ўқитиш услубларини қўллаган маъқул. Баъзи талабалар аниқ фактлар, маълумотларни тезроқ қабул қилади. Бошқалари назарий математик моделларни ёқтиради. Баъзи талабалар кўргазмали расмлар, диаграммалар орқали, бошқалари мунозара қилганда, учинчилари эса амалиётда ўзи бажаришда қатнашса яхшироқ, пухтароқ ўрганади. Умуман олганда, таълимтарбиянинг методлари қотиб қолган эмас. Вақт ўтиши билан улар ўзгаради. Талабаларни билим олиши ва олган ахборотини қайта ишлаши учун турлитуман методларни ўйлаб топиб, қўллаш мумкин. Айниқса, ҳозирги пайтда муваффақиятли фаолият юритиш учун жуда кўп соҳаларга билишнинг турли усулларини қўллаш ва билим беришда мослашувчанлик, рангбаранг педагогик методлар қўллаш талаб этилади.

Ўқитувчиларни дарс жараёнида турли услубларни, ўқув топшириқларини қўллаб, талабаларда билим олишга иштиёқ уйғотишлари ниҳоятда муҳим аҳамиятга эга. Талабаларнинг қобилиятини, уларни индивидуаллигини ҳисобга олган ҳолда турли методларни қўллаш, албатта, ўзлаштириш натижасини кўтаради.

Тажриба шуни кўрсатадики, талабаталабаларни баркамол, чуқур билим эгаси, мустақил фикрлайдиган инсон бўлиб шаклланиши фақат индивидуал хусусиятларига боғлиқ эмас. Таъсир кўрсатадиган яна бир муҳим омил, таълим бериш жараёнини ташкил этишдир.

Таълим бериш жараёнини ташкил этишда эса ўқитиш шакллари ва методлари асосий рол ўйнайди. Айниқса, таълим методларини танлаш катта аҳамиятга эга. Ўқув методларини танлашда эса унинг самарадорлигини эътиборга олиш зарур.

Педагог олимларнинг тадқиқотлари бўйича ўқитиш жараёнида берилган ахборотни эслаб қолиш қўлланилган методларга кўра қуйидагича кўринишда акс этар экан (80бет).

Биз маъруза, доклад эшитар эканмиз унинг 5 фоизини, ўқиган материалларимизни 10 фоизи, видео, расм, кўргазмаларни кўрганимизни 20 фоизини, тажрибани намойиш қилинганида кўрган ва эшитганларимизни 30 фоизини, мунозарага киришсак, бирга муҳокама қилганимизни 40 фоизини, машқ эчар эканмиз, ўқиган, ёзган, гапирганларимизнинг 50 фоизини эслаб қолар эканмиз.

Ишбилармон ўйин, лойиҳа методи, мустақил ўқиганларимиз, таҳлил қилганларимизни муҳокама қилиш самарали метод экан. Бунинг натижасида талабалар онгида маълумотнинг 75 фоизи сақланиб қолар экан. Лекин, ўқувамалий машғулотлар жараёнида талабаларнинг бирбирларига ўргатишлари ундан ҳам самаралироқ ҳисобланади, бунда 90 фоиз маълумот ўзлаштирилади.

Инсоннинг эса сақлаш хотираси – биокомпьютердир. Одатда, олинган ахборотнинг жуда кўпи қисқа муддат ёдимизда сақланади.

Ўқитиш «пирамида»

А Х Б О Р О Т Н И Э С Л А Б Қ О Л И Ш

1. Маъруза, доклад. Эшитганимизнинг 5 фоизи;
 2. Ўқиш. Ўқиганимизнинг 10 фоизи;
 3. Видео, расм, кўргазмаларни кўриш. Кўрганимизнинг 20 фоизи;
 4. Тажрибани намойиш қилиш. Кўрган ва эшитганимизнинг 30 фоизи;
 5. Мунозара. Бирга муҳокама қилганимизнинг 40%;
 6. Машқ. Ўқиган, ёзган, гапирганларимизнинг 50%;
 7. Ишбилармон ўйини, лойиҳа усули. Мустақил ўқиганларимизнинг, таҳлил қилганларимизнинг, муҳокама, ҳимоя ва ёзганларимизнинг, намойиш қилганларимизнинг 75 фоизи;
 8. Бошқаларни ўқитиш. Бошқаларни ўқитган нарсаларимизни 90 фоизи.
- Бошқа янги ахборотни қабул қилар эканмиз, аввалги ахборот хотирадан кўтарилиб кетади.

Ахборотлар ниҳоятда хилмахил бўлиб, инсон ҳар куни ўз ҳаётида қабул қиладиган ахборотлар

миқдори турлича бўлиб, хотирада сақланиб қолиш жиҳатидан бирбиридан фарқ қилади.

Психологларнинг фикрича, ахборотни хотирада узоқ сақланиб қолиши учун, у гўёки

миянгизда филтрдан ўтиши, сараланиши, гўёки хотира қурилмасига ўтказилиши керак экан.

Ахборот сараланиб, охиरोқибат у ёки бу томони билан ажралиб турадиганларигина хотирага ўтар

экан.

Узоқ муддат хотирада қоладиган ахборотларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- Ниҳоятда қизиқарлилиги, жўшқинлиги ва бошқа шу каби хусусиятлари билан ажралиб

- турувчи ахборотлар;

- Тасаввур, хистуйғу ва шу каби бирбирини эслатадиган боғланишдаги ахборотлар;

- Инсон томонидан тушуниб, моҳиятига этилган ахборотлар;

- Фаоллик билан қабул қилинган ўрганилган, масалан, такрорланиб турадиган ахборотлар.

Билимни ўзлаштириш билан бир қаторда уни ёдда сақлаш, ундан фойдаланиш, такрорлаб

туриш муҳим аҳамиятга эга. Олинган билимдан фойдаланилмаса, такрорлаб турилмаса хотирадан

кўтарилади.

Демак, талабалар энг аввало ўқув материални ўзлаштириши, ёдда қолиш учун

олинадиган ахборотни иложи борица эшитиш ва кўриш орқалигина эмас, балки ўзи гапириши, ўз

фаолиятида синаб кўриши орқали этказиши катта аҳамиятга эга экан.

Бунга дарс ўтишда турли туман методларни қўллаш орқали эришиш мумкин.

Умуман олганда, ўқитувчиларнинг дарс жараёнида турли методларни, ўқув топшириқларини

қўллаб, ўз талабаларида билим олишга иштиёқ уйғотишлари ниҳоятда муҳим аҳамиятга эга.

Педагогларнинг муҳим вазифаси, мақсади айнан турли методлар орқали талабаларни билим, рот олишни турли шаклларига тезда мослашишга, ўз дунёқарашини кенгайтириш учун ҳаракат қилишга талабаларни қизиқтириш ва уни амалга оширишдир. Айниқса, ҳозирги пайтда муваффақиятли фаолият юритиш учун жуда кўп соҳаларга, билишнинг турли методларини қўллаш ва билим беришда мослашувчанлик, рангбаранг педагогик усуллар қўллаш талаб этилади.

Интерактив методларни қўллаш ва ўқув жараёнини ташкил этишдаги қийинчиликлар. амлакатимизда амалга оширилаётган сиёсий, ижтимоий, технологик ўзгаришлар, ислохотлар таълим стандартларини ўзгартиришга, янги фан, ўқув курсларини киритишнигина эмас, балки дарс ўтиш методларини ҳам ўзгартиришни, талабаларни дарсга қизиқиб, фаол

катнашишларини таъминлайдиган методларни қўллаш эҳтиёжларини келтириб чиқарди.

Шунинг учун жаҳон педагогикасида асосий эътибор талабаларда ана шу хислатларни ҳосил қилишга қаратилди. Тажриба талабаларда айнан ана шу хислатлар, кўникмаларни ҳосил қилишда дарс беришнинг интерактив методларини қўллаш ижобий натижа беришини кўрсатди. Бу услублар дарс ўтишни диалог тарзда амалга оширишга, айниқса, талабаларни дарсга фаол катнашишларини таъминлашга қаратилган.

Ҳар қандай фандан дарс ўтишда турли методларни, айниқса, интерактив методларни қўллаш зарурияти яна шунда ифодаланадики, биринчидан, бундай методларни қўллаш дарсни қизиқарли ўтиш ва талабаларни дарсга фаол қатнашишларини, иккинчидан, уларнинг диққатини ўтилаётган дарсни ўзлаштиришга қаратишларини таъминлайди.

Дарс ўтишда қўлланиладиган методларни шартли равишда: анъанавий дарс ўтиш услублари ҳамда талабалар фаоллигини оширувчи интерактив методларга ажратиш мумкин.

Анъанавий дарс ўтишда дарснинг асосий мақсади кўпроқ тушунтиришга қаратилган бўлиб, ўқитувчи билим берувчи, талабаталаба билим олувчи ролини бажаради. Уларни ўрганилаётган мавзунини қай даражада ўзлаштирганларини назорат қилиш жараёнида билдирган фикрларига қараб аниқланади.

Педагоглар, педагоголимлар дарс жараёнида талаба, талабалар ўртасида ҳамда улар билан ўқитувчи орасида юқори даражада ҳамкорлик ўрнатилса, уни интерактив ҳисоблашади.

Одатда бундай ҳамкорлик у ёки бу муаммони эчиш ёълларини фикрлашиб топишда, қабул қилинган қарорни қай даражада қўлласа бўлишини муҳокама қилишда ўрнатади. Шунга алоҳида эътибор бериш керакки, муҳокама жараёни уни жавобларидан ҳам муҳимроқ. Таълим интерактив методларининг мақсади билим бериш эмас, балки талаба, талабаларда мустақил равишда ўқиш, изланиш, саволларга жавоб топиш, қарор қабул қилиш кўникмасини шакллантиришдир.

Дарс ўтишнинг талабалар фаоллигини оширувчи интерактив методлари айрим адабиётларда ноанъанавий дарс ўтиш методлари деб ҳам таърифланади. Бу методлардан авваллари ҳам фойдаланилган, лекин камроқ эътибор берилган. Ҳозирги пайтда бутун дунёда фаол интерактив методларни қўллашни дарс ўтишнинг самарали методи сифатида тан олиниб, кенг қўлланилмоқда.

Интерактив методика ўзаро ҳамкорликнинг ниҳоятда кўп усул ва турларини қамраб олади. Лекин методик усул қандай бўлишидан қатъий назар, талаба талабаларнинг тажрибалари асосий таълим манбаи ҳисобланади. Ҳамкорлик асосида амалга оширилаётган методларнинг асосий хусусияти шундаки, унда талаба, талаба ўзи учун ниманидир кашф қилади.

Интерактив методлар «ўқишга ва ўқитишга» ўргатади. У талабаталабаларнинг ниҳоятда катта интеллектуал потенциалидан фойдаланиш имконини беради, уларни ўқув жараёнида фаол

катнашишларини таъминлайди. Ўқув жараёнида нафақат ҳамкорлик, балки мусобақа, беллашув элементларини ҳам қўллаш имконини беради.

Интерактив методлар талабаларни ўз фикрини ифодалаш учун кенг имконият яратиб берибгина қолмай, ўроқларининг фикри, асослари, далилларини тинглаб, ўз фикридан қайтиши ёки фикрини тамомила ўзгартириши мумкин. Интерактив методлар бошқаларнинг фикрига ҳурмат билан қарашга, уни сабртоқат билан эшитишга ҳам ўргатади. Аудиторияда ҳамкорлик муҳитини яратишнинг реал имкониятини яратади.

Ўқитувчи яхши дарс беришнинг тайёр рецептига эмас, балки интерактив методларга асосланган таълим технологиясига эга бўлиши керак. У ижодий ҳамкорликда ишлашга ва масъулиятли қарорлар қабул қилиш учун тайёр туришга ўргатади.

Таълимнинг интерактив методлари педагогларда:

- дарсда ўрганилаётган мавзуга қизиқиш уйғотишни таъминлайди;
- ўқув материални пухта ўзлаштириш имконини беради;
- талаба, талабанинг таҳлилий фикрлашини ривожлантиради;
- барча талаба, талабаларни ўқув жараёнига тортиш, фаоллигини ошириш учун шароит яратади;
- гуруҳда кўнгилдагидек ижобий психологик иқлим, муҳит яратади.

Дарс ўтиш методлари турлича бўлиб, улардан айримлари қуйидагилар: Тўғридантўғри баён қилиш услуби. Бу модель (услуб)да янги тушунчалар, навбатманавбат, астасекинлик билан, мантикий изчилликда бериб борилади. Бу услуб кўпроқ маъруза ўқиганда қўлланилади. Гуруҳларда жуфтлик ёки кичик гуруҳларга бўлиниб ишлаш. Бу услубда жуфтлик ёки кичик гуруҳ билан биргаликда қўйилган у ёки бу масалани, маълум белгиланган вақт ичида ўзаро фикр алмашиш, мулоқот қилиш орқали эчиш кўзда тутилади. Интервью – бир ёки бир неча кишилардан ахборот олиш учун аниқ мақсадга қаратилган сўров (саволжавоб) ўтказилади.

Дарсни аниқ ёналтирилган (мўлжалланган) саволлар асосида олиб бориш. Бу услубда мавзу бўйича аниқ ёналтирилган саволлар билан мавзу муҳокама қилинади. Ўқитувчи саволжавоб, суҳбатни бошқариб туради. Моделлаштирувчи амалий ўйинлар ва машқлар. Бу услубда талабалар катнашади. Моделлаштиришда абстракт услублардан фойдаланиб, реал воқеликка иложи борича яқинлаштирилади. Бу услуб осон тушунадиган талабаларга қўл келади. Моделлаштирувчи ўйинда талабалар ўзлари белгиланган ролларни бажарадилар. Ўз хаттиҳаракатлари орқали зарур малака ва кўникмаларни эгаллашади.

Реферат – баҳолаш нуқтаи назаридан нейтрал позицияда турган ҳолда мавзу бўйича оғзаки ахборот бўлиб, у аниқ объектив, структура, китоб ёки рисоланинг мазмунини қисқача баён қилиш ёки бирон мавзу, асар бўйича қисқача доклад тарзида тайёрланиши мумкин.

Доклад ёки қисқача доклад мавзу ёки муаммони тартибга солинган ҳолда таништириш ёки баҳолаш тарзида баён қилинади.

Масала ёки машқ эчиш. Ўтилганларни назарий жиҳатдан ёдга тушириб, берилган топшириқни бажариш. Назарий билимни мустаҳкамлаш ва амалий кўникмаларга эга бўлишга қаратилади.

Тадқиқот методи. Бу методда бирон муаммо ёки гипотеза қўйилиб, гуруҳ биргаликда тадқиқот ўтказди, мантиқий хулоса чиқарилади, уни илгари сурилган гипотеза билан таққослайди.

«Ақлий штурм» методи муайян муаммо эчиш учун талабалар ўртасига қўйилади. Унда ҳар бир гуруҳ ёки алоҳида талабалар томонидан фикр ва мулоҳазалар билдирилади. Улар солиштирилади ва хулоса чиқарилади.

Конкурс(танлов)лар ўтказиш. Маълум бир мавзу ёки муаммо бўйича талабалар олган илимларини аниқлаш ва баҳолаш учун қўлланилади. Дарс ўтишда бошқа қатор методлар ҳам мавжуд бўлиб, уларни ўқитувчи мавзунинг мазмуни, гуруҳнинг тайёргарлигига қараб, қўллаши мумкин. Дарс бериш жараёнида турли методларни қўллашни ҳозирги пайтда кенг тарғиб қилинаётганига қарамай ҳали кутилган натижага эришилгани ёёқ. Бунинг қатор сабаблари қуйидагича:

- дарс жараёнини турли методлар асосида ташкил этиш, методларни қандай қўллаш бўйича методик қўлланмаларнинг ёёқлиги;
- интерактив методларни қўллаш бўйича ўтказиладиган дарсларга тайёргарликнинг кўп вақт ва маблағ талаб қилиши;
- интерактив методларни кенг қўллаш учун барча олий ва ўрта махсус ўқув юртлирида моддий базанинг этарли эмаслиги;
- интерактив методларни кенг қўллаб, дарс ўтиш ўқитувчидан чуқур билим ва маҳорат талаб қилиши;
- барча ўқитувчиларни бунга бирдай жалб қилишнинг қийинлиги ва ҳоказолар.

Бундан ташқари, ўқув жараёнини ташкил этишдаги қийинчиликлар ва камчиликлар ҳам турли методларни қўллаб, дарс ўтишга тўсқинлик қилади.

Ўқиш жараёнини ташкил этишдаги қийинчиликлар:

а) бутун ўқув жараёнини ташкил қилишга тегишли;

б) ўқув материалнинг маълум бир қисмига тегишли бўлиши мумкин.

Камчиликлар эса:

1) умумий характерга эга бўлган;

2) ўқув жараёнидаги индивидуал тўсиқлар;

3) гуруҳ туфайли келиб чиққан қийинчилик;

4) дарс жараёнини ташкил қилишдаги қийинчиликлар туфайли келиб чиққан тўсиқлар.

Дарсни ташкил қилиш билан боғлиқ қийинчиликлар шовқин, дарс пайтидаги танаффус, дарсни бошқалар томонидан бузилиши туфайли келиб чиқиши мумкин.

Дарс жараёнида қўлланиши керак бўлган техник воситалар, дарслик, зарур ўқув қуроллари этишмаслиги кабилар ҳам қийинчиликлар туғдиради.

Ўқитувчинини ўз фанини пухта билмаслиги, фанга доир янгиликлардан хабардор эмаслиги, ўзини бирорбир айби бор ёки бирор нарса этишмаётгандай тутиши ҳам дарс ўтишда қийинчилик туғдиради.

Талабаларнинг дарсда ўзини тута билмаслиги, ўзаро рақобатлашуви, ҳам дарс ўтказишга тўсик бўлиши мумкин.

Дидактик характердаги камчиликлар:

- ўқитувчининг ҳукмронлик ролини ўйнаши;
- ўқитувчининг ўзини тута билмаслиги;
- ўқитувчида сабртоқатнинг этишмаслиги;
- хушмуомалалик, хушфёллиқнинг этишмаслиги;
- ёрдам беришга тайёр туришдаги камчилиги;
- хайрихоҳ эмаслиги, талабаларни кўркўрона сўзсиз бўйсунтиришга мажбур қилиши кабилардан иборат.

Дарс ўтишда юз берадиган турли камчиликлар натижасида талабаларнинг ўқишдан кўнгли совийди. Бу индивидуал, руҳий ва интеллектуал қобилияти даражасига нисбатан ўзлаштириш даражасини тушиб кетишида ифодаланади.

Ўқув жараёнида тўсқинликлар юз берганми ёқлигини қуйидаги мезонлар бўйича аниқлаш мумкин:

- ўзлаштириш кўрсаткичининг пасайиши;
- дарсга қатнашиш даражасининг пасайиши;
- материални ўзлаштириш учун ажратилган вақтда улгурмаслик.

Демак, дарс жараёнини ташкил қилишда ўқитувчи иложи борича ана шу камчиликлар юз бермаслигининг олдини олишга ҳаракат қилиши керак. Дарсда педагог интерактив методларни қўллаши учун шахсий тажриба талаб қилинади. Интерактив метод ва уларни қўллаш ҳақида кўплаб ўқув, услубий адабиётларни ўқиш мумкин. Лекин уларни қўллаш малакасига эса бевосита ана шу жараёнда ўзи қатнашибгина эга бўлиши, кўникма ҳосил қилиши мумкин.

Дарс ўтиш методларини танлаш мезонлари. Ўқитувчи дарсни режалаштирар экан, албатта, уни қандай метод асосида ўтказиш ҳақида бош қотиради. Юзаки қараганда, ҳар бир мавзунини хоҳлаган методни қўллаб ўтказаверса бўлади, лекин амалда бунинг иложи ёқ. Бунга қатор объектив ва субъектив сабаблар, мавжуд шароит салбий таъсир кўрсатади.

Психология, педагогика бўйича ўқув ва илмий адабиётларда дарс ўтиш методини танлашга таъсир қилувчи жуда кўп омиллар кўрсатилади. (И боб, 3§ га қаранг) «Методика преподавания экономических дисциплин» китоби муаллифларининг фикрича таълим методини танлаш ёки аниқлашнинг олти та умумий шартшароитларини ажратиш кўрсатиш мумкин.

Булар;

1. Ўқитишнинг қонуниятлари ва тамойиллари;
2. Фаннинг мазмуни ва ўрганиш методи, жумладан, унинг предмети ва мавзулари;
3. Ўқитишнинг мақсади ва вазифалари;
4. Талабаларнинг ўқув имкониятлари (ёши, тайёргарлик даражаси, гуруҳнинг хусусиятлари);
5. Ташқи шароитлар (географик, ишлаб чиқариш, атрофмуҳит);
6. Ўқитувчиларнинг имкониятлари.

Турлитуман омилларнинг дарс ўтиш методини танлашдаги ўринларини иэрархик тарзда жойлаштирадиган бўлсак, кўпчилик психологлар ва педагог олимларнинг фикрича, биринчи ўринда таълимнинг мақсади туради. Айнан дарс ўтиш мақсадида биз нимага эришишимиз лозимлиги ифодаланади, эришишимиз зарур бўлган натижа белгиланади. Иккинчи ўринда таълимнинг мотивация даражаси туради.

Мотивация – бу биологик жиҳатдан инсоннинг ирсий ва тўпланган тажрибаси асосида индивидуал ва гуруҳий равишда эҳтиёжларини қондиришга ёъналтирилган, ундайдиган туйғу. Инсонни ўқишга ўрганишга ҳам ана шу туйғу ундайди. Ўқитувчи дарс ўтиш методини танлар экан, албатта, талаба, талабалардаги мотивация даражасига эътибор бериш керак. Дарс ўтиш методини танлаганда таълим қонуниятлари ва

- таълим мазмунини ўзлаштириш суръати ва пухталиги, ўқитувчи томонидан амалга оширилиши лозим бўлган ўқув фаолиятига, талаба, талабаларни билишга бўлган қизиқишини таъминлаш;
- уларнинг ҳар томонлама ривожланиши, камол топиши учун ўзлаштириши мумкин бўлган ўқув жараёнига қай даражада жалб қилиниши;
- ўзлаштирилган ўқув материали мазмунининг пухталигини таъминлашда мавзунини тўлиқ ёки қисман такрорлаш.

Ўқув жараёнида талабалар билим қонуниятларидан қандай фойдаланишлари дидактик принципларга амал қилиш билан боғлиқдир.

Албатта, дарс ўтиш методларини танлаётганимизда фанни ўрганишга қўйилган талаблар ва фаннинг мазмунига алоҳида аҳамият бериш лозим. Бир фанни ўзлаштиришда яхши натижа берган метод бошқа фанга талабаларни чуқур ўзлаштиришлари учун яхши ёрдам бермаслиги мумкин. Шунинг учун ҳам дарс ўтиш методларини танлаганда, албатта, фаннинг хусусиятларига алоҳида диққат қаратиш лозим. Фанни ўрганишда ўқув материалнинг мураккаблиги ва миқдори ҳам муҳим рол ўйнайди. Демак, дарс ўтиш методини танлашда фаннинг бу жиҳатларини ҳам ҳисобга олиш лозим. Масалан, олий ўқув юртларида ишлаб чиқариш назарияси, академик лицей, касбхона колледжларида ишлаб чиқариш асослари фанини ўрганишда абстракт тафаккур ниҳоятда катта рол ўйнайди.

Бухгалтерия ҳисоби, таҳлил, солиқ ва бошқа шу каби фанларда амалий методлар фанни ўрганишга катта ёрдам беради. Демак, методларни мувофиқ равишда танлаш лозим.

Дарс ўтишда қандай методни танлаш ўрганилаётган фанга, унинг хусусиятларига, ўрганиладиган мавзуларга боғлиқ. Масалан, статистика фанида технологик кўрсаткичларни ҳисоблаш асосий рол ўйнаса, бухгалтерия ҳисоби фанида эса ҳужжатлаштиришга асосий диққат қаратилади. Бир мавзунинг мазмуни мунозарада чуқур ўзлаштирилса, иккинчисиники, масаламашқ эчишда кўпроқ тушунарли бўлади. Дарс жарёнини қандай метод асосида ташкил этишда талаба талабаларнинг ўртача билим даражаси ҳам муҳим рол ўйнайди.

Гуруҳда талабаларнинг билим даражаси юқори бўлса, мувофиқ равишда ижодий изланишга ундайдиган методларни қўллаш зарур. Бу уларни янада

кўпроқ ўқишга, изланишга олиб келади. Билим даражаси паст бўлса, уларга фаннинг мазмунини ўзлаштиришга ёрдам берувчи методларни танлаган маъқул. Дарс ўтиш қийин бўлган гуруҳ талабаларнинг билим даражаси бирбиридан кескин фарқ қиладиган гуруҳдир. Шунинг учун бундай гуруҳларда билимдонлар бошқаларга ёрдам беришига эришишга, фанни ўзлаштиришга кўмаклашадиган методларни кўпроқ танлашга тўғри келади.

Ўқитувчи дарс методини танлар экан талабаларнинг фаоллиги, қизиқишини ҳам ҳисобга олиши зарур. Талабаларнинг қизиқиши паст гуруҳларда уларнинг фаоллигини оширувчи, фанни ўрганишга қизиқиш уйғотувчи методларни қўллаш зарур. Бунда моделлаштирувчи ўйин турли қизиқарли машқлар, конкурслар ўтказиш, талабаларга индивидуал топшириқлар бериш, айтайлик, бирон технологик кўрсаткичларни ўзгаришидан қандай хулоса чиқиши борасидаги фикрлашлар билан кечади.

Талабаларнинг фаоллиги юқори гуруҳларда уларни ўз устида мустақил ишлашларини таъминловчи, эришган даражада қотиб қолмай, янада кўпроқ билишга ундовчи методларни қўллаш муҳим.

Дарс ўтиш методини танлашда таълим бериш муддатини ҳам ҳисобга олиш зарур. Маълумки, вақт инсон учун энг чекланган ресурс. Шунинг учун талабаларни доимо вақтдан унумли фойдаланишга ўргатиш зарур. Фанни ўрганишга умумий қанча вақт берилгани, шулардан мавзуларга қанча вақт ажратилганига қараб, дарс ўтиш зарур. Шубҳасиз, дарс ўтиш методларини танлашда моддийтехник база, ўқитишнинг ташкилий шарт шароитлари ҳам муҳим ўрин тутаяди. Шунинг учун ўқитувчи ҳар бир мавзуга ажратилган вақтдан келиб чиқиб, мақсадга эришиш учун ўрганилиши зарур бўлган асосий саволларга кўпроқ вақт ажратиши, шунга мувофиқ дарс ўтиш методини танлаш ва уни ўтказишни режалаштириши зарур.

Дарс ўтиш методини танлашга таъсир этадиган яна бир омил дарснинг шакли ва таркибидир. Албатта, назарий дарсда танланган методни амалий, дарсда ҳам қўллаш кутилган натижани бермайди. Ўқитиш методини танлашда гуруҳдаги талабалар сони ҳам катта рол ўйнайди. Кичик гуруҳларда муваффақият билан қўлланилган методлар катта гуруҳларда кутилган натижани бермаслиги мумкин, ёки умуман қўллаш қийин бўлади.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методни танлашда ўқитувчи билан талабалар ўртасида ўқув жараёнида шаклландиган муносабатларда ўзаро ҳамкорликка диққат қаратилса, бошқаларида авторитарлик устун. Дарс ўтиш методини танлашда энг муҳим омил бу ўқитувчининг дарсга тайёргарлиги даражасидир. Чунки қайси методни қўллаш, қандай қилиб дарс ўтиш, дарснинг мазмуни талабалар онгига ўтказиш ўқитувчига, унинг билими, салоҳияти, касбий кўникмаси, маҳоратига боғлиқ.

Юзаки қараганда дарс ўтиш методини танлаш мураккаб эмас. Уларни қандай қўллаш учун ўқитувчида тажриба бор. Улардан бирортасини танласа бўлди, дея фикр юритамиз. Лекин кўриб ўтганимиздек, дарс жараёнини ташкил этишга кўплаб омиллар таъсир қиладди. Бундан ташқари реал жараёнга кутилмаган ҳолатлар, сабаблар таъсир қилиши мумкинки, уни аввалдан кўриб, ҳисобга олиб бўлмайди. Дарс ўтишда самарали методларни

қўллаш деганда, мавжуд турлитуман методларни орасидан қабул қилинган мезонлар бўйича мавжуд шароитда энг юқори натижага эришиладиган методларни қўллаш тушунилади. Улар ҳар бир фан, мавзу, савол, гуруҳ учун турлитуман бўлиши мумкин. Дарс ўтиш методларини танлашда янги мавзуни, материални ўрганилиши, уни мустаҳкамлаш, мавзуни умумлаштириш ва дарс жараёни босқичлари ҳам катта рол ўйнайди.

Махсус фанларни масофадан ўқитиш методини қўллашнинг объектив асослари, афзалликлари ва муаммолари. Тараққиёт туфайли ҳаётимизга компьютер, интернетнинг кириб келиши, ўқиш, ўрганишнинг муҳим методи сифатида масофадан ўқитишни шаклланишига, ривожланиб боришига олиб келди.

Ёшларнинг чуқур билим, малака, кўникмага эга бўлишга эҳтиёжларини қондириши мумкин бўлган юқори малакали профессорўқитувчилар билан таъминланган билим масканларининг марказда ва йирик шаҳарларда жойлашгани масофадан ўқитиш тадбирларининг вужудга келишига туртки берди.

Ҳаётда шундай категориядаги кишилар борки, улар ўз билимларини оширишга. Тинмай изланишга эҳтиёж сезадилар. Лекин уни амалга ошириш учун анъанавий таълим тизими хизматларидан фойдаланишга имкониятлари ёёқ. Улар учун энг қулайи ўз хизмат вазифаларини бажарган ҳолда малакаларини оширишдир. Бундай эҳтиёжни масофадан ўқитиш ёрдамида қондириш мумкин.

Масофадан ўқитишни қулайлиги шундаки, ундан барча аҳоли қатламлари фойдаланиши мумкин. Масофадан (дистансион) ўқитиш талабани мустақил билим олишга асосланган таълим жараёнини янгича ташкил этишдир. Таълим олиш жараёни, муҳити шу билан характерланадики, билим олаётганлар ўқитувчидан вақт ва масофа жиҳатидан ажралган ҳолда, узоқда, лекин телекоммуникация воситалари ёрдамида диалог олиб бориш имкониятига эга бўладилар. Масофадан ўқитиш ўқув материални хатлар, топшириқлар ёки аудиовизуал воситалар орқали мустақил ўрганишдир.

Масофадан ўқитиш ўзига хос қатор афзалликларга эга бўлиб, улар куйидагилардир:

1. Сабоқ олаётганлар анъанавий ўқишга ўхшаб маъруза, семинар дарсларга мунтазам қатнашмайдилар. Улар ўрганаётган фанини, курсини ўзлаштириши учун, мутахассислик бўйича зарур билимларни олишга қанча вақт зарур бўлса, шунча ўқийди.

2. Ўқиш жараёнини ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда, касбий фаолият билан биргаликда олиб бориш мумкин.

3. Республикаимизнинг энг чекка ҳудудларида яшаётганлар ҳам юртимиз ва чет эллик энг таниқли профессорўқитувчи олимлардан сабоқ олиш, жаҳоннинг машҳур кутубхоналари фондидаги ноёб асарлар билан танишиш имконига эга бўладилар. Ундан ташқари ўқитиш ҳар икки томон учун қулай вақтда, суръатда, келишилган ҳолда олиб борилиши мумкин.

4. Масофадан ўқитиш кенг ёйилган мамлакатлар тажрибаси, ҳисобкитоблари шуни кўрсатадики, анъанавий таълим тизимига қараганда бу 1050 фоиз арзонга тушади. Харажатларни пасайтиришга ўқув хоналари, техник воситалардан самарали фойдаланиш, ўқув материалларини концентрацияси ва унификацияси орқали эришилади. Шубҳасиз, ана шу афзалликларни ҳисобга олган ҳолда республикада ҳам кейинги пайтларда масофадан ўқитишни ёлға қўйишга катта эътибор қаратилмоқда. Лекин масофадан ўқитишни республикада миқёсида жорий этиш биз хоҳлаганимиздек тезда амалга оширилиши қийин. Сабаби, қатор муаммолар мавжудки, уларни эчмай туриб, қўйилган мақсадга эришиб бўлмайди. Энг аввало, масофадан ўқитишни ташкил этиш учун мувофиқ равишда инфратузилмани яратишни талаб қилади. Зарур миқдорда дастурлар билан компьютерларга эга бўлиб, уларни умумий тармоққа улашни ташкил этиш керак. Масофадан ўқитиш янги информацион технология, компьютер, аудио, видеотехника, телекоммуникация воситалари тизимини талаб қилади, уни шакллантириб, хизмат кўрсатишни ёлға қўйиш лозим.

Виртуал ахборотдан фойдаланмоқчи бўлганлар учун кутубхона фондлари компакт дисклар, мувофиқ равишда каталоглар билан таъминлаш, уларни умумий тармоққа бирлаштириш зарур. Ўқув адабиётларининг электрон вариантларини комплекс тарзда тайёрланишига аҳамият бериш зарур. Фанлар, курслар бўйича таълим мазмуни давлат таълим стандартлари талабларига мос ўқув комплексларини яратиш лозим. Бу ҳолда дарсликлар, қўлланмалар ўрганилаётган фан бўйича масала, машқ, тестлар, глоссарий, ўзўзини текшириш учун саволжавоблар, кўرғазмали қурооллар ҳозирланиши, ўқув методик тўпламларнинг электрон вариантлари яратилишига аҳамият бериш зарур.

Махсус фанларни ўрганиш анча мураккаб бўлиб, ўрганувчидан кучли прода ва сабртоқат, тинимсиз изланишни, ўз устида ишлашни талаб қилади.

Маълумотлар, далиллар ўзгариши қандай натижага олиб келиши, улар асосида тўғри хулоса чиқаришни билиш Махсус фанларни нг асосий мақсадларидан бири ҳисобланади.

Технологик ёъналиш бўйича билим олаётган ёшлар учун, айниқса, Махсус фанларни , аввало, ишлаб чиқариш назариясини чуқур ўрганиш муҳим аҳамиятга эга. Ишлаб чиқариш назарияси, бошқа Махсус фанларни масофадан ўқитиш учун зарур электрон ўқув дарсликлари, қўлланма, услубий адабиётлар тайёрлаганда буни албатта ҳисобга олиш зарур. Лекин ҳали ана шу талабларга жавоб берадиган ўқув, услубий адабиётлар яратилганича ёъқ. Уларни яратиш машаққатли меҳнатни, вақтни талаб қилади.

Бундан ташқари, масофадан ўқитиш ўқишни хоҳлаганлардан ўз устида тинимсиз ишлаш, ўз вақтини тўғри ташкил этиш, маълум даражада бошланғич билим ва кўникмага эга бўлишни алаб қилади. Бунга, албатта, катта миқдордаги маблағ, вақт, меҳнат зарур.

Қўйилган мақсадни қисқа муддатда амалга ошириш учун эса, талабаларга дастлабки билим берувчи, ўқув адабиётлари комплексини

тайёрловчи профессор ўқитувчилардан бошлаб, масофадан ўқитишни ташкил қилишга масъул юқори бошқарув бўғинлари вакилларигача ўз ишларига масъулият билан ёндашишлари талаб қилинади. Бу эрда яна бир нарсани унутмаслик керакки, талаба билан ўқитувчи ўртасидаги жонли мулоқотни ўз ўрни бор, уни ҳеч нарса боса олмайди. Масофадан ўқитиш технологияси кўп миқдордаги талабаларга мўлжалланган. Агарда уларнинг сони кам бўлса, сарфхаражатларни ошиб кетишига олиб келади.

Назорат саволлари:

1. Махсус фанларни ўрганишда турли методларни қўллаш зарурлигининг асосий сабаблари нимада деб ўйлайсиз?
2. Ахборот қандай тарзда қабул қилинса, уни эслаб қолиш даражаси энг юқори бўлади?
Бунинг сабаби нимада деб ўйлайсиз?
3. Ўқув жараёнини ташкил қилишда қандай қийинчиликлар бўлиши мумкин?
4. Турли методларни қўллаб дарс ўтишининг ижобий томонлари кўплигига қарамай, нима сабабдан ҳали ҳам турли интерактив методларни қўллаш талаб даражасида эмас?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Marcia J. Scherer “Connecting to learn. Educational and assistive technologies for people with disabilities”, American Psychological Association (APA), USA 2003, 299p Hardcover
2. S.K. Mangal, Uma Mangal, Educational technology, India 2013 Ratha Mohan
3. R.P. Pathak. Methodology of Educational Research, USA-2008 Atlantic
4. Ш.Мамаражабов, Ж.Халмуратова “Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат” Т.2015 й.
5. В.Сатторов, Х.Гатаев “Махсус фанларни ўқитиш методикаси” Т.2015 й.

1-Кейс

Кейс вазияти: Сиз ёш педагогсиз ва педагогик тажрибангиз катта эмас.

Ўқитувчилик фаолиятингизни бошлаганингизга 6 ой бўлди. Сизга маъмурият ёш мутахассис сифатида таълим буриш яъни дарс жараёнига узгаришлар, янгиликла киритишингизни кутмоқда. Сиз “**Модулли ёндашувнинг мазмуни, мақсади ва вазифалари**” мавзуси юзасидан маъруза дарсини ташкил этишингиз керак. Маъруза дарси очик дарс сифатида режалаштирилганлиги сабабли бир қанча ўқитувчилар дарсингизни кузатиш учун киришларини билдирдилар. Дарс учунчи босқич талабалари учун ташкил этилади.

Кейс топшириғи:

“**Модулли ёндашувнинг мазмуни, мақсади ва вазифалари**” мавзуси юзасидан маъруза дарсида самарали натижага эришиш учун дарсни қандай тошкил этиши лозим?

2-Кейс

Кейс вазияти: Каферда юқори малакали кадрларни тайёрлаш, замонавий техника ва технологияларни пухта ўзлаштирган кадрларни тайёрлашга катта аҳамият берилмоқда. Бунинг учун нафақат назарий ёки амалий билимлар, шу билан бир қаторда мустақил таълимни тўғри ташкил этиш ҳам ўз аҳамиятига эга. Мазкур муаммони эчиш мақсадида ўқувчи Пирназарова Гулноза Хасановнага “**Таълим олувчиларнинг мустақил фаолиятни ташкил этиш бўйича хориж тажрибаси**” мавзусида мустақил таълимни ташкил этишда хориж тажрибасини ўзлаштириш муаммосини ҳал қилиш топширилди.

Ўқитувчи Пирназарова Гулноза Хасановна: “Энди юқ, мавзуга оид тушунчаларига изоҳ беришни хоҳламадингларми, эслатма ёзамиз”-деди

Кейс топшириғи:

1. Хориж тажрибасининг бизнинг ўқитиш технологиямизга мослиги.
2. Мустақил таълим учун ажратилган вақт соатларининг фарқлари.
3. Мустақил таълимни ташкил этиш шакллари ва шароити.

3-Кейс

Кейс вазияти: Мутахассислик кафедраларида мутахассислик фанларини ўқитишнинг замонавий технологияларидан кенг фойдаланиш замон талаби ҳисобланмоқда. Ҳозирги кунда техника ва технологияларнинг шиддат билан ривожланиши мутахассислик фанларини ўқитишда ҳам бир қатор муаммоли вазиятларни келтириб чиқармоқда. Шу мақсадда кафедранинг ёш, чет лада тажрибалар орттириб қайтга ўқувчи Абдуллаев Сарвар Абуллаевич “**Мутахассислик фанларини ўқитиш технологияси**” фанидан тингловчиларнинг назарий машғулотларни ташкил этиш бўйича муаммони ҳал қилиш вазифаси топширилди.

Ўқувчи Абдуллаев Сарвар Абуллаевич: “Мутахассислик фанларини ўқитишнинг замонавий технологияларини таҳлил қиламиз”-деди

Кейс топшириғи:

1. Мутахассислик фанларини ўқитиш методикаси.
2. Бошқа фанларни ўқитиш технологиясидан мутахассислик фанларини ўқитиш технологиясидаги ўзаро боғлиқлик.

VI. ГЛОССАРИЙ

Термин	Ўзбек тилида изоҳ	Инглиз тилида изоҳ
Модул	мазмуний ва мантикий яқунга эга бўлган, дидактик жиҳатдан ишлаб чиқилган, натижага қаратилган, кириш ва чиқиш назоратларидан иборат бўлган бирликдир	having a logical conclusion to the content and didactic developed, outpus, input and output control unit, which consist of
Модул дастур	бир фан доирасидаги модул блокларининг йиғиндисидир бўлиб, эришиш лозим бўлган дидактик мақсад, қўлланиладиган усуллар ва воситалар йиғиндисидир	A science must achieve a collection of modular units within the didactic aims, methods and tools used in the summary
Ўқув модули	нисбатан мустақил, мантикий яқунга эга бўлган ўқув курсининг бўлагидир. У ўқув методик таъминотдан назарий ва амалий қисмлардан, торшириқ ва жорий ҳамда якуний назорат каби қисмлардан иборат	logical conclusion to a relatively independent part of an academic course. Provide the training methodology and practical tasks, such as the current and final control elements of the
Тютёр	(лот. <i>туторем</i> – маслаҳатчи) фаолияти талабаларга ўқув жараёнига мослашиш, вужудга келувчи айрим саволларга жавоб торишга ёрдамлашишга қаратилган.	activities to adapt to the learning process of the students, aimed to help you find answers to any questions arising
Едвайзер	(адвисор - қадимги француз сўзи “ависен”, “ўйламоқ” сўзидан олинган) индивидуал ҳолда диплом иши, курс ишини ишлаб чиқиш, илмий-тадқиқот олиб бориш, индивидуал дастурларни ишлаб чиқиш жараёнида маслаҳатчидир.	The case of an individual without a diploma course development, scientific research, the individual in the process of software development consultant.
Фасилитатор	(ингл. фасилитатор , лот. фасилис — «енгил, қулай» деган маънони билдиради) — фасилитатор гuruhларда фаолиятни ташкил этишда қўмаклашади.	Owned by facilitators to organize activities contribute to the organization of activities Owned ko‘maklashadifasilitator

<p>Модератор</p>	<p>(лот. модерор — меёрлаштираман, текшираман) қабул қилинган қоидаларга амал қилишни текширади, талабаларнинг қобилиятларни очилишига, билиш фаолиятини активлаштиришга ёрдам беради</p>	<p>adopted rules to control the opening of students' skills, knowledge, help activation</p>
<p>Сурервизор</p>	<p>қуйидаги тўрт фазифани бажаради: ўқитувчи сифатида ўргатади, фасилитаторлик, маслаҳатчи, эксперт вазифани бажаради.</p>	<p>The following four roles: as a teacher teaches, facilitators, consultants, expert role</p>
<p>Сурервизия</p>	<p>бу ўзаро муносабатлар тизими бўлиб, сурервизор томонидан касбий фаолиятга оид бошқа мутахассисга маслаҳатлар беришни кўзда тутади.</p>	<p>This system of mutual relations, and other activities supervised by professional provides specialist advice to give.</p>
<p>Кредит (зачет бирлиги)</p>	<p>бу ўлчов бирлиги бўлиб, талабанинг аудиторияда ва мустақил ўқув фаолиятини, баҳолайди (ўқув юкламасини)</p>	<p>this unit, the students in the audience, and independent learning activities (the teaching load)</p>
<p>Рейтинг баҳолаш тизими</p>	<p>жорий, модулли ва семестр назоратида талабанинг бажарган ўқув фаолиятини ва эгаллаган билимлари ва шаклланган кўникма, малалкаларини баллар кўринишида баҳолаш тизими. Рейтинг (рейтинг баҳоси) – бу талаба еришган даражасини сифатини баҳоловчи балл тизими</p>	<p>in the modular control of the semester and the student has fulfilled the training and knowledge of the activities of the assessment system in the form of points and established talent malalkalarini. (Rating) is a points system for assessing the quality of the level of achievement of students</p>

VII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Қаримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. - Т.:“Ўзбекистон”, 2011.
2. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. – Т.: “Ўзбекистон”. 2017. – 488 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз – Т.: “Ўзбекистон”. 2017. – 592 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

4. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни.
6. Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-4732-сонли Фармони.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3 февралдаги “Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5325-сонли Фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июндаги “2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятини ривожлантири чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4358-сонли Қарори.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим тизимида бошқарувнинг янги тамойилларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-4391-сонли Қарори.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим соҳасида бошқарувни ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5763-сон Фармони.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз

- малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармони.
14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиqlаш тўғрисида”ги 2018 йил 21 сентябрдаги ПФ-5544-сонли Фармони.
 15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 майдаги “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.
 16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 февралдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг қоидаларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2752-сонли Қарори.
 17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ-2909-сонли Қарори.
 18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 27 июлдаги ПҚ-3151-сонли Қарори.
 19. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Нодавлат таълим хизматлари кўрсатиш фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 15 сентябрдаги ПҚ-3276-сонли Қарори.
 20. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775-сонли Қарори.
 21. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 278-сонли Қарори.

III. Махсус адабиётлар

1. Marcia J. Scherer “Connecting to learn. Educational and assistive technologies for people with disabilities”, American Psychological Association (APA), USA 2003, 299p Hardcover
2. S.K. Mangal, Uma Mangal, Educational technology, India 2013 Ratha Mohan
3. R.P. Pathak. Methodology of Educational Research, USA-2008 Atlantic

4. Beverly D. Inquiry Based Teacher Education / D. Beverly, D. SHaklee, K. Cushner II.
5. Blan W.E. Handbook for developing Competency-Based Training Programs I
6. W.E. Blank. - New-Jercey: Prentice Hall, 2002.
7. Mokshein, Siti Eshah; Ahmad, Hussein Haji; and Vongalis-Macrow, Athena. Secondary Teacher Policy Research in Asia: Towards providing quality secondary education: Training and retaining quality teachers in Malaysia. Bangkok: UNESCO Bangkok, 2009.
8. Butler, John, Kieran Corcoran, Tomasz Kubikowski, and Truus Ophuysen, eds. Tapping into the Potential of Higher Arts Education in Europe, InterArtes Handbook. Amsterdam / Warsaw: European League of Institutes of the Arts (ELIA), 2008.
9. Commission of the European Communities. "Delivering on the Modernisation Agenda for Universities: Education, Research, and Innovation." Communication from the Commission, COM (2006) 208 final, 16. Brussels: European Union, 2006.
10. SH.Mamarajabov, J.Xalmuratova "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" T.2015 y.
11. V.Sattorov, X.Gataev "Maxsus fanlarni yqitish metodikasi" T.2015 y.

IV. Internet saytlar

1. www.expertiza.uz
2. www.uster.com,
3. www.trutzschler.com
4. www.titli.uz